

Svenskarnas syn på straff för ekonomisk brottslighet.

Karin Bäckman

Innehållsförteckning

1. Inledning.....	11
1.1 Syfte och frågeställningar	12
1.2 Disposition.....	13
2. Tidigare forskning	14
2.1 Rättsmedvetandets roll i kriminalpolitiken.....	14
2.2 Det generella, informerade och konkreta rättsmedvetandet	15
2.3 Det generella rättsmedvetandet för ekonomisk brottslighet	18
2.4 Det informerade rättsmedvetandet för ekonomisk brottslighet	20
2.5 Är det allmänna rättsmedvetandet någonting allmänt?	24
3. Teoretiska utgångspunkter	26
4. Metod	29
4.1 Delstudie 1 – Kvantitativ vinjettmetod.....	29
4.1.1 Urval och bortfall	31
4.1.2 Enkät till domare	32
4.2 Delstudie 2 – Fokusgruppsintervju.....	32
5. Resultat.....	34
5.1 Det generella rättsmedvetandet	34
5.2 Det informerade rättsmedvetandet.....	36
5.2.1 Olika grupperns straffbenägenhet	41
5.3 Det konkreta rättsmedvetandet för ekonomisk brottslighet.....	44
5.3.1 Syftet med att straffa ekobrottslingen	44
5.3.2 Brottets allvarlighetsgrad	46
5.3.3 Två typer av förövare	48
5.3.4 Allmänhetens kunskap om ekonomisk brottslighet	49
6. Sammanfattning	51
6.1 Framtida forskningsfrågor	54
Litteratur.....	56
Bilagor.....	64
Bilaga 1. Definition av ekonomisk brottslighet.....	64
Bilaga 2. Enkät till allmänheten	66
Bilaga 3. Urvalet fördelat på kön, ålder och grad av utbildning	71
Bilaga 4. Enkät till domare	72
Bilaga 5. Fokusgruppsdeltagarna	74
Bilaga 6. Domarnas utdömda straff.....	75
Bilaga 7. Viktat resultat för det informerade rättsmedvetandet.....	76
Bilaga 8. Kodningsschema för delstudie 2	78

Tabellförteckning

Tabell 1. Det informerade rättsmedvetandet, mätt genom frågorna: Vad tror du att straffet skulle bli vid en domstol och vad anser du att straffet borde bli vid en domstol vid ett fall av trolöshet mot huvudman och grov förskingring? Procent. Källa: Jerre och Tham 2010:42-45.

Tabell 2. Det generella rättsmedvetandet mätt genom frågan: Anser du att straffen för ekonomisk brottslighet generellt sett är för milda, lagoma eller för stränga? Procent. N = 1064.

Tabell 3. Det generella rättsmedvetandet, mätt genom frågan: Vad anser du är de två viktigaste syftena med att straffa den som begått ett ekonomiskt brott. Respondenternas viktigaste respektive näst viktigaste syfte redovisas tillsammans. Procent. N = 1022.

Tabell 4. Det informerade rättsmedvetandet, mätt genom frågorna: Vad tror du att straffet skulle bli vid en domstol och vad anser du att straffet borde bli vid en domstol vid ett fall av bokföringsbrott och grovt skattebrott (vinjett 1). Procent.

Tabell 5. Det informerade rättsmedvetandet, mätt genom frågorna: Vad tror du att straffet skulle bli vid en domstol och vad anser du att straffet borde bli vid en domstol vid ett fall av grovt bidragsbrott (vinjett 2). Procent.

Tabell 6. Det informerade rättsmedvetandet, mätt genom frågorna: Vad tror du att straffet skulle bli vid en domstol och vad anser du att straffet borde bli vid en domstol vid ett fall trolöshet mot huvudman och grov förskingring (vinjett 3). Procent.

Tabell 7. Det informerade rättsmedvetandet, mätt genom frågorna: Vad tror du att straffet skulle bli vid en domstol och vad anser du att straffet borde bli vid en domstol vid ett fall av grovt skattebrott (vinjett 4). Procent.

Tabell 8. Det generella rättsmedvetandet, mätt genom frågan: Anser du att straffen för ekonomisk brottslighet är för milda, lagom eller för stränga? Andel som uppgett att straffen är för milda, uppdelat på kön, ålder, utbildningsnivå samt politisk tillhörighet. Procent.

Tabell 9. Det informerade rättsmedvetandet, mätt genom frågan: Vad anser du att straffet borde bli vid en domstol? Andel som önskat ett fängelsestraff, uppdelat på kön, ålder, utbildningsnivå samt politisk tillhörighet. Procent.

Tabell 10. Andel individer av Sveriges befolkning (31 december 2010) som har grundskoleutbildning, gymnasial utbildning samt högskoleutbildning, uppdelat på kön ålder. Procent. Källa: Statistiska centralbyrån.

Tabell 11. Sammanfattning av urvalet i enkätundersökningen, uppdelat på grad av utbildning, kön och ålder. Procent. N = 1064.

Tabell 12. Förteckning över fokusgruppsdeltagarna: kön, ålder, utbildningsnivå samt vad de skulle rösta på om det var riksdagsval imorgon. N = 6.

Tabell 13. Domarnas utdömda påföljder för fyra olika fall av ekonomisk brottslighet (vinjett 1-4).

Tabell 14. Det informerade rättsmedvetandet, mätt genom frågan: Vad tror du straffet blir vid en domstol? Resultatet viktat för att motsvara befolkningen utifrån kön, ålder och utbildningsnivå. Siffror inom parantes är det oviktade värdet. Procent.

Tabell 15. Det informerade rättsmedvetandet, mätt genom frågan: Vad anser du att straffet borde bli vid en domstol? Resultatet viktat för att motsvara befolkningen utifrån kön, ålder och utbildningsnivå. Siffror inom parantes visar det oviktade resultatet. Procent.

Förord

Forskning utgår ifrån ett intresse. Någoting är konstigt eller okänt och kräver en förklaring. Mitt intresse för det allmänna rättsmedvetandet uppstod då jag studerade kriminologi på grundnivå vid Stockholms universitet. Nationellt som internationellt argumenterade politiker om att det allmänna rättsmedvetandet måste stå i överensstämmelse med de straffsatser som allmänheten anser lämpliga. Ett sådant påstående är inte utan substans, om man faktiskt vet vad allmänheten anser om brott och straff, och att allmänheten är överens om hur vissa typer av brott bäst skall straffas.

Utifrån den kunskap vi idag har om allmänhetens attityder till brott och straff, så vet vi att det finns skäl att ifrågasätta om allmänhetens attityder till brott och straff överensstämmer med praxis. Till skillnad mot många politiker, som argumenterar för att allmänheten anser att straffen är för milda, så pekar den forskningen som finns mot att så är inte fallet. Det är därför centralt att studera allmänhetens inställning till brott och straff.

Trots att forskningsfältet kring det allmänna rättsmedvetandet sträcker sig flera decennier tillbaka har fokus i studierna framförallt legat på de traditionella brotten. Det medför att vi vet lite om allmänhetens attityder till ekonomisk brottslighet. De få studier som genomförts avseende det allmänna rättsmedvetandet för ekonomisk brottslighet har vidare kritiserats för att enbart fokusera på en enskild brottskategori eller för att ha använt regionala urval. Jag ville därför försöka skapa en bild av svenskarnas syn på straff för ekonomisk brottslighet.

Det finns en rad personer att tacka för att denna studie äntligen har blivit färdigställd. Först och främst ett stort tack till Ulla V Bondesons Stiftelse som har finansierat undersökningen. Ett dundertack till alla anonyma respondenter som har besvarat enkäten, utan ert deltagande hade det inte blivit någon rapport. Ett minst lika stort tack till de personer som deltog i för-testet av studiens vinjetter. Sist, men absolut inte minst, tack till de studenter som deltog i fokusgruppsintervjun och gjorde de kvantitativa resultaten mer begripliga.

Karin Bäckman
Sundsvall, maj 2013

Sammanfattning

Större delen av denna forskning som genomförts om allmänhetens attityder till brott och straff har fokuserat på traditionell brottslighet, varvid den ekonomiska brottsligheten har kommit att hamna i skymundan. Avsikten med denna undersökning är därför att belysa allmänhetens attityder till ekonomisk brottslighet. Av central betydelse blir därför om det över huvud taget är möjligt att tala om ett allmänt rättsmedvetande där allmänhetens attityder står i överensstämmelse med rådande lagstiftning och rättspraxis, eller om det finns sådana skillnader i straffbenägenhet att det inte är möjligt att tala om det allmänna rättsmedvetandet som någonting allmänt.

För att studera allmänhetens attityder till ekonomisk brottslighet har två delstudier genomförts. Delstudie ett bygger på en kvantitativ vinjettmetod, där ett urval av befolkningen har fått ta del av en webenkät bestående av ett antal kortsvarsfrågor om deras generella inställning till straff för ekonomisk brottslighet samt fyra vinjetter som beskriver olika fall av ekonomisk brottslighet. För respektive fallbeskrivning skulle respondenterna ta ställning till vad de bedömer vara ett lämpligt straff samt vad de tror straffet skulle bli vid en domstol. Allmänhetens svar jämfördes sedan med vad fem olika domare har utdömt för straff. Delstudie två bygger på resultatet från en fokusgruppsintervju. Intervjun syftar till att skapa en större förståelse för varför allmänheten anser att förövaren skall straffas och vilka syften olika straff fyller för allmänheten.

En majoritet (60 procent) av respondenterna anger att straffen för ekonomisk brottslighet är för milda. När allmänheten sedan får ta ställning till utförligare beskrivningar av fyra olika fallbeskrivningar blir dock bilden en annan. Allmänheten tror genomgående att domstolarna dömer mycket mildare än de gör. Allmänheten föreslår i tre av fyra fall ett högre straff i förhållande till vad man tror utdöms av domstolarna. Detta straff ligger dock under vad de tillfrågade domarna föreslagit. Allmänheten upplever sig således som mer straffbenägna än domstolarna.

Ett av huvudresultaten i denna studie, som stöds av såväl enkätundersökningen som fokusgruppsintervjun, är att det saknas ett allmänt rättsmedvetande för ekonomisk brottslighet. Allmänhetens inställning till frågor rörande brott och straff är så pass påverkat av individuella eller sociokulturella skillnader, att en tolkning av det som en enhet varken är lämplig eller möjlig. Hänvisningar till att allmänheten skulle önska hårdare straff för olika typer av ekonomiska brott saknar således stöd i empirin.

1. Inledning

Begreppet det allmänna rättsmedvetandet brukar idag användas för att hänvisa till allmänhetens attityder avseende olika rättsliga fenomen (Victor 1981:152; Andersson 2011:18). Rättsmedvetandet har under de senaste decennierna fått en allt större roll inom den kriminalpolitiska debatten, där huvudargumentet är att det allmänna rättsmedvetandet måste stå i överensstämmelse med de straffsatser som allmänheten anser lämpliga (Roberts & Hough 1999:12; Kesteren 2009:26). Ett sådant påstående är inte utan substans, om man faktiskt vet vad allmänheten anser om brott och straff och att allmänheten är överens om vad de tycker.

Om allmänhetens rättsuppfattning påtagligt avviker från den faktiska påföljdsbestämningen och straffmätningen, uppstår ett problem (Jan, Ball, Walsh 2008:286; Jerre & Tham 2010:7), då handlingar som enligt lag är förbjudna även måste anses moraliskt förkastliga av medborgarna (Almond 2009:149; Balvig 2010:81). Antingen kan straffen korrigeras genom att lagstiftningen anpassas till allmänhetens rättsuppfattning, eller så måste regeringen försöka påverka väljarna så att deras uppfattningar kommer mer i samklang med de straff politikerna förespråkar. Båda anpassningsstrategierna är legitima, men förutsätter att man vet vad allmänheten anser i olika rättsliga frågor (Stack, Adamczyk, Liqun 2010).

Forskningsfältet kring allmänhetens attityder till brott och straff sträcker sig flera decennier tillbaka. Fokus i forskningen har dock varit traditionell brottslighet, varför vi idag vet lite om vad allmänheten anser om ekonomisk brottslighet (Almond 2009:150).¹ Den forskning som finns härrör framförallt från en sammanslagning av resultat från flera olika studier,² och de få studier som genomförts har kritiserats för bristande urval och svårigheter att generalisera resultaten (Lindgren 2000:228; Holtfreter et al. 2008:52).

De ekonomiska brotten skiljer sig många gånger från traditionell brottslighet där det ofta finns en tydlig förövare och ett tydligt brottsoffer. När det kommer till den ekonomiska brottsligheten kan förövaren vara ett företag och brottet kan drabba samhället i stort i form av minskade skatteintäkter eller miljöförstöringar (Wibe 2003; Croall 2004). Det har därför påpekats att det allmänna rättsmedvetandet för ekonomisk brottslighet är indifferent, eftersom den enskilde individen sällan drabbas direkt av stora ekonomiska brott och därmed saknar intresse för dem (Persson 1972:208; SOU 1988:7 s. 144). Lagstiftningen som reglerar området omfattar både straffrättsliga och icke straffrättsliga regelverk och inslaget av moralisk orätt, som är ett centralt inslag i brottsbegreppet, saknas ofta vid de ekonomiska brotten (Croall 2001). Ekonomiska brott skulle därför ha en oklar status som ”brott” (Aubert, 1977 refererad i Croall 2004). Möjligtvis är det en förklaring till varför riksdagens revisorer i en granskningsrapport skriver att det saknas ett ”naturligt rättsmedvetande” för ekonomisk brottslighet (Riksdagens revisorer 1993/94 s. 6 refererad i Axberger 1996).

---

¹ Det allmänna rättsmedvetandet för traditionell brottslighet har utforskats i flera studier i Sverige, se bland annat Anttila och Törnudd (1973), Forslund (1978), Bondeson (1979; 2003), Lindén och Similä (1982), Eriksson och Åkerström (1994), Axberger (1996) samt Jerre och Tham (2010). För internationella genomgångar av tidigare forskning, se Cullen, Fisher och Applegate (2000), Roberts och Stalans (2000:210ff) samt Stack (2004).

² Se till exempel Jerre och Tham (2010) en fråga av sex, Axberger (1996) två frågor av åtta samt Lindén och Similä (1982) fem frågor av 21. Undantaget är Wibe (1988; 2003) som undersökt det generella rättsmedvetandet för ekonomisk brottslighet.

De tankegångar som präglar resonemanget ovan kännetecknas av att kriminaliseringar som är förankrade i mer traditionsbundna delar av mänskligt liv och samlevnad – tillgrepp, våldsbrott, sexualbrott – också har starkt stöd i det allmänna rättsmedvetandet, medan modernare brott som skattebrott inte skulle ha samma fäste i allmänhetens rättsuppfattning. I princip skulle ekonomisk brottslighet, ett begrepp som inte fanns för femtio år sedan, därmed inte ha samma stöd i rättsmedvetandet som mer traditionella förmögenhetsbrott (Axberger 1996:101). En undersökning av allmänhetens attityder till ekonomisk brottslighet är därför befogad, då de kan förväntas att allmänhetens åsikter gentemot ekobrotten avviker gentemot de resultat som tidigare publicerats avseende allmänhetens åsikter mot traditionell brottslighet. Hänvisningar till ett allmänt rättsmedvetande bygger dock på antagandet om att allmänheten faktiskt tycker likadant i olika rättsliga frågor. Det vore därför givande att studera om det över huvud taget går att tala om ett allmänt rättsmedvetande för ekonomisk brottslighet, då allmänhetens uppfattning många gånger tycks långt mer fasetterade än sådana uttalanden antyder (Steinberg & Piquero 2010:489) och straffbenägenheten visat sig variera med olika demografiska faktorer hos allmänheten (Welsh 2009).

1.1 Syfte och frågeställningar

Syftet med denna undersökning är att studera det allmänna rättsmedvetandet för ekonomisk brottslighet.³ Två olika delstudier har därför genomförts. Del ett bygger på en kvantitativ vinjettmetod, där ett urval av befolkningen har fått ta del av en webenkät bestående av ett antal kortvarsfrågor om deras generella inställning till ekonomisk brottslighet samt fyra längre fallbeskrivningar av olika former av ekobrott. Respondenterna skulle därefter ta ställning till vad de själva bedömer vara ett lämpligt straff och vad de tror att domstolarna utdömer för påföljd för respektive vinjett. Allmänhetens svar kommer att ställas i förhållande till vad fem olika domare har utdömt för straff. För att studera om det allmänna rättsmedvetandet är någonting allmänt kommer därefter respondenternas svar att brytas ned på gruppnivå för att avgöra om straffbenägenheten varierar beroende på kön, ålder, politisk tillhörighet eller grad av utbildningsnivå. Del två bygger på resultatet från en fokusgruppsintervju vilken syftar till att skapa en större förståelse för *varför* allmänheten anser att förövaren skall straffas och vilka syften olika straff fyller för allmänheten. Syftet formuleras i följande frågeställningar:

- Hur ser allmänhetens attityder till och kunskap om straff för ekonomisk brottslighet ut i förhållande till hur en domstol skulle döma?
- Skiljer sig allmänhetens attityder till straff för ekonomisk brottslighet beroende av faktorer som kön, ålder, utbildningsnivå och partitillhörighet?
- Varför bör någon som begått ett ekonomiskt brott straffas, och vilka faktorer tar fokusgruppsdeltagarna hänsyn till när de skall bedöma lämpliga straff?

---

³ Centralt för all forskning är att avgränsa och begreppsliggöra de fenomen som skall studeras. För studiens valda definition av ekonomisk brottslighet, se bilaga 1.

1.2 Disposition

Rapporten inleds med tidigare forskning om det allmänna rättsmedvetandet.⁴ Därefter följer ett kapitel om studiens teoretiska utgångspunkter. Som teoretisk tolkningsram används två diametralt olika synsätt; bör allmänhetens attityder till straff för ekonomisk brottslighet tolkas utifrån ett konfliktperspektiv som hävdar att det finns en diskrepans mellan vad lagstiftningen stadgar och vad olika grupper anser vara lämpliga straff, eller kan allmänhetens attityder bäst förstås utifrån ett konsensusperspektiv som menar att det råder en enstämmighet bland allmänhetens attityder avseende allvarlighetsgraden för olika typer av ekonomiska brott och det som kommer till uttryck i olika lagar? För att pröva de teoretiska utgångspunkterna används tre olika hypoteser som utgår ifrån att olika sätt att mäta och studera det allmänna rättsmedvetandet framställer allmänheten som mer eller mindre straffbenägen. Eftersom hypoteserna är direkt förknippade med studiens metodologiska utgångspunkter följer sedan ett metodkapitel. Där presenteras kort den enkät som ligger till grund för undersökningen, urvalsförfarande och fokusgruppsintervjun.

Resultatkapitlet är indelat i tre olika avsnitt. I den första delen presenteras det generella rättsmedvetandet där allmänhetens inställning till straffnivåerna för ekonomisk brottslighet står i fokus, liksom varför allmänheten anser att ekobrottslingen bör straffas. Avsnitt två belyser det informerade rättsmedvetandet. Respondenterna har här fått ange vad de anser vara ett lämpligt straff för fyra olika vinjetter, samt vad de tror att straffet skulle bli i en domstol. Resultatet bryts sedan ner på undergrupper för att undersöka om straffbenägenheten varierar mellan olika grupper (kön, ålder, utbildning, politisk tillhörighet). Avslutningsvis presenteras resultatet från den fokusgruppsintervju som genomförts.

I ett sista kapitel sammanfattas resultaten och en kort diskussion förs om hur resultaten bör tolkas. Rapporten avslutas med att belysa vilka forskningsfrågor som i framtiden är av intresse att utforska.

---

⁴ Litteratur har sökts på följande sökord: rättsmedvetande; deliberative polls, public opinion, attitudes to crime, attitudes to punishment, punitiveness och sentencing. Ett snöbollsurval har kompletterat databassökningarna. Materialet som presenteras är främst publikationer som blivit vetenskapligt granskade, men även publikationer som t.ex. statens offentliga utredningar har använts.

2. Tidigare forskning

Detta kapitel syftar till att introducera läsaren till forskningsområdet kring det allmänna rättsmedvetandet. Det inleds med att placera rättsmedvetandet i den roll som det har kommit att få i den kriminalpolitiska utvecklingen under de senaste decennierna. Därefter följer en problematisering av skillnaden mellan det generella, informerade och konkreta rättsmedvetandet. Kapitlet avslutas med en presentation av tidigare studier av allmänhetens attityder till ekonomisk brottslighet. Denna del berör enbart det generella och informerade rättsmedvetandet, en konsekvens av att det saknas studier av det konkreta rättsmedvetandet för ekonomisk brottslighet.

2.1 Rättsmedvetandets roll i kriminalpolitiken

Straffrättspolitikern intar en central ställning inom kriminalpolitiken, då lagstiftningen reglerar vilka handlingar som skall vara kriminella och således straffbelagda (Axberger 1988:19). Skälen för statens straffande har varierat historiskt och mellan olika samhällen (Jerre & Tham 2010:5). När Brottsbalken trädde i kraft år 1965 var utgångspunkten att vård och behandling skulle präglade de utdömda påföljderna. Den dömda skulle rehabiliteras och ges bättre förutsättningar att leva ett laglydigt liv efter avtjänad påföljd samtidigt som han eller hon skulle vara förhindrad att begå nya brott så länge den frihetsberövande påföljden avtjänades (Andersson & Nilsson 2009:67). Bland de mer behandlingsinriktade påföljderna märktes skyddstillsyn och överlämnande till särskild vård. Även fängelse betraktades vid denna tidpunkt som en behandlingspåföljd (SOU 2008:50 s.50). Tankegångarna framträdde tydligt i den paragraf i Brottsbalken (BrB. 1 kap. § 7) som reglerade straffandet:

Vid val av påföljd skall rätten, med iakttagande av vad som krävs för att upprätthålla allmän laglydnad, fästa särskilt avseende vid att påföljden skall vara ägnad att främja den dömdes anpassning i samhället.

Fram till mitten av 1970-talet hade behandlingstanken som präglade kriminalpolitiken satt kriminalvården i fokus och man hade ansett att det var genom ett individualpreventivt arbete med behandlingsinsatser som brottsproblemet kunde lösas (Victor 1981:151). Kritiken mot behandlingstanken kom dock att öka under hela 1970-talet (Sarnecki 2009) och man argumenterade för att det saknades empiriska bevis för att behandlingen fungerade och att de individualpreventiva tankegångarna medförde en risk för ojämnt och orättvist praxis (SOU 2008:85). År 1986 lämnade Fängelsestraffkommittén (SOU 1986:13–15) sitt slutbetänkande, vilket ledde till förändringar i brottsbalken. Tre år senare ersattes därför den paragraf som tidigare reglerat utdömandet av straff av en ny (BrB 29 kap. 1 §), där också ordet påföljd byttes ut mot straff:

Straff skall, med beaktande av intresset av en enhetlig rättstillämpning, bestämmas inom ramen för den tillämpliga straffskalan efter brottets eller den samlade brottslighetens straffvärde.

När behandlingsideologin föll öppnade det kriminalpolitiska fältet upp sig, vilket ledde till att kriminalpolitiken kom att liknas vid en arena för politisk profilering där politikerna kunde vinna billiga politiska poäng och visa sin handlingskraft (Hagberg 2006:42, 155; Andersson & Nilsson 2009:127, 170). Enkelt uttryckt kan man säga att kriminalpolitiken kom att handla om att hitta nya sätt att förankra, motivera, rationalisera och legitimera den förda kriminalpolitiken (Andersson & Nilsson 2009:125). Från slutet av 1980-talet kom kriminalpolitiken därför att motiveras med att den skulle bedrivas i enlighet med det allmänna rättsmedvetandet (Ibid. 157).⁵ Sedan dess har ett stort antal lagstiftningspropositioner innehållit och byggt på motiveringen som handlar om hur kriminalpolitiken måste ta hänsyn till allmänhetens åsikter (Axberger 1996:41; Andersson & Nilsson 2009:162, 175). Ett exempel där det allmänna rättsmedvetandet använts som legitimeringsgrund för lagändringar kan ses i tillkomsten av bidragsbrottslagen från år 2007.

För tilltron till socialförsäkringssystemet är det av yttersta vikt att överutnyttjande och bidragsbrott motverkas. Tack vare de undersökningar som har gjorts om allmänhetens attityder på detta område kan jag vara tryggt förvissad om att jag och regeringen i detta arbete har ett helgjutet stöd från det svenska folket.

Socialförsäkringsminister Cristina Husmark Pehrsson (M)⁶

Det allmänna rättsmedvetandet har således kommit att spela en avgörande roll i den kriminalpolitiska utvecklingen under de senaste åren och flera av de lagförändringar som genomförts har legitimerats med att allmänheten har krävt hårdare straff.⁷ Den kriminalpolitiska debatten och den forskning som idag har bedrivits på området är dock inte helt förenliga. Större delen av de forskningsresultat som idag föreligger påvisar tvärtemot vad politikerna argumenterar för, att allmänheten inte vill ha strängare straff.

2.2 Det generella, informerade och konkreta rättsmedvetandet

Begreppet ”rättsmedvetande” kan hänföra sig till antingen en enskild person eller också till en given kollektiv enhet, i det senare fallet brukar man tala om ett allmänt rättsmedvetande (Victor 1981:152; Andersson 2011:18). Hänvisningar till det allmänna antyder att det skulle finnas en konsensusuppfattning bland allmänheten till olika rättsliga fenomen, till exempel hur allvarliga vissa former av brott uppfattas eller attityder till olika rättsvårdande myndigheter (Bondeson 1974). Begreppet förekommer i två distinkt skilda betydelser. Dels i betydelsen ”allmänhetens uppfattning” (reduktionisk) något som i princip kan kvantifieras och mätas, dels i betydelsen ”allmän samhällelig rättsuppfattning (holistisk) vilket är en mer subjektiv betydelse och som är svårare att mäta (Victor 1981:153, Axberger 1996:40).

---

⁵ Ofta gör sig samma tendenser i den kriminalpolitiska debatten gällande samtidigt i olika länder (Tonry & Fraser 2001:293; Cevender 2010:515). En sådan tendens som även kan ses internationellt är hänvisningar till det allmänna rättsmedvetandet för att legitimera straffskärpningar (Stalans 2002:15; Robert 2008:18; Sarnecki 2009:464; Balvig 2010:65; Balvig et al. 2010:236; Cevender 2010:515). Den läsare som är intresserad av den kriminalpolitiska utvecklingen i Storbritannien eller USA rekommenderas att ta del av Garland (2001).

⁶ Socialdepartementet (070326) Ny lag mot bidragsbrott. <http://www.regeringen.se/sb/d/8832/a/79446> Hämtad 130516.

⁷ Kopplingen mellan allmänhetens attityder och behovet av (ny)kriminaliseringar och straffhöjningar återfinns bland annat i straffnivåutredningen (SOU 2008:85), demokratiutredningen (SOU 1999:58) samt Utredningen om mutor (SOU 2010:38).

I denna undersökning avgränsas det allmänna rättsmedvetandet till att enbart omfatta allmänhetens attityder till straffnivåer och straffens betydelse för olika former av ekonomisk brottslighet. Studien har sin utgångspunkt i den reduktionistiska förståelsen av begreppet. Rättsmedvetandet ses således som en empirisk entitet genom de olika individualistiska enheterna och får på så vis en empirisk bestämning som möjliggör bearbetning med statistiska metoder (Victor 1981:153).

Inom den kriminologiska forskningen har man skiljt på det generella, det informerade och det konkreta rättsmedvetandet (Balvig 2006; 2010; Jerre & Tham 2010). Distinktionen mellan det generella och det informerade rättsmedvetandet kan förstås utifrån allmänhetens oinformerade åsikt och det informerade dömandet, där det generella rättsmedvetandet är det oinformerade och spontana svaret och det informerade rättsmedvetandet är baserat på mer kunskap (Yankelovich 1991:6; Balvig 2010:79). När hänvisningar görs till det generella rättsmedvetandet så åsyftas vanligtvis allmänhetens uppmätta attityder utifrån brett formulerade frågor som ”anser du att straffen är för milda, lagom eller för stränga” eller ”jag är generellt för längre fängelsestraff” (Axberger 1996:108; Casey & Cohr 2005:142; Jerre & Tham 2010:25, 79). Denna typ av frågor kan sägas vara representativa för de som förekommer i opinionsundersökningar gällande allmänhetens inställning till brott och straff (Roberts & Doob 1989:493).

Generellt utformade frågor framställer ofta allmänheten som mycket straffbenägna, där en majoritet i olika undersökningar tenderar att anse att straffen är för milda (Bondeson 1982:125; Bondeson 2007:185; Roberts & Hough 2005a:215; Roberts et al. 2003; 2009). I en undersökning av de skandinaviska länderna år 1989 ansåg 70 procent att straffen allmänt sett var för milda, i Sverige ansåg drygt 80 procent att straffen borde höjas (Bondeson 2003:97). Även internationella studier påvisar liknande resultat.⁸ Motsvarande frågor har ställts till allmänheten för olika former av ekonomisk brottslighet och visade att andelen som anser att straffen är för milda för svartjobb är 29 procent, ekobrott i företag 71 procent och småfusk i deklARATIONER 18 procent (Wibe 2003:24).

Vid en jämförelse mellan de resultat som erhålls om frågan avser traditionell brottslighet eller olika former av ekonomisk brottslighet, så tycks allmänheten mer nöjd med straffnivåerna för ekonomiska brott i jämförelse med de traditionella. Det finns dock ett problem med en sådan tolkning. Vid så brett formulerade frågor finns det alltid en osäkerhet gällande vad respondenterna tänker på när de besvarar frågan. Frågor som är straffen för milda eller för stränga ger exempelvis ingen närmare information om vare sig vilken typ av brott som avses, vem gärningspersonen är eller i förhållande till vad som straffen är för milda eller lagoma till (Jerre, kommande). Genom att tillfråga respondenterna vilka brott de tänker på när de besvarar denna typ av frågor har forskare också kunnat konstatera att vilken typ av brott och förövare som respondenterna utgår ifrån när de besvarar generella frågor, skiljer sig åt mellan olika individer (Warr 1989).

---

⁸ Andel som anser att straffen är för milda: England och Wales år 1996: 79 procent, USA år 1998: 74 procent, Sydafrika år 1999: 83 procent, Skottland år 2001: 70 procent, Barbados år 2003: 76 procent, Nederländerna år 2004: 84 procent och Kanada år 2005: 74 procent (Roberts 2008:19).

I en kanadensisk undersökning från slutet av 1980-talet tillfrågades respondenterna om vilken typ av förövare de hade i åtanke när de besvarar generella frågor om brott och straff. Resultatet visade att ungefär en tredjedel av de tillfrågade svarade att de avsåg olika typer av förövare, medan 38 procent svarade utifrån synen av en våldsbrottsling. Det var således ovanligt att man utgick ifrån en individ som begått ekonomiska brott. Knappt 3 procent utgick ifrån en förövare som begick lindriga former av brott (Roberts & Doob 1989:506). Bondeson (2003:97) menar att människor tenderar att associera begreppen brott och straff med allvarlig brottslighet, vilket leder till att man uppmålar en överdriven bild av brottsligheten. Liknande resonemang har framförts av andra forskare som funnit att respondenterna baserar sina svar i undersökningar av det generella rättsmedvetandet på atypiska föreställningar om förövare, något som leder till krav på strängare straff (Stalans 2002:23; Roberts 2003:499).

Det informerade rättsmedvetandet undersöks ofta genom vinjettmetoden (Roberts & Stalans 1999; Almond 2009:150). Till skillnad från studier av det generella rättsmedvetandet ges således mer information till respondenten om brottet, förövaren och brottsoffret (Roberts 2003:503; Jerre & Tham 2010:13). Ett flertal studier av det allmänna rättsmedvetandet för traditionell brottslighet har funnit att allmänhetens benägenhet att utdela hårda straff minskar när de ges mer information om brottet (Eriksson & Åkerström 1994:76; Casey & Cohn 2005:145; Roberts & Hough 2005a:228; Keijser, van Koppen, Elffers 2007:131ff; Balvig 2010:11; Almond & Colover 2010; Jerre & Tham 2010). Diskrepansen mellan det generella och informerade rättsmedvetandet har bland annat förklarats utifrån att allmänheten har en bristande kunskap om vilka straffsatser som råder för olika former av brott (Eriksson & Åkerström 1994:28; Hough & Roberts 1999; Balvig 2006; Gelb 2006; Jerre & Tham 2010).⁹ Vid studier av det allmänna rättsmedvetandet bör därför även allmänhetens kunskaper om straffsatser för olika former av brott bör studeras (Ball 1955:351).

Det konkreta rättsmedvetandet kännetecknas av att respondenterna tilldelats ytterligare information om brottet, till exempel genom att respondenterna få se en videouppspelning av en fiktiv rättegång och därefter för en diskussion tillsammans med andra om hur förövaren bör straffas. I förhållande till det generella samt det informerade rättsmedvetandet så tycks allmänhetens punitivitet minska ytterligare när de tilldelas ännu mer information om brottet (Balvig 2010:116; Jerre & Tham 2010:57). Denna attitydförskjutning kan förstås utifrån närhetsprincipen. Närhetsprincipen bygger på att människornas benägenhet att straffa andra generellt är relaterad till vilken närhet de upplever till dem som skall straffas. Ju mer vi känner till om gärningsmannen och om straffets möjliga negativa konsekvenser, desto svårare blir det med ett starkt fördömande och avståndstagande (Bondeson 1974:578; Casey & Cohn 2005:145; Balvig 1999:12ff; Balvig et al. 2010:233; Olaussen 2010). I förhållande till såväl studier av det generella som informerade rättsmedvetandet så är dock representativa undersökningar av det konkreta rättsmedvetandet tids- och kostnadskrävande. Möjligen är detta en förklaring till varför det idag saknas studier av det konkreta rättsmedvetandet för ekonomisk brottslighet.

---

⁹ Utöver en bristande kunskap om straffnivåer för olika typer av brott (Balvig 2006; Wood 2009), har allmänheten även bristande kunskap om alternativa påföljder, till exempel samhällstjänst eller villkorlig dom (Roberts, Stalans, Hough 2003:25).

2.3 Det generella rättsmedvetandet för ekonomisk brottslighet

Det generella rättsmedvetandet för ekonomisk brottslighet har inte rönt mycket uppmärksamhet inom svensk forskning. Det är därför svårt att skapa sig en uppfattning om svenskarnas generella inställning till ekonomisk brottslighet. Två studier som håller godtagbar vetenskaplig standard har dock genomförts under de senaste 25 åren. Den första genomfördes på uppdrag av Brottsförebyggande rådet år 1988 och var en enkätundersökning om allmänhetens attityder till ekonomisk brottslighet. Undersökningen gjordes sedan om år 2001.¹⁰ Mätningarna visar att allmänhetens generella attityder till ekonomisk har kommit att hårdna sedan slutet av 1980-talet. Andelen individer som anser att det är okej att begå mindre skattebrott har minskat mellan de två mättillfällena (Wibe 2003:8). En klar majoritet anser att straffen för de ekonomiska brotten är för lindriga, samtidigt som de anger att insatserna för att bekämpa denna typ av brottslighet borde utökas (Ibid. 21ff).

Falck (2010) har på uppdrag av Sifo genomfört en attitydundersökning om allmänhetens inställning till bidragsbrott och andra former av ekonomisk brottslighet. Mätningarna har skett vid två tillfällen (år 2007 och 2010)¹¹ och visade att allmänheten ställer sig mycket avvisande mot bidragsfusk. Samtidigt har antalet som tror att bidragsfusket är omfattande minskat mellan de två mättidpunkterna. År 2010 angav knappt 70 procent att bidragsfusket är omfattande, motsvarande andel tre år tidigare var 76 procent. Det är dock färre idag än det var 2007 som har en accepterande attityd, vilket kan tolkas som att attityderna har kommit att hårdna. En mer accepterad inställning tycks dock finnas mot att köpa svarta tjänster eller att arbeta svart. Vid det sista mättillfällena ansåg 19 procent av de svarande som håller med om att det är acceptabelt att arbeta svart, jämfört med 28 procent för sex år sedan (Falck 2010). En möjlig förklaring är att toleransen för svartarbete är högre då det trots allt involverar arbete, medan bidrag snarare är förknippade med inaktivitet. En uppenbar skillnad finns också mellan att underlåta att betala in egna skattepengar gentemot att lura till sig ”andras pengar” (Inspektionen för socialförsäkringen 2011:15).

Vid en jämförelse mellan resultaten från liknande formulerade frågor i olika undersökningar, framkommer antydningar på att allmänhetens generella åsikter om ekonomisk brottslighet har kommit att hårdna de senaste åren. I Brottsförebyggande rådets studie från mitten av 1990-talet angav drygt 60 procent att det skall vara straffbart att arbeta svart (Axberger 1996:83). En fråga i Falcks (2010) undersökning påminner om den som ställts i nyssnämnda studie av Brottsförebyggande rådet, och lyder ”Det är okej att folk arbetar svart”. Andelen som svarade att detta påstående stämde ganska bra eller mycket bra har minskat mellan år 2007 (28 procent) och 2010 (19 procent). Även om frågorna inte är detsamma och därför inte bör jämföras rakt av, tycks acceptansen minskat gentemot svartarbete mellan de två mättillfällena. Tendenser till en striktare syn avseende bidragsbrott kan också iakttas, i mitten av 1990-talet ansåg 65 procent

---

¹⁰ Båda undersökningarna bygger på enkäter riktade till 2 700 slumpvis utvalda personer i åldrarna 18-70 år. Svarsfrekvenserna på enkäterna låg på omkring 54 procent respektive 60 procent (Wibe 1988; 2003).

¹¹ Urvalet i år 2010 undersökning bestod av 3000 individer i åldrarna 15-65. Urvalet var hämtat från en urvalsram bestående av individer som tidigare deltagit i TNS SIFOS undersökning. Ett motsvarande urval användes också i 2007 års bidragsfuskundersökning. Studien innehade ett svarsbortfall på 51,6 procent. Falck (2010:4) hävdar dock att svarsfrekvensen var hög för att en online-undersökning.

att bidragsbrott skulle vara straffbart (Axberger 1996:103), medan andelen femton år senare som svarade att det är ”ok att bidragsfuska” endast låg på 3 procent (Falck 2010).

Flera olika förklaringar till denna attitydförskjutning har framförts. Man har kopplat de förändrade attityderna till hur länge lagstiftningen funnits för en viss brottstyp och hävdar att allmänhetens tendens att bedöma allvarlighetsgraden av olika brottstyper är beroende av hur länge lagstiftningen har existerat och således hur pass stor moralbildande effekt den haft på medborgarnas attityder (Axberger 1996). Utöver moralbildningseffekter har det påståtts att allmänhetens attityder kan ha kommit att hårdna i och med en ökad mediauppmärksamhet kring ekonomiska brott och olika former av ekonomiska skandaler (Cullen et al. 2006; Stever & Roth 2010). Det skulle dock även kunna bero på den ekonomiska marknadens utveckling och hållbarhet (Axberger 1996; Falck 2010). Ekonomiska kriser kan göra allmänheten mer medveten om sambandet mellan inbetalda skatter och välfärdsnivån. Likaså skulle de sänkta marginalskatterna under 1990-talets skattereform bidragit till att det är mindre accepterat att exempelvis arbeta svart eller fuska med deklarationen (Axberger 1996; Wibe 2003). En liknande förklaring har förts fram i en studie av Meier och Short (1995:88) som förklarar de hårdnande attityderna med att allmänheten under de senaste decennierna hade fått en ökad kunskap om ekonomisk brottslighet och vilka skador denna typ av brott kunde medföra, något som medfört att man i högre grad tillskriver dem ett intresse.

Med tanke på den ökade globaliseringen och den ökade handeln mellan olika länder (Friedrichs 2009) bör även internationella studier beaktas, inte minst på grundval av den bristfälliga svenska forskningen. Även om det finns vissa svårigheter med att jämföra det generella rättsmedvetandet för ekonomisk brottslighet mellan olika länder på grund av såväl kulturella, politiska och rättsliga skillnader (Stever & Roth 2012:342), så menar jag att internationella jämförelser är möjliga, inte minst med beaktande av det samstämmiga resultat som framkommer i forskningen.

Den internationella forskningen visar att ekonomisk brottslighet upplevs som ett allvarligt problem och att attityderna under de senaste åren skulle kommit att hårdna (Cullen et al. 1982). Sådana påståenden bygger dock på den uppfattning som rådde under 1970-talet om att allmänheten saknade intresse för de ekonomiska brotten, och att man uppfattade företagen där dessa brott skedde som ansvarsfulla institutioner snarare än som förövare för allvarlig brottslighet (Cullen, Hartman, Lero Jonson 2008), varför slutsatserna bör tas med en viss försiktighet. I en opinionsundersökning av Unnever, Benson och Cullen (2008:175) påvisades att en klar majoritet (95 procent) av respondenterna stödjer strängare straff och höga böter för företagsledare som döljer sitt företags verkliga finansiella ställning. Kriminologer har vidare, genom att låta respondenter rangordna allvarlighetsgraden mellan olika former av brott, kunnat visa att allmänheten tenderar att bedöma ekonomisk brottslighet som lika allvarligt som traditionell brottslighet (Cullen et al. 1982; Rebovich & Kane 2002; Holtfreter et al. 2008; Piquero Carmichael, Piquero 2008). Det är därför inte förvånande att amerikanska studier påvisat att respondenterna då de själva får straffbestämma vissa typer av brott anger lika långa straff för ekonomisk brottslighet som för traditionell (Kane & Wall 2006).

2.4 Det informerade rättsmedvetandet för ekonomisk brottslighet

Lindgren (2000) har påpekat att den kunskap som finns om allmänhetens attityder till och kunskap om ekobrott framförallt härrör från en sammanslagning av slutsatser från olika studier. Drygt tio år senare är samma kritik fortfarande befogad, varpå följande framställning baseras på enstaka frågor ur ett flertal olika studier. Eftersom olika metoder har använts för att studera det informerade rättsmedvetandet blir jämförelser mellan studierna problematiska och man kan således inte använda dem för att tala om någon form av förändring över tid avseende allmänhetens attityder till ekonomisk brottslighet.

I början av 1980-talet utkom Lindén och Similäs undersökning ”Rättsmedvetandet i Sverige”. Undersökningen bygger på enkäter som samlats in under två år i slutet av 1970-talet, från ett urval av svenska medborgare i åldern 18-65 år (Lindén & Similä 1982:7, 14). Utifrån 19 olika brottsbeskrivningar, där såväl traditionell som ekonomisk brottslighet ingick, skulle deltagarna ange vad de ansåg vara ett lämpligt straff. Allmänheten valde uteslutande påföljder som låg kring eller under det faktiska typstraffet. Överlag tycks det således som om allmänheten var relativt nöjd med rådande straffsatser. Liksom en rad andra forskare senare redovisat (se t.ex. Stylianou 2003) påvisades en viss skillnad i allmänhetens attityder beroende på vem eller vad brottsangreppet riktar sig mot. Hårdast bedömdes traditionell brottslighet mot enskilda personer och mildast ekonomisk brottslighet riktad mot staten. Vid enbart de ekonomiska brotten såg allmänheten mildare på brottet mot staten i jämförelse med brott mot företag (direkt offer), där man ansåg att straffen borde vara hårdare (Lindén & Similä 1982:63ff, 77ff, 129).¹²

Studiens resultat kan dock kritiseras då de baseras på vinjetter som måste anses mycket korta. Det råder därför en viss osäkerhet vad respondenterna har tänkt på när de besvarat frågan. Vidare har författarna enbart låtit respondenterna välja mellan ett fåtal svarsalternativ (inget straff, böter, fängelse eller själva uppge ett annat alternativ). Enbart ett fåtal procent av respondenterna har dock angett ett eget svarsalternativ (Lindén & Similä 1982), vilket troligen beror på att allmänheten innehar en bristande kunskap om alternativa sanktioner till ett fängelsestraff (Roberts, Stalans, Hough 2003:25). Det sammantagna resultatet, att allmänheten tenderar att vara relativt nöjd med de straffsatser som råder för ekonomisk brottslighet, skulle därför kunna vara en konsekvens av att allmänheten saknar kunskap om alternativa påföljder, erbjudits för få svarsalternativ samt att vinjetterna var mycket korta.

Knappt femton år senare publicerade Axberger (1996:50ff) sin studie där ett riksrepresentativt urval av befolkningen i åldrarna 18-65, via postenkäter fick besvara frågor om brott och straff. För att undersöka det informerade rättsmedvetandet presenterades ett antal mycket korta vinjetter för respondenterna där de utifrån fyra förutbestämda svarsalternativ fick ange vad de uppfattade vara ett lämpligt straff (Axberger 1996:149). Vinjetterna var manipulerade för ett knappt tiotal olika faktorer, bland annat så skiljer sig de belopp som vinjetterna handlar om från varandra samt föreslagna straffsatser (Axberger 1996:156). Resultat visade att allmänheten önskade hårdare straff än domarpanelen för samtliga undersökta brottstyper (skattebrott,

---

¹² Konsekvenserna och skadorna som uppstår av en brottslig handling har länge pekats ut som en betydelsefull faktor för hur allvarligt allmänheten bedömer en handling (Alter, Kernochan, Darley 2007:321). Ett brott kan bedömas utifrån olika kriterier, till exempel utifrån brottsoffrets skador eller ekonomiska förluster (Sandberg 2000:192).

misshandel, våldtäkt, förskingring, narkotikabrott, stöld, bankrån samt rattfylleri). Den analysmetod som har använts i studien möjliggör dock inte jämförelser mellan hur allvarligt olika former av brott har rangordnats av allmänheten. I fallet med förskingringen där gärningsmannen manipulerat kundkvitton och lagt undan pengar (10 000 - 400 000 kronor) för egen del har allmänheten angett ett fängelsestraff om två år som lämpligast, medan domarnas svar fördelar sig jämt över 4 månaders fängelse respektive ett års fängelse. I den fallbeskrivning som avser ett skattebrott där förövaren inte har deklarerat inkomsterna och därmed undgått skatt motsvarande ett värde mellan 10 000 - 400 000 kronor, anger allmänheten att de anser att förövaren bör ha ett fängelsestraff om två år, medan domarpanelen angett fyra månader.

En rad metodologiska problem föreligger även i Axbergers (1996) studie. För det första är vinjetterna väldigt korta. Det medför att det är svårt att veta vad respondenterna egentligen har tänkt på när de besvarat enkäten (se Rosenmerkel 2001:311; Andersson 2011:216). Det har dock noterats av författaren som skriver att det är möjligt att resultaten kan förändras om allmänheten ställs inför andra typer av händelser och inte enbart hypotetiska brottsbeskrivningar (Axberger 1996:113). För det andra kunde respondenterna enbart välja ett av fyra svarsalternativ. Av dessa utgjordes tre av ett fängelsestraff. Ett sådant metodförfarande medför naturligtvis en uppenbar risk att allmänheten framstår som mer straffbenägen än vad som är fallet om fler svarsalternativ hade erbjudits (Casey & Cohn 2005:145). Senare studier har påvisat att allmänheten tenderar att önska att straffet skall fylla flera olika funktioner (Doble 2002), vilket kan medföra att en rad nyanser av allmänhetens attityder förbises genom det valda metodförfarandet. Att Axberger (1996) är en av få forskare som funnit att allmänheten önskar strängare straff än domstolen skulle således kunna vara ett utfall av de metodologiska val som ligger till grund för studien.

År 2010 kom den senaste publicerade svenska rättsmedvetandeundersökningen som syftat till att studera svenskarnas attityder till brott och straff för framförallt traditionell brottslighet. Det informerades rättsmedvetandet undersöktes med postenkäten där ett riksrepresentativt urval fick ta del av sex olika vinjetter. Studien har en mycket låg svarsfrekvens om 35 procent, vilken minskar till 32 procent om man inkluderar det interna bortfallet. Bortfallet var större bland dem med lägre utbildning (Jerre & Tham 2010:12, 17), något som kan medföra ett bias till resultaten då det påvisats att yngre människor samt de med en lägre utbildningsnivå är mer straffbenägna än högutbildade (Kesteren 2009:28; Balvig 2010:6). Jerre & Tham (2010:113f) har dock viktat resultatet och funnit att för att medianstraffet skulle bli detsamma som det studiens domarpanelen utdömde, så skulle cirka 60 procent av bortfallet behöva ange ett strängare straff än domarpanelen gjorde (Jerre & Tham 2010:113f). Det verkar därför troligt att resultaten relativt väl representerar stora delar av allmänheten.

Ett av rättsfallen i studien beskrev ett fall av trolöshet med huvudman och förskingring av 350 000 kr från en äldre bankkund.¹³ Deltagarna ombads ta ställning till vilket straff de själva ansåg var lämpligt och vad man trodde att domstolen skulle utdöma för straff (Jerre & Tham 2010:15). I förhållande till många av de traditionella brotten som ingick i enkätundersökningen har

---

¹³ Denna vinjett har även använts i denna undersökning, se vinjett 3 i bilaga 2.

allmänheten bedömt det ekonomiska brottet som allvarligare. Domarpanelen har bedömt att brottet motsvarar ett fängelsestraff om 2-3 år. Trots detta har två av tio respondenter angett att de tror att straffet kommer bli ett icke frihetsberövande, liksom samma andel önskar ett en påföljd som inte inbegriper fängelse eller fotboja (tabell 1). Hälften av de svarande som angett att de tror att straffet blir fängelse, har angivit ett straff kortare än 2 år. Majoriteten av de svarande som själva anser att straffet bör bli fängelse har angett straff på 2 år eller längre och nära en fjärdedel har angett fem år eller mer. Två tredjedelar av respondenterna har angett två olika svarsalternativ när de själva skall ange lämpliga påföljder, något som av författarna tolkat som att man vill att straffet skall fylla flera olika funktioner (Jerre & Tham 2010).

Tabell 1. Det informerade rättsmedvetandet, mätt genom frågorna: Vad tror du att straffet skulle bli vid en domstol och vad anser du att straffet borde bli vid en domstol vid ett fall av trolöshet mot huvudman och grov förskingring? Procent. Källa: Jerre och Tham 2010:42-45.

	Tror	Önskar
Icke frihetsberövande påföljd	21,5	20,9
Fängelse 0-6 månader	8,6	14,2
Fängelse 6-11 månader	7,8	11,1
Fängelse 1-2 år	12,5	13,4
Fängelse 2-3 år*	16,5	19,8
Fängelse 3-5år	15,0	11,8
Fängelse över 5 år	18,1	8,7
Andel mildare än domarpanelens typvärde (2-3år)*	50,4	40,4

* Typvärde som 56 procent av domarna utdömts.

Resultaten från Jerre och Thams (2010) undersökning var en del av ett större nordiskt projekt (se Balvig et al. 2010:232). Studien är intressant ur två bemärkelser, dels för att den är en av få komparativa studier på området dels för att olika analysmetoder har använts mellan länderna, något som medfört att skilda slutsatser dragits om allmänhetens straffbenägenhet (Olaussen 2011a; 2011b). Det metodologiska förfarandet som använts i respektive land är detsamma som ovan presenterats.¹⁴ I skrivande stund har resultaten från den finländska delen av studien inte publicerats, varför framställning nedan begränsas till resultaten från Norge, Danmark och Island.

Danskarna har en bristande kunskap om straffpraxis, vilket medför att de tenderar att undervärdera de straff som döms ut vid danska domstolar (Balvig 2010:82ff). Det ekonomiska brott som har studerats har av domarpanelen bedömts motsvara ett straffvärde på ungefär 2,5-3 års fängelse och var det brott som erhöll längst straff mätt i antal månader. Danskarna är dock inte lika straffbenägna som domstolarna och, baserat med medianvärdet, önskar ett fängelsestraff på cirka ett och ett halvt år. En tredjedel av respondenterna har angett att förövaren inte ska få ett frihetsberövande straff, medan ytterligare en tredjedel av respondenterna har angett att straffet borde bli minst tre års fängelse (Balvig 2010:119f). Spridningen i svaren är således stor.

¹⁴ Svansfrekvensen i den danska undersökningen uppgick till 41 procent, i den isländska delen uppgick den till 35 procent medan den norska delen av projektet enbart fick tillbaka 31 procent av de utskickade enkäterna. Svansfrekvensen är således låg i samtliga länder, varför den kritik som framförts mot Jerre och Thams (2010) studie är befogad mot samtliga länders resultat.

Även islänningarna tenderar att underskatta de straff som utdöms vid domstolarna. Enbart 55 procent av befolkningen tror att straffet blir fängelse. En nästan lika stor grupp (drygt 60 procent) anser att förövaren skall erhålla ett fängelsestraff. Liksom medborgarna i de övriga nordiska länderna bedömer islänningarna det ekonomiska brottet som allvarligt i förhållande till flera av de övriga brotten (Balvig et al. 2010:249). En relativt stor andel av respondenterna har valt att kombinera två olika påföljder. Att de isländska medborgarna är minst punitativa ibland de nordiska länderna är förvånande. Om det skulle finnas ett samband mellan ekonomiska kriser och allmänhetens attityder, i den bemärkelsen att medborgarna blir mer medvetna om sambandet mellan till exempel inbetalda skatter och välfärdsnivån (Axberger 1996), bör de isländska medborgarna uppvisa en större intolerans gentemot ekonomisk brottslighet med beaktande av den bankkris som drabbade landet år 2008.

En majoritet (70 procent) av den norska befolkningen svarade att straffet för det ekonomiska brottet borde bli fängelse eller fotboja (Olaussen 2010:35). Lika många (68 procent) trodde att domstolen skulle utdöma ett frihetsberövande straff. Andelen som önskar ett fängelsestraff är således något mindre än i Sverige, men något högre än i Island. Ser man enbart till de respondenter som har angivit ett frihetsberövande straff (inklusive fotboja) så framträder en bild där majoriteten av respondenterna har angett ett straff i den högre delen av straffskalan, även om spridningen bland svaren fortfarande är stor.

Sammantaget går det därför att konstatera att medborgarna i de nordiska länderna tenderar att ha en bristande kunskap om vilka straffnivåer som råder. I förhållande till vad de tror att de utdöms för straff kan en svag tendens till hårdare straff antydast när respondenterna själva skall ange lämpliga straff.

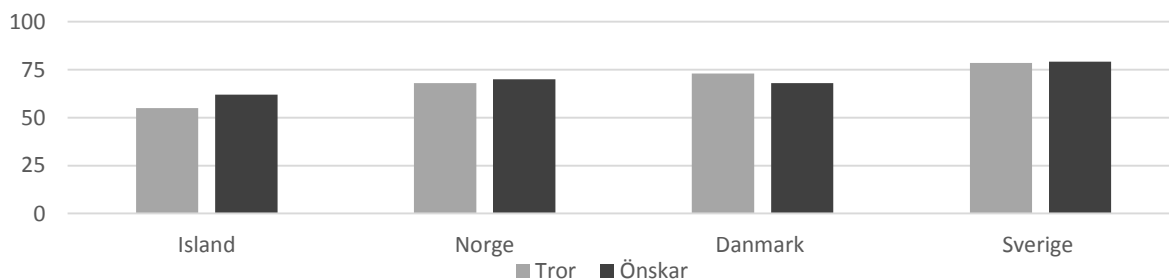

Diagram 1. Det informerade rättsmedvetandet, mätt genom frågorna: vad tror du att straffet blir vid en domstol, respektive vad anser du att straffet borde bli? Andel som uppgett att förövaren skall erhålla ett frihetsberövande straff. Källa: Balvig 2010, Balvig et al. 2010, Jerre och Tham 2010 & Olaussen 2010.

Med tanke på de tydliga likheterna mellan de olika ländernas resultat kan det tyckas anmärkningsvärt att den norska forskaren Olaussen (2010) argumenterar för att norrmännen är mer straffbenägen än domstolarna. Eftersom en relativt stor andel av norrmännen har kombinerat olika påföljder menar han att man måste addera kombinationerna för att få ett mått på allmänhetens punitivitet. Han har därför poängsatt respektive svarsalternativ utifrån en skala som varierar mellan 0-28 poäng. I de fall där en respondent valt två påföljder har han adderat summan av dessa två svaren. Genom att ta hänsyn till kombinationerna som allmänheten angett i så finner Olaussen att allmänheten vill att ekobrottet skall straffas hårdare än domstolen

(allmänheten 28 poäng, domstolen 24 poäng).¹⁵ Valet av analysmetod innebär till skillnad från de andra ländernas forskare att hänsyn tas till kombinationen av olika påföljder. Samtidigt måste ett sådant metodförfarande bedömas som vanskligt. Hauge (1968) har till exempel visat att vissa av de icke frihetsberövande påföljderna kan upplevs som strängare än kortare fängelsestraff. Även om det verkar rimligt att utgå ifrån att allmänheten finner ett fängelsestraff som mer ingripande än ett bötesstraff, är det problematiskt att veta vad som upplevs som hårdast mellan till exempel fotboja eller samhällstjänst. Genom att tilldela de olika påföljderna ett poängvärde försvinner även ett eventuellt underliggande syfte med straffet. Ett bötesstraff kanske indikerar att förövaren skall få ett ekonomiskt lidande medan behandling talar för en viss form av empati.

2.5 Är det allmänna rättsmedvetandet någonting allmänt?

Begreppet ”det allmänna rättsmedvetandet” antyder att det hos allmänheten skulle finnas en allmänt utbredd uppfattning om vad medborgarna anser om olika rättsliga fenomen. Straffbenägenheten har dock visat sig variera mellan olika grupper av individer (Bondeson 1979:128; Hagan & Albonetti 1982:331; Warr 1995:296; Welsh 2009). De resultat som föreligger ger dock inget entydigt svar på vilka individer som är mer straffbenägna än andra.

En del forskare har kommit fram till att män ofta är mer straffbenägna än kvinnor (Keil & Vito 1991:458f; Kesteren 2009), medan andra funnit det motsatta sambandet, det vill säga att kvinnor är mer punitativa än män (Cohn, Barkan, Halteman 1991; Miller, Rossi & Simpson 1991; Balvig 2010:6; Falck 2010:12). Ytterligare en grupp menar att det inte föreligger några skillnader mellan könen (Costello et al. 2002:114; Rebovish & John 2002:12ff), medan vissa resultat tyder på att straffbenägenheten för könen varierar beroende på vilket typ av brott det rör sig om (Forslund 1978:161; Lindén & Similä 1982:72; O’Connell & Whelan 1996:312).

Även allmänhetens utbildningsnivå har studerats i förhållande till deras attityder till straff. Resultaten är motstridiga då vissa forskare hävdar att högutbildade är mindre straffbenägna än lågutbildade (Balvig 2010:6), men även att högutbildade skulle vara mer punitativa än lågutbildade (Forslund 1978:161; Falck 2010:13). Likaså återfinns olika resultat för sambandet mellan straffbenägenheten och ålder (Lindén & Similä 1982:60; Costello et al. 2002:114f; Mayhew & van Kesteren 2002:76; Kesteren 2009; Balvig 2010:6; Falck 2010:12).

I amerikanska studier har det konstaterats skillnader beroende på respondenternas etnicitet, där mörkhyade personer tenderar att vara mindre straffbenägna än andra etniska grupper (Jones 1994:41). Det omvända sambandet har dock påträffats gälla ekonomisk brottslighet, där svarta är mer punitativa i jämförelse med andra etniciteter (Unnever, Benson, Cullen 2008:182f). Till sist har även en individs politiska åsikt visat sig samvariera med medborgarnas straffbenägenhet. I en amerikansk studie påvisar Gerber och Engelhardt-Greer (1996) att republikaner och de konservativa generellt sett är mer straffbenägna än övriga partiets medlemmar. Den slutsatsen får stöd av flera andra forskare som påvisar att individer på

---

¹⁵ Siffrorna baseras på allmänhetens angivna straff i de fokusgruppsintervjuer som genomförts. Några större skillnader gentemot den straffbenägenhet som uppmäts i enkätundersökningen föreligger dock inte varför måtten relativt väl får anses representativa för den norska befolkningen.

högerkanten generellt är för hårdare straff än resterande partier (Feld 2003; Jan, Ball, Walsh 2008:288). I en dansk undersökning av påvisades att borgerliga medlemmar var mer punitativa än socialdemokratiska medborgare (Balvig 2010:6).

Sammanfattningsvis antyder de resultat som ovan presenterats att straffbenägenheten tycks variera mellan olika grupper. Vilka grupper av individer som är mer straffbenägna än andra är dock inte fastställt. Punitiveten mellan olika grupper tycks variera mellan olika studier. De skilda resultaten kan delvis förklaras av att olika mätmetoder har använts. De motstridiga resultaten lyfter fram behovet av fortsatt forskning på detta område, och talar de för att attityderna till ekonomisk brottslighet kommer att variera mellan olika grupper utifrån demografiska faktorer som kön, ålder, grad av utbildning och politisk tillhörighet.

3. Teoretiska utgångspunkter

I litteraturen framträder två grundläggande synsätt när det gäller att studera det allmänna rättsmedvetandet: ett konfliktperspektiv och ett konsensusperspektiv (Carlson & Williams 1993). När hänvisningar görs till det allmänna rättsmedvetandet indikerar att det bland allmänheten skulle finnas en samstämmig uppfattning om dess inställning till brott och straff. Ett sådant antagande har sin utgångspunkt i ett konsensusperspektiv och innebär att allmänheten skulle tycka åtminstone relativt lika i frågor som vad som är ett ekonomiskt brott och således skall vara straffbart, hur allvarligt olika former av ekobrott är men även vilket typ av straff som skall utdömas för vissa lagöverträdelser (Carlson & Williams 1993:190). I det funktionalistiska synsättet, som kan spåras bak till Durkheim, blir således lagstiftningen ett uttryck för de sociala normer om rätt och fel som återfinns hos allmänheten (Carlsson & Williams 1993).

Det allmänna rättsmedvetandet utgör i den dag som är antingen omedelbart eller medelbart källan för all positiv straffrätt. Lagstiftningens bindande kraft har nämligen däri sin grund. Denna beror nämligen själv på en rättsats, och källan för denna är det allmänna rättsmedvetandet. Under mer utvecklade förhållanden har nämligen öfverallt den insikten gjort sig gällande, att samhället omöjligen kan undvara ett säkrare uttryck för rätten, än det, som bildas af rättsuppfattningen i landet.

Hagströmer 1905, refererad i Victor 1981

Allmänhetens attityder till en handling är inte permanenta utan ständigt föränderliga. Därför tillkommer ny lagstiftning samtidigt som vissa lagar försvinner. Durkheim menade att det under de senaste århundradena har ägt rum en successiv förskjutning, från att allmänheten ser allvarligast på brott riktade mot det kollektiva (staten och statens egendomar) till att se allvarligare på brott riktade mot enskilda individer. Det finns dock en del undantag, där vissa handlingar straffas hårt trots att de inte väcker den allmänna opinionens avsky. Brotts mot staten bestraffas generellt hårt vilket Durkheim menar beror på att staten intar en särställning i form av bärare och upprätthållare av samhällsmoralen (Østerberg 1995:129ff). Det straff som utdöms av domstolarna varierar i intensitet beroende på hur allvarligt allmänheten (lagstiftningen) graderar kränkningen till (Østerberg 1995:129ff).

Det funktionalistiska synsättet har kommit att kritiserats av konfliktteoretikerna (Kubrin, Stucky, Krohn 2009), inte minst utifrån att straffbenägenheten hos allmänheten har visat sig variera med demografiska faktorer som kön, ålder, grad av utbildning, religion och etnicitet. Sådana subkulturella förklaringar utgår ifrån att olika undergrupper har olika syn på straff (Cohn, Barkan, Halteman 1991). Konfliktteoretikerna argumenterar för att det finns skiftningar inom allmänhetens åsikter som gör att man inte kan tala om ett allmänt rättsmedvetande utan möjligtvis relativa majoritetsuppfattningar (Maruna, Matravers, King 2004:278). Till skillnad från de teoretiker som företräder ett konsensusperspektiv ser konfliktteoretikerna lagstiftningen som ett resultat av politiska processer i vilka mäktiga grupper har försökt att få sina värderingar legitimerade och åberopade av lagstiftningen och den styrande politiska makten (Carlson & Williams 1993). De handlingar som av denna klass bedöms som allvarligast kommer därför också att straffas hårdast oavsett vad olika grupper inom allmänheten anser. En diskrepans mellan olika politiska gruppers straffbenägenhet för ekonomiska brott kan därför förväntas

utifrån ett antagande om att den styrande maktens värderingar inte står i samklang med oppositionens åsikter. Frågan om den ekonomiska brottsligheten kom att hamna på den politiska dagordningen i Sverige först under 1970-talet, och har traditionellt ägts av Vänsterpartiet och Socialdemokraterna (Lindgren 2000). Sistnämnda parti har traditionellt innehaft regeringsställning i Sverige, medan Moderata samlingspartiet tillsammans med övriga partier enbart styrt Sverige under kortare tidsperioder. Den politiska och således rättsliga regleringen kring de ekonomiska brotten har således kommit att påverkas starkt av ”vänsterblocket”. Det kan därför förväntas att det återfinns en skilda åsikter och attityder mellan olika grupper beroende på partipolitisk tillhörighet.

Den feministiska teoribildningen gör en liknande analys av samhället som konfliktteoretikerna, men istället för klasser utgår de ifrån relationen mellan könen. En del forskare har sökt att integrera flera konfliktteorier med varandra och ta hänsyn till såväl klass som kön. Enligt ett sådant synsätt är det vite heterosexuella mannen från överklassen som har den största makten i vårt samhälle, medan den färgade underklasskvinnan återfinns längst ned i hierarkin. Makten ger männen möjlighet att organisera samhället, inklusive att påverka lagarna och rättssystemet, så att de gagnar deras intressen (Messerschmidt 1997). Männens dominans i samhällssektorerna antas således medföra att det råder en skillnad i straffbenägenhet mellan könen. Om lagstiftningen skapats av männen, torde de vara mest nöjda med rådande straffsatsar.

Konfliktteoretikerna förnekar dock inte helt att det kan råda konsensus gällande allvarlighetsgraden vid traditionella brott som mord, våldtäkt och andra våldsbrott, men argumenterar däremot för att det råder en oenighet vid ekonomiska brott, brott mot egendom och vid de brottsangrepp som saknar ett direkt brottsoffer (Kubrin, Stucky, Khorn 2009). Den samstämmighet avseende allvarlighetsgraden för vissa typer av brott beror på att det skapats en form av ”falskt konsensus” genom den (sociala) kontrollen och socialisationen som utövas mot medborgarna genom institutioner som skola, religion och media. Konsensus är utifrån detta synsätt ett utslag för en lyckad socialiseringsprocess av de mäktiga för de mindre mäktiga grupperna i samhället (Carlson & Williams 1993).

Utifrån de två grundläggande synsätten kan två diametralt olika resultat förväntas. Konsensus-teoretikerna hävdar att det som kommer till uttryck i lagstiftningen är förankrat i allmänhetens normer och värderingar, det råder således ingen skillnad mellan vad allmänheten anser och vad lagarna föreskriver. Konfliktteoretikerna hävdar dock att lagstiftningen är ett uttryck för de styrande gruppernas värderingar, varför det kan antas att det framträder en skillnad i straffbenägenhet mellan lagstiftningen och vad allmänheten anser.

Utifrån att det har visat sig vid tidigare studier av det allmänna rättsmedvetandet att den mätmetod som använts framställt allmänheten som mer eller mindre straffbenägen, är det dock nödvändigt att studera rättsmedvetandet utifrån olika infallsvinklar. Undersökningen tar därför sin utgångspunkt i tre olika hypoteser. De två första hypoteserna har tidigare använts av Balvig (2006:341ff), och skapade utifrån tidigare undersökningar. Grundtanken i hypoteserna är att allmänhetens åsikter förväntas anta olika nyanser med olika empiriska metoder. Det är direkt avgörande för om resultaten bäst skall förstås utifrån en konsensus- eller konfliktperspektiv.

Hypotes ett föreskriver att allmänhetens generella attityder till ekonomisk brottslighet inte är relaterade till allmänhetens attityder mätt i det informerande rättsmedvetandet. Hypotesen bygger på ett antagande om att när en person ombeds besvara generella frågor om sociala och mänskliga relationer så kontrolleras människors värderingar av vad som är gott och ont. Ett sådant uttalande är således av moralisk karaktär. När samma person istället tilldelas mer information om brottet och omständigheterna kring det inträffade, spelar de moraliska principerna en mindre roll, och man tenderar att bli mer medvetna om konsekvenserna av handlingen. Man söker därför efter ett alternativ som skall göra mindre skada (Balvig 2006).

Hypotes 1 kommer att prövas genom att fråga respondenterna om deras generella inställning till straff för ekonomisk brottslighet, det vill säga om de bedömer att dagens straffnivåer är för milda, lagom eller för stränga. Resultatet kommer sedan jämföras med deras informerande dömande där de genom fallbeskrivningar av olika former av ekonomisk brottslighet erhållit mer information om den brottsliga handlingen och förövaren. Genom att respondenterna även besvarar vad de tror att straffet kommer bli för respektive vinjett skapas en grund för att bedöma allmänhetens kunskap om straff för olika former av ekonomisk brottslighet.

För de traditionella brotten har allmänhetens åsikter påvisats bli mer spridda och gå i en mildare riktning, ju mer sofistikerade mätmetoder som använts (Stalans & Roberts 2000; Balvig 2006). Det finns därför anledning att anta att denna process kommer påvisas även för allmänhetens attityder till ekonomisk brottslighet. Hypotes två stipulerar därför att allmänhetens attityder till ekonomisk brottslighet kommer bli mindre enhetliga samtidigt som de går i en mildare riktning desto mer information respondenterna tilldelas. Om hypotesen ska verifieras skall andelen som förespråkar strängare straff för ekonomisk brottslighet minska mellan mätningen av det generella och det informerande rättsmedvetandet. Hypotesen kommer testas genom att jämföra hur stor andel av respondenterna som angett att de anser att fängelsestraffen är för milda, gentemot hur stor andel som faktiskt önskat ett strängare straff än det typvärde som domarpanelen utdömt.

Utifrån ett konfliktteoretiskt perspektiv är det rimligt att förvänta sig att det råder en diskrepans mellan olika politiska grupper straffbenägenhet, liksom det utifrån en feministisk teoriansats finns skäl att anta att det bör finnas skillnader mellan kvinnor och män. Därutöver är det befogat att anta att de faktorer som visat sig samvariera med grad av straffbenägenheten för traditionell brottslighet (se avsnitt 2.5), även kommer framträda då frågan avser ekonomisk brottslighet. Hypotes tre föreskriver att allmänhetens straffbenägenhet vid ekonomisk brottslighet kommer att variera med olika demografiska faktorer som kön, politisk tillhörighet, ålder samt utbildningsnivå. Hypotesen kommer testas genom att jämföra olika gruppers generella och informerande inställning till ekonomisk brottslighet, det vill säga vilka grupper anser i högst grad att straffsätserna för ekonomisk brottslighet är för milda, och vilka grupper önskar i högst grad fängelse för olika former av ekonomisk brottslighet.

4. Metod

Kapitlet inleds med att presentera delstudie ett. Denna del baseras på en web-enkät till ett urval av befolkningen. I anslutning till detta diskuteras urval, bortfallet samt den enkät som besvarats av fem stycken domare. Delstudie två syftar till att skapa en större förståelse för varför allmänheten tenderar att önskar att en förövare vid ekonomisk brottslighet skall straffas, och hur man bäst uppnår detta syfte. En fokusgruppsintervju har därför genomförts.

4.1 Delstudie 1 – Kvantitativ vinjettmetod

För att studera det generella och informerade rättsmedvetandet har en web-enkät skickats till ett urval av allmänheten. Enkäten bestod av tre olika delar och inleddes med fyra kortsvarsfrågor, gällande respondenternas ålder, kön, högsta utbildningsnivå samt vad de skulle rösta på om det vore riksdagsval imorgon. Dessa bakgrundsvariabler undersöktes för att se om det föreligger skillnader i straffbenägenhet mellan olika grupper. Då de bakgrundsfaktorer som berörts i studien omöjliggör identifikation av enskilda individer (Jasso 1988) bör inga etiska konsekvenser uppstå för de individer som valde att delta i studien.

Efter de inledande bakgrundsfrågorna fick respondenterna besvara ett antal kryssfrågor om deras generella inställning till straff för ekonomisk brottslighet. Två av frågorna ingår i denna rapport. I den första frågan ombads deltagarna att svara på om de anser att straffen för ekonomisk brottslighet är för milda, lagom eller är för stränga. Fråga två fokuserade istället på varför en individ som begått ekonomiska brott skall straffas. Respondenterna fick därför utifrån ett antal föreslagna svarsalternativ ange de två viktigaste syftena med straffet.

Den tredje delen av enkäten bestod av fyra vinjetter som respondenterna skulle läsa och därefter utifrån 23 stycken olika svarsalternativ ange vad de bedömde vara ett lämpligt straff, samt vad de tror att straffet skulle bli vid en domstol. Vinjettmetoden har visat sig effektiv då syftet är att fånga upp individers attityder till olika fenomen, då man inte kan utgå ifrån att respondenterna känner till de begreppsdefinitioner som skall studeras (Alexander & Becker 1978:94; Jergeby 1999:38f; Wallander 2008). För att vinjetterna skall vara verklighetstroga har jag valt att skapa dem tillsammans med två affärsjurister. Tre av vinjetterna hämtat stor inspiration från riktiga rättsfall,¹⁶ medan vinjett nummer tre som beskriver ett fall av förskingring och trolöshet mot huvudman är densamma som använts i den nordiska rättsmedvetandestudien. De övriga tre vinjetterna beskriver ett fall av skatte- och bokföringsbrott, ett grovt bidragsbrott samt ett fall av skattebrott.

Allmänhetens attityder har visat sig variera med utformningen på vinjetten (Roberts & Hough 2005b:151) och kan förändras när bara en enda faktor i en vinjett ändras, till exempel förövarens kön (Lillegaard 1995), yrke (Andersen 1998), etnicitet (Herzog 2003a; Balvig 2010) eller om

---

¹⁶ All forskning skall kännetecknas av transparens och öppenhet. Det betyder att det skall stå klart för läsaren hur forskaren förhåller sig till tidigare forskning och hur de egna resultaten ser ut (Sohlberg & Sohlberg 2009:15). Hur långt denna redovisningsskyldighet sträcker sig varierar dock från fall till fall. Jag väljer därför inte att publicera varken tingsrätternas namn eller domarnas målnummer då dessa handlingar innehåller känslig information om enskilda individer, till exempel namn och födelsedatum för den dömde.

det handlar om en återfallsförbrytare (Axberger 1996; Balvig 2006). Även om kvinnor traditionellt sett inte förknippas med fenomenet brott och brottslingar (Heidensohn 1968:160ff; Davies & Jupp 1999:54f; Marklund 2003:267; Engdahl 2010:19;), står kvinnor för en relativt stor andel av dem som avslöjas och lagförs för brott i bank- och finansbranschen (Lewis 2002:91ff; Brå 2008:374ff). Därför har två vinjetter kvinnliga förövare och två vinjetter manliga. Däremot har varken ålder, etnicitet eller tidigare brottsbelastning manipulerats eller omnämnts. En sådan manipulation hade naturligtvis varit önskvärd, men har inte varit möjlig att genomföra på grund av de ökade kostnaderna ett sådant förfarande medför.

De 23 olika svarsalternativ som erbjuds respondenterna i enkäten kan kritiseras för att vara många och därmed svåra att överblicka. Antalet är dock en konsekvens av de straff, påföljder och särskilda rättsverkningar som idag finns. De särskilda rättsverkningarna är i juridisk mening inte ett straff, även om sanktionerna kan ha en bestraffande effekt (Leijonhufvud & Wennberg 2007:28, 35ff). På liknande vis kan skattetillägg upplevas som en straff.¹⁷ Då frågan om dubbelbestraffning inte var prövad vid undersökningens tidpunkt, har respondenterna inte haft möjlighet att ange att de önskar att förövaren skall erläggas med sanktionsavgifter. Det är dock svårt att veta om ett sådant alternativ hade önskats av respondenternas. Allmänhetens kunskap om sanktionsavgifter på ekobrottsområdet är idag inte utforskat. På en direkt riktad fråga anger en majoritet (56 procent) att de är positiva till att förövaren skall betala tillbaka det belopp som förövaren olovligen tillägnat sig (Axberger 1996). Samtidigt tenderar allmänheten att ha dålig kunskap om alternativa påföljder till fängelsestraffet (Roberts & Hough 1999), varför det är rimligt att anta att andelen som spontant skulle ange att förövaren skall betala tillbaka tillägnat belopp till staten, är färre.

För att få en uppfattning om vinjetternas externa validitet har ett så kallat förtest genomförts. Ett icke slumpvist urval fick därför besvara enkäten genom den så kallade läsa-högt metoden (se Andersson 2011:121). Under testet läser respondenterna frågan högt, för att sedan resonera muntligt om vilket svarsalternativ man anser lämpligast, och varför det är lämpligt. Förfarandet ger därför information om vilka faktorer respondenterna beaktar när de skall bedöma straffvärdet i olika fall av ekonomisk brottslighet, samtidigt som det är möjligt att ställa följdfrågor kring faktorer som respondenterna inte spontant reflekterat kring. Bekvämlighetsurvalet bestod av fem kvinnor och tre män i åldern 22-52 år. Tre studerade medan resterande arbetade inom skilda yrkesbranscher. Urvalet är således inte generaliserbart. Av svaren framkom att respondenterna tog fasta på vilken den brottsliga handlingen var och vilket belopp det handlade om. De flesta noterade också att brottsligheten hade skett upprepade tillfällen och under en längre tid. Via de följdfrågor som ställdes till respondenterna framkom att majoriteten

---

¹⁷ Det svenska systemet med skattetillägg har rönt omfattande internationell kritik då kritikerna menar att förfarandet utgör dubbelbestraffning. Enligt svensk lagstiftning har skattetillägg formellt setts som en förvaltningsrättslig avgift utan krav på uppsåt eller oaktsamhet och har därför inte ansetts vara en straffrättslig påföljd. Man kan därför, utöver skattetillägget, få ett vanligt straff i form av böter eller fängelse för skattebrott (Almgren & Leidhammar 2006). Skattetillägget har utgått med 40 procent av den skatt som felaktigt deklarerats. År 2009 kom en dom från Europadomstolen som konstaterade det svenska förfarandet med skattetillägget utgör dubbelbestraffning. Sverige har dock fortsatt att tillämpa skattetillägget med hänvisning till att det är en sanktion och inte ett straff. Under våren 2013 fick dock frågan förnyad aktualitet genom att Riksåklagaren lade upp ett mål för prövning till Högsta domstolen. Högsta domstolen fastslog, liksom Europadomstolen, att dömas för både skattebrott och skattetillägg utgör dubbelbestraffning (se Målnr: 1526-13).

ansåg att det var avgörande för vilken påföljd man valde var det belopp som berördes, skadorna av brottet och vem brottsangreppet riktade sig mot (direkt brottsoffer/offerlöst). Faktorer som återfall i brott, missbruk eller ålder omnämndes aldrig av någon av de tillfrågade. Ingen av respondenterna sade någonting om att de saknade ett svarsalternativ, eller att de ansåg att förövaren skall betala tillbaka det belopp som de olovligen tillägnat sig. Det kan tolkas på åtminstone två olika sätt. Antingen är det en sanktion som inte efterfrågades eller så är det ett uttryck för bristande kunskap om alternativa sanktioner.

4.1.1 Urval och bortfall

Enkäten har distribuerats såsom en web-enkät till totalt 1 500 individer i åldrarna 18-75 år. Undersökningen startade den 17 januari 2012 och avslutades den 2 februari samma år. Då det saknas heltäckande nationella register med medborgarnas mailadresser har urvalet skett ur ett opinionsföretags databas. Eftersom det är svårt att veta vilka individer som databasen bestod av valde jag att använda ett stratifieringsurval för att kunna matcha urvalet med hur den svenska befolkningen fördelar sig utifrån variablerna kön, ålder och utbildningsnivå. Denna information inhämtades från Statistiska centralbyrån (se vidare bilaga 3). Stratifieringsurvalet medför en bättre precision jämfört med om ett konventionellt obundet slumpmässigt urval använts, speciellt eftersom ett av syftena är att bryta ner urvalet i jämförande undergrupper på basis av de variabler som har använt vid stratifieringen (Djurfeldt, Larsson, Stjärnhagen 2003; Körner & Wahlgren 2005:24).

Det externa bortfallet i denna studie uppgick till 29 procent. Ett högt bortfall är dock inte nödvändigtvis är detsamma som ett skevt bortfall, och liknande bortfallsstorlekar har i andra studier bedömts vara godtagbara (se exempelvis Axberger 1996; Falck 2010). Det externa bortfallet fördelade sig relativt jämt för undersökt strata, även om andelen individer med enbart grundskoleutbildning är något underrepresenterad i förhållande till sin andel i allmänheten, samtidigt som de med högskoleutbildning är något överrepresenterade.

Det är alltid svårt att veta varför bortfall förekommer. Enligt Groves et al. (2000; 2004) hänger surveydeltagande och intresse för det aktuella ämnet ihop. En tänkbar förklaring kan därför vara att intresset för ekonomisk brottslighet är mindre hos dem med en lägre utbildningsnivå. Någon bortfallsanalys har inte genomförts varför det är svårt att problematisera bortfallet. För att se om resultatet förändrats om andelen med enbart grundskoleutbildning varit större har resultatet viktats. Viktningen påvisade dock inga påtagliga skillnader gentemot det oviktade resultatet (se bilaga 7). Datamaterialet får därför anses relativt väl belysa allmänhetens inställning till straff för ekonomisk brottslighet.¹⁸ Det interna bortfallet består av två olika bortfall, dels dem som inte besvarade samtliga frågor dels de individer som svarat mer än tre svarsalternativ. Jag valde

---

¹⁸ Man kan ifrågasätta hur representativ enkäten är för hela befolkningen då urvalet är hämtat ur en databas och individer över 75 år inte finns representerade (Dahmström 2011:89). Det är dock generellt svårt att i enkätstudier att få de äldre åldersgruppen representerad (Balvig 2010:26). Något som försvåras ytterligare av att jag använt en webenkät och det verkar troligt att den äldsta åldersgruppen inte använder datorer i samma utsträckning som de yngre generationerna. Likaså torde individer som är mindre etablerade i samhället, som exempelvis (tungt) kriminella individer eller de med (grövre) missbrukarproblem vara underrepresenterade i urvalet (se Brå 2000). Det är en nackdel då fängelseinterner tidigare påvisats ha en mindre punitativ syn på straff än allmänheten generellt (Bondeson 1974:437; Figlio 1975; Bondeson 1979:135).

att ta bort dem som svarat mer än tre svarsalternativ då det var för svårt att veta vilken påföljd de önskat när de kombinerat flera olika. Det interna bortfallet varierar mellan 3-6 procent.

4.1.2 Enkät till domare

För att kunna svara på frågan om det allmänna rättsmedvetandet överensstämmer med praxis måste bedömningarna i de olika fallen ställas i relation till de straff som troligen skulle ha utdömts vid en domstol. Därför har en enkät skickats till respektive lagman vid två olika tingsrätter (se bilaga 4). Lagmännen har därefter fått distribuerat enkäten till tre valfria domare vid respektive tingsrätt. Fem besvarade enkäter kom tillbaka. Valet av tingsrätter har skett med ett bekvämlighetsurval varpå geografisk placering, tingsrättens upptagningsområde eller storlek inte har beaktats. Då lagstiftningen skall tillämpas lika oavsett sådana faktorer, torde urvalet spela en mindre roll för resultatet i denna studie.¹⁹ Domarenkäten består av ett informationsbrev där studies syfte beskrevs, att deltagandet var frivilligt, att deltagarna var garanterad anonymitet samt instruktioner till hur enkäten skulle fyllas i. Domarna informerades om att i första hand ta ställning till de fall där förövaren är över 21 år, tidigare ostraffad och utan missbruksproblem.²⁰ I domarnas enkät har påföljden elektronisk fotboja tagits bort då detta inte är en påföljd som utdöms av en domstol.²¹

4.2 Delstudie 2 – Fokusgruppsintervju

Den kvantitativa metod som ovan presenterats ger inte utrymme för att få en större förståelse för vilka syften allmänheten anser att ett straff skall uppfylla och hur man bäst uppnår detta. En möjlighet är till exempel att respondenterna har valt olika påföljdsalternativ, men att svaren ändå syftar till att uppfylla samma mål. Ett viktigt bidrag till förståelsen av vad allmänheten anser vara lämpliga reaktioner på brott bör alltså vara att inte bara fråga vilka påföljder som är lämpliga att döma ut, men också varför de är lämpliga. En fokusgruppsintervju har därför genomförts. Fokusgruppsintervjuer har den fördelen att de erbjuder insyn i hur interaktionen i en grupp påverkar respondenternas attityder, värderingar och åsikter (Millward 1995:276). Metoden är även mer tidseffektiv och ekonomisk i jämförelse med enskilda intervjuer (Bryman 2011). Av tidsskäl har enbart en intervju genomförts.

Urvalet är ett bekvämlighetsurval och tillkom genom att informationslappar sattes upp på Mittuniversitet. På lapparna framkom att jag sökte deltagare till en fokusgruppsintervju om brott och straff att alla som deltog fick 200 kronor vardera. Om man ville delta fick man maila

---

¹⁹ Geografiska skillnader har såvitt jag kunnat hitta inte kunnat påvisas, däremot är frågan om allas likhet inför lagen är inte helt given. I såväl forskning som debatt har förövarens kön och etnicitet förts fram som faktorer som kan medföra risk för diskriminering i rättskedjan (Diesen 2005:183; SOU 2006:30 s. 189). Frågan om diskriminering vid domstolsförhandlingar som berör ekonomisk brottslighet har utforskats, om än i liten utsträckning (se t.ex. Kardell & Bergqvist 2009; 2012). du Reés (2006) har t.ex. funnit att det föreligger en risk för särbehandling pga. faktorer som kön och etnicitet.

²⁰ Förövarens ålder är betydelsefull i sammanhanget då det finns föreskrivet i Brottsbalken (29 kap 7§) att om någon har begått ett brott innan han fyllt 21 år får rätten döma till lindrigare straff än vad som är föreskrivet för brottet. Respondenterna i allmänhetens studie har dock inte erhållit denna information. Min bedömning är att sådan information skulle kunna vara förvirrande, då det krävs kunskap om brottsbalkens utformning för att informationen skall vara värdefull.

²¹ Elektronisk fotboja kan en individ få om man döms till max sex månaders fängelse. Påföljden är juridiskt därför att jämställa med ett fängelsestraff (Wennberg 2005:81). Då de straffsätser som domarna har utdömt ligger över gränsen för sex månaders fängelse, hade ändå inte svarsalternativet blivit aktuellt.

namn, ålder samt kontaktinformation. Svar inkom från 14 personer, varpå jag valde ut båda de två män som anmält sig samt var tredje kvinna (bilaga 5). Samtliga individer dök upp vid intervjutillfället. Urvalet medför att resultaten inte går att generalisera till en större population (Kvale & Brinkmann 2009:281). Målsättningen är dock inte att skapa generaliserbara resultat, utan att få en större och djupare förståelse av vad som påverkar allmänhetens attityder till straff för ekonomisk brottslighet. Fokusgruppsdeltagarnas attityder bör dock inte avvika från det resultat som erhöles i enkätundersökningen varför samtliga deltagare innan intervjun fick besvara enkäten enskilt. Även om antalet deltagare var mycket få och det därför är svårt att jämföra resultaten, kunde inte några skillnader i svaren iakttas.

Intervjun var uppdelad i två delar. I första delen diskuterade deltagarna den fråga från enkäten som löd ”Vad är de två viktigaste syftena med att straffa någon som begått ett ekonomiskt brott?” och i den andra delen diskuterades de fyra olika vinjetterna. Intervjun var ostrukturerad där respondenterna hade tillgång till frågorna och fick utifrån dessa samtala fritt. Den ostrukturerade formen en fördel då den belyser vilka saker intervjudeltagarna spontant anser vara viktiga för att bedöma allvarlighetsgraden för olika former av ekonomisk brottslighet (Brinkmann & Kvale 2009). Intervjun varade under 2,5 timmar och spelades in med diktafon. På vissa ställen under diskussionen, då flera deltagare pratat samtidigt eller när någon hostat samtidigt som någon annat talat, har det varit svårt att höra vad som sagts. De stycken som inte har kunnat transkriberas korrekt har inte tagits med i det material som sedan analyserats. Däremot har de stycken där argumentationen framgått tydligt, men inte vem som har sagt det tagits med. I resultatredovisningen kommer inte detaljrika förklaringar eller namn att presenteras. Deltagarna skiljs åt genom att använda initialerna i deras namn. Vid de tillfällen där det inte har kunnat anges vem som talat anges initialerna X.X.

Det transkriberade materialet har analyserats utifrån en tematiserande analys (Ezzy 2002:86ff). En sådan analys har till syfte att urskilja olika genomgående teman. Grunden för analysen är mina tolkningar av diskussionen i fokusgruppsintervjun. Det initiala stadiet av analysen är av explorativ karaktär, och olika teman i texten undersöks. I detta skede så lyssnade jag på intervjun och läste igenom transkriberingen vid flera tillfällen. Eftersom fokusgruppsintervjun var ostrukturerad fanns stor frihet för respondenterna att tala fritt och diskussionen kunde därför emellanåt övergå på närliggande, men inte relevanta, ämnen. Efter att ha identifierat flera större teman blev därför analysen därefter mer selektiv. Mer specifikt fokuserade analysen i detta stadium på temat allmänhetens olika åsikter till straff och underkategorierna straffets funktion, synen på olika ekonomiska brott och faktorer som är kopplade till bedömningssituationen. En del av de övergripande temaområdena var formulerade på förhand, till exempel syftet med att straffa någon som begått ekonomisk brottslighet, medan andra teman växte fram under analysen. Materialet kategoriserades sedan inom respektive tema, för att möjliggöra en analys av skillnader och likheter mellan respondenternas svar (för kodningsschema se bilaga 8).

5. Resultat

Resultatkapitlet är indelat i tre olika avsnitt baserat på det generella, informerade och konkreta rättsmedvetandet. Inledningsvis presenteras allmänhetens generella attityder till straffnivåer samt syftet med att straffa någon som begått ekonomiska brott. Därefter följer det informerade rättsmedvetandet där respondenterna utifrån fyra vinjetter fått ange vad de anser vara ett rimligt straff och vad de tror att straffet skulle bli vid en domstol i respektive fall. Kapitlet avslutas med det konkreta rättsmedvetandet där fokus ligger på vilka faktorer som formar allmänhetens attityder när de skall bedöma vad som är lämpliga straff för olika ekobrott.

5.1 Det generella rättsmedvetandet

När det generella rättsmedvetandet mättes genom frågan ”anser du att straffen för ekonomisk brottslighet är för milda, lagom eller för stränga” är allmänheten relativt överens om att straffsatserna för ekonomisk brottslighet är för milda (drygt 60 procent). Knappt var femte respondent hade angett att straffsatserna antingen ligger på en lagom nivå eller är för stränga (tabell 2). Lika många (20 procent) saknade dock en klar uppfattning om straffsatserna för ekonomisk brottslighet. Även om 60 procent utgör en majoritet och således ger ett visst stöd för en konsensustolkning, så är den uppmätta andelen lägre än den som vanligtvis brukar uppnås då frågan inte specificerats till ekonomisk brottslighet (Roberts 2008:19). Denna skillnad kan dock till stor del förklaras av att andelen som uppgett att de inte kan besvara frågan är större än vad som uppmätts i tidigare studier (Bondeson 2003:97; Roberts 2008:19). En möjlig tolkning är att detta är ett uttryck för att allmänheten innehar en mer ambivalent inställning till de ekonomiska brotten, i jämförelse med mer traditionell brottslighet, som till exempel våldsbrott.

Tabell 2. Det generella rättsmedvetandet mätt genom frågan: Anser du att straffen för ekonomisk brottslighet generellt sett är för milda, lagoma eller för stränga? Procent. N = 1064.

Anser du att straffen för ekonomisk brottslighet är..	
för milda	62,5
lagom	11,0
för stränga	6,0
vet inte	20,5
Totalt	100,0

Vid en jämförelse med allmänhetens attityder till ekonomiska brott som tidigare uppmätts placerar sig allmänheten något högre i jämförelse med lindrigare former av ekobrott, men något lägre när frågan enbart gäller ekobrott som blivit begångna av företag (Wibe 2003:24). Skillnaden mellan det resultat som erhållits i denna studie gentemot det som framkommit när frågan avsett enskilda brottskategorier belyser problematiken med de generellt utformade frågorna. Diskrepansen i allmänhetens straffbenägenhet beror troligen på att respondenterna har avsett olika former av ekonomiska brott då de besvarat frågan (se Stalans 2002:23; Bondeson 2003:97; Roberts 2003:499).

Allmänheten anser således att straffsatserna för ekonomisk brottslighet är för milda. Ett sådant resultat ger dock inga indikationer på hur straffsatserna skall förändras för att respondenterna skall bli nöjda. För att kunna tolka resultaten krävs därför även kunskap om vad allmänheten anser om olika påföljder, och vad man uppfyller med straffet. Tidigare studier påvisar inga entydiga förklaringar till varför allmänheten anser att ekobrottslingen ska straffas. Det osamstämmiga resultatet har förklarats med att olika mätmetoder har använts (Stalans & Roberts 2000:200).

Deltagarna i enkätundersökningen fick, utifrån ett antal föreslagna svarsalternativ, rangordna vad de ansåg vara det viktigaste respektive näst viktigaste syftet med att straffa någon som begått ett ekobrott. Även om vissa kategorier framstår som mer attraktiva, råder det dock ingen enighet om vad som är straffets viktigaste funktion. Var tredje respondent angav att straffet är ett uttryck för vad samhället inte tolererar. Ett sådant syfte belyser vilka handlingar som samhället och samhällets medborgare inte anser förenliga med rådande normer och värderingar. Var fjärde respondent ansåg att det viktigaste syftet var att avskräcka från brottslighet (tabell 3). Straffets funktion uttrycks således i allmänpreventiva termer, där straffhotet förväntas avskräcka potentiella förövare från att avstå från den brottsliga aktiviteten.

Brottsoffret har kommit att spela en allt större roll i den kriminalpolitiska debatten (Tham 2011). Vem eller vad som drabbas av ett brott angrepp har också betydelse när allmänheten skall avgöra hur (hårt) ett brott skall bestraffas (Stylianou 2003). Vid ekonomisk brottslighet är en stor del av brotten offerlösa i den mening att det saknas ett direkt brottsoffer som drabbas av brottangreppet. Trots detta har var tionde respondent angett att förövaren skall straffas för att brottsoffret skall få upprättelse. Brottssoffret tycks således spela en roll vid straffbestämningen även vid ekonomiska brott.

Allmänheten tenderar sällan att uppfatta förövare vid ekonomiska brott som brottslingar (Sutherland 1949:232). På samma sätt tenderar företag där vissa av dessa brott inträffar att förknippas med legitima organisationer, snarare än kriminella organisationer (Tombs 1999; Croall 2004). Denna bild av förövaren kan förklara varför allmänheten lade lägst vikt vid att förövaren skulle återanpassas till samhället (5 procent). En redan välanpassad individ bedöms inte vara i behov av rehabiliterande åtgärder.

Tabell 3. Det generella rättsmedvetandet, mätt genom frågan: Vad anser du är de två viktigaste syftena med att straffa den som begått ett ekonomiskt brott. Respondenternas viktigaste respektive näst viktigaste syfte redovisas tillsammans. Procent. N = 1022.

Vad är syftet med att straffa någon som begått ett ekonomiskt brott?	
Att uttrycka vad samhället inte tolererar	31,0
Att avskräcka från brottslighet	25,5
Att brottslingen sonar sitt brott	17,0
Att skydda samhället från brottslingen	13,0
Att brottsoffret får upprättelse	8,0
Att återanpassa brottslingen till samhället	5,0
Vet ej	0,5
Totalt	1 022

Motsvarande fråga har ställts i en kanadensisk undersökning, där respondenterna har fått ange de viktigaste syftena med att straffa någon som begått lindriga respektive allvarliga typer av brott. Det viktigaste syftena med straffet för mindre brott var enligt allmänheten att få förövaren att inte återfalla i brott, att straffet motsvarar brottets allvarlighetsgrad samt att förövaren rehabiliteras till det bättre. Vid allvarligare brott lade allmänheten istället vikt vid att straffet, genom dess inkapaciterande effekt, skulle skydda samhället från brottslingen och straffet skulle markera allvarlighetsgraden av den kriminella handlingen (Roberts & Doob 1989:507). Utifrån ett antagande om att syftet med straffet således varierar beroende på brottets allvarlighetsgrad kan en förklaring till det spridda resultatet vara att respondenterna haft olika typer av brott i åtanke när de besvarat frågan. Det tycks således som att allmänheten inte är helt överens avseende vilken funktion ett straff skall fylla (se även Gerber & Engelhardt-Greer 1996).

5.2 Det informerade rättsmedvetandet

Det informerade rättsmedvetandet har mätts genom att respondenterna får ange vad de anser vara lämpliga straff respektive vad de tror att straffet kommer bli vid en domstol, för fyra olika fall av ekonomisk brottslighet.²² Ett sådant förfarande ger information om vilka påföljder som respondenterna anser vara attraktiva. Tolkningar av resultatet sker utifrån den juridiska rangordningen av påföljderna. Nedan presenteras resultatet inledningsvis för respektive vinjett för att sedan summeras till ett samlat mått på allmänhetens straffbenägenhet vid ekonomisk brottslighet.

Vinjett 1 beskriver ett fall av bokföringsbrott och grovt skattebrott. En konstnär har målat tavlor som han sedan sålt utan att deklarerat inkomsterna för. Domarna har angett att förövaren skall ha ett fängelsestraff motsvarande 2-3 år. Medelvärdet baserat på den interpolerade medianen (IM) är två och ett halvt års fängelse. Fyra av fem domare har även kombinerat straffet med näringsförbud (bilaga 6). Allmänheten tror dock inte att påföljden inte är så pass sträng, utan knappt 90 procent har angivit att de tror att straffet är mildare (tabell 4). Bland de som tror att straffet är ett icke frihetsberövande så utgör dagsböter modalprocenten (9 procent). För de som däremot tror att straffet blir fängelse, är det vanligaste svarsalternativet 6-11 månader. I förhållande till vad man tror utdöms för straffsatser så går allmänhetens attityder i en något mildare riktning. Andelen som önskar ett fängelsestraff (38 procent) är lägre än andelen som

---

²² Respondenterna fick välja mellan totalt 23 stycken olika kryssalternativ. Eftersom det framkommit att allmänheten vill att straffet skall fylla flera olika funktioner (Doble 2002:150) och allmänheten i tidigare studier i relativt hög grad angivit två svarsalternativ (se t.ex. Jerre & Tham 2010; Olaussen 2010:213), fick respondenterna i ange två svar per fråga. I de fall så har skett har det tolkats som att man angett en kombination av påföljder, inte som två olika påföljder. Endast då två svar omfattats av samma påföljdstyp, exempelvis fängelse 2-5 månader och fängelse över 5 år har detta tolkats som två svar och då har det längsta straffet använts. Av betydelse blir att presentera och analysera resultaten så att en eventuell spridning framträder (Jerre 2013). Samtidigt är det av vikt att beskriva resultaten så att de blir enkla att tyda. För att underlätta resultatredovisningen har därför vissa hopslagningar av svarskategorierna genomförts. Samtliga analyser är dock genomförda innan hopslagningen. För att ta del av resultatet innan bearbetningarna hänvisas till bilaga 7. I resultatredovisningen ses elektronisk fotboja, som i juridisk mening är ett frihetsberövande straff, som en icke frihetsberövande påföljd, utifrån ett antagande om att respondenterna ser det såsom en mildare påföljd än fängelse. Stalans och Roberts (2000:214) hävdar att det genomförts få studier på allmänhetens benägenhet att välja fotboja som påföljd. Författarna menar dock att utifrån den knapphändiga forskningen tycks allmänheten önska fotboja enbart för mindre allvarliga händelser. Möjligtvis är det en förklaring till varför respondenterna i sådan liten utsträckning valde fotboja för de fyra olika fallen av grov ekonomisk brottslighet. Då andelen som föredragit fotboja dock är så liten har det ingen betydelse för resultatet om alternativet redovisas som ”frihetsberövande” eller ”icke frihetsberövande”.

tror att straffet kommer bli fängelse (54 procent). Den enskilt vanligaste kombinationen av påföljder som allmänheten föredragit är fängelse tillsammans med någon form av böter.

Att allmänheten framstår som mindre straffbenägen i förhållande till domarpanelen för denna vinjett, men även i förhållande till två av de övriga vinjetterna, beror på att en stor andel tror (12 procent) och önskar (21 procent) att påföljden riktar sig mot näringsidkaren (företagsbot). Även om resultatet för denna vinjett kan ha påverkats av empati med förövarens ekonomiska situation är resultatet troligen ett utfall av en form av socialt önskvärt svar från respondenterna. Det är ett välkänt faktum att både inom vilken kontext frågan ställs inom (Wikman 2012) och hur pass socialt önskvärda svar som erhålls är avgörande för resultatet (Bergman & Wärneryd 1982:110; Björkman 1979:32; Andersson 2011:93, 178). I instruktionerna till enkäten fick respondenterna reda på att det handlade om en enkätundersökning om ekonomisk brottslighet. Det kan därför tänkas att de vägledades att tro att vissa svarsalternativ som enbart utdöms vid ekonomisk brottslighet (näringsförbud och företagsbot) är det rätta svaret. Med beaktande av att allmänheten för resterande vinjetter inte angett att de önskar denna typ av särskilda rättsverkan verkar det därför rimligt att tolka resultatet som ett utfall av ”socialt önskvärt svar”.

Tabell 4. Det informerade rättsmedvetandet, mätt genom frågorna: Vad tror du att straffet skulle bli vid en domstol och vad anser du att straffet borde bli vid en domstol vid ett fall av bokföringsbrott och grovt skattebrott (vinjett 1). Procent.

Vinjett 1 – Skattebrott och bokföringsbrott	Tror	Önskar
Ej frihetsberövande påföljd	34,2	41,3
Företagsbot och näringsförbud	12,3	20,8
Fängelse max 5 månader	18,1	9,0
Fängelse 6-11 månader	14,2	7,2
Fängelse 1-2 år	10,0	7,0
Fängelse 2-3 år	4,9	6,9
Fängelse 3-5 år	4,0	5,0
Fängelse över 5 år	2,3	2,8
Antal svarande	1 045	1031
<i>Andel mildare än domarpanel</i>	88,8	85,3

Domarnas medelvärde, baserat på den interpolerade medianen, är gråmarkerat.

Vinjett 2 handlar om ett fall av grovt bidragsbrott där förövaren har lurat Försäkringskassan på ett mångmiljonbelopp. Förövaren har hävdats att han har rätt till assistansersättning trots att han inte är handikappad. Liksom ovan varierar domarnas utdömda påföljder något, men medelvärdet baserat på den interpolerade medianen är knappt fyra års fängelse. Straffvärdet för denna brottsform bedöms således som högre än för den första vinjetten. Allmänheten håller med om att denna vinjett skall straffas hårdare. Andelen som önskar ett fängelsestraff ökar nu till 70 procent. Medelvärdet (IM) baserat enbart på de som önskat fängelse är 28 månader. Det är således ett lägre straff än domarpanelens bedömning.

Drygt 60 procent har angett att de tror att förövaren kommer erhålla ett fängelsestraff. I förhållande till vad de tror utdöms, så önskar sig respondenterna ett hårdare straff. Allmänheten

upplever sig alltså som mer straffbenägen än domstolen. Samtidigt är det ofrånkomligt att 6 av 10 respondenterna har önskat ett straff som är mildare än domarpanelens.

I vinjett 1 var den enskilt vanligaste icke frihetsberövande påföljden en rättsverkan riktad mot näringsidkaren (företagsbot). För denna vinjett dominerar istället böter och dagsböter. Det är även denna påföljd som man har valt att kombinera fängelsestraffet med till största del när en kombination av påföljder har angetts. Tendensen att respondenterna i hög grad valt att kombinera straffet med någon form av ekonomisk sanktion eller påföljd, skulle kunna vara ett uttryck för att respondenterna vill att förövaren skall betala tillbaka de belopp som denne olovligen tillägnat sig. Det finns således en möjlighet att återställa den skada som uppstått.

Tabell 5. Det informerade rättsmedvetandet, mätt genom frågorna: Vad tror du att straffet skulle bli vid en domstol och vad anser du att straffet borde bli vid en domstol vid ett fall av grovt bidragsbrott (vinjett 2). Procent.

Vinjett 2 – Grovt bidragsbrott	Tror	Önskar
Ej frihetsberövande påföljd	38,2	29,7
Företagsbot och näringsförbud	0,3	0,6
Fängelse max 5 månader	18,0	8,7
Fängelse 6-11 månader	13,7	9,7
Fängelse 1-2 år	13,2	11,5
Fängelse 2-3 år	9,6	14,6
Fängelse 3-5 år	4,7	13,2
Fängelse över 5 år	2,3	12,0
Antal svarande	1 043	1035
<i>Andel mildare än domarpanel</i>	83,4	60,2

Domarnas medelvärde, baserat på den interpolerade medianen, är gråmarkerat.

Den tredje fallbeskrivningen berör ett fall av trolöshet mot huvudman och grov förskingring. En bankanställd kvinna har under flera års tid förskingrat pengar från bankens kunder. Straffvärdet enligt domarna är detsamma som för vinjett 2 (knappt fyra års fängelse). Andelen som önskar ett fängelsestraff har nu ökat till 86 procent, samtidigt som man tror att detta är det brott som kommer straffas hårdast av domstolen (tabell 6). Baserat på enbart de som önskat ett fängelsestraff erhålls ett medelvärde (IM) om 42 månader, vilket inte är långt ifrån domarpanelens bedömning. Det är således för denna vinjett som allmänheten och domarna ligger närmast varandra i sina bedömningar. Även om straffbenägenheten generellt är högre för denna vinjett kvarstår en svag tendens till att allmänheten tror att straffet vid en domstol skulle bli något lägre än det man själv anser lämpligast.

Till skillnad från de övriga tre vinjetterna innehåller denna vinjett flera direkta brottsoffer som drabbats av brottsangreppet. Vem eller vad brottsangreppet riktar sig mot har visat sig ha en avgörande effekt på allmänhetens straffbenägenhet (Lindén & Similä 1982), varför det möjligen är en förklaring till varför denna vinjett har bedömts som mest straffvärd. Liksom för de övriga vinjetterna så tenderar allmänheten att kombinera ett fängelsestraff med böter eller dagsböter, i de fall där en kombinationspåföljd har valts.

Denna vinjett har använts tidigare i den nordiska rättsmedvetandeundersökningen (se avsnitt 2.4). Andelen som önskat ett fängelsestraff i den nordiska studien uppgick till knappt 80 procent, medan motsvarande andel i denna studie var knappt 85 procent. Majoriteten av de svarande i Jerre och Thams (2010:44) studie som själva anser att straffet bör bli fängelse har angett straff på 2 år eller längre och nära en fjärdedel har angett fem år eller mer. Denna fördelning framträder även i denna studie. En fjärdedel av respondenterna som önskat ett fängelsestraff vill att detta är fem år eller mer. Inkluderas även de som önskat ett fängelsestraff om 3-5 år erhålls en majoritet om drygt 50 procent. Även om mycket kort tid har gått mellan de två mätillfällena så indikerar dock jämförelsen att allmänhetens attityder till denna form av ekonomisk brottslighet inte har förändrats. Allmänheten tenderar fortfarande att undervärdera straffsatserna. I förhållande till vad man tror döms ut så önskar man sig ett hårdare straff.

Tabell 6. Det informerade rättsmedvetandet, mätt genom frågorna: Vad tror du att straffet skulle bli vid en domstol och vad anser du att straffet borde bli vid en domstol vid ett fall trolöshet mot huvudman och grov förskingring (vinjett 3). Procent.

Vinjett 3 – Trolöshet mot huvudman och förskingring	Tror	Önskar
Ej frihetsberövande påföljd	16,8	13,1
Företagsbot och näringsförbud	1,8	2,0
Fängelse max 5 månader	15,2	5,3
Fängelse 6-11 månader	13,1	6,8
Fängelse 1-2 år	14,5	10,7
Fängelse 2-3 år	17,7	14,3
Fängelse 3-5 år	13,3	21,2
Fängelse över 5 år	7,6	26,6
Antal svarande	1 050	1032
<i>Andel mildare än domarpanel</i>	<i>61,4</i>	<i>37,9</i>

Domarnas medelvärde, baserat på den interpolerade medianen, är gråmarkerat.

Den sista vinjetten (nummer 4) i enkäten handlar om ett fall av grovt skattebrott. En kvinna har bedrivit näringsverksamhet och inte deklarerat inkomsterna hon erhållit genom att distribuera en pokerspelsida på internet. Brottet har enligt domarpanelen ett straffvärde på knappt 30 månaders fängelse. Tre av fem domare har kombinerat fängelsestraffet med ett tillägg om näringsförbud. Allmänheten varken tror eller önskar att kvinnan skall erläggas med näringsförbud, utan den enskilt vanligaste påföljdstypen som allmänheten har valt är ett fängelsestraff (39 procent). Liksom för två av de övriga vinjetterna är penningböter (14 procent) och dagsböter (12 procent) den påföljdstyp som allmänheten i högst grad föredrar bland de icke frihetsberövande påföljderna

Vid en jämförelse mellan vad allmänheten önskar för straff respektive vad man tror döms ut så framstår respondenterna som nöjda med straffsatserna för denna fallbeskrivning. Att en majoritet av respondenterna varken tror eller önskar att straffet skall bli fängelse är anmärkningsvärt med beaktande av att vinjetten beskriver ett fall av grovt skattebrott. Denna

vinjett är således den som bedömts mildast av allmänheten baserat på andelen som önskar ett fängelsestraff och längden på det angivna fängelsestraffet.

Tabell 7. Det informerade rättsmedvetandet, mätt genom frågorna: Vad tror du att straffet skulle bli vid en domstol och vad anser du att straffet borde bli vid en domstol vid ett fall av grovt skattebrott (vinjett 4). Procent.

Vinjett 4 – Grovt skattebrott	Tror	Önskar
Ej frihetsberövande påföljd	55,7	56,0
Företagsbot och näringsförbud	4,8	5,0
Fängelse max 5 månader	14,7	9,4
Fängelse 6-11 månader	9,2	8,1
Fängelse 1-2 år	7,7	6,8
Fängelse 2-3 år	4,7	7,1
Fängelse 3-5 år	2,2	4,5
Fängelse över 5 år	1,0	3,1
Antal svarande	1 032	1 041
<i>Andel mildare än domarpanel</i>	96,8	92,4

Domarnas medelvärde, baserat på den interpolerade medianen, är gråmarkerat.

Hypotes ett föreskriver att allmänhetens generella åsikter till ekonomisk brottslighet inte är relaterad till den informerade. Det innebär att samma respondenter kommer framstå som mer eller mindre straffbenägen till olika former av ekonomisk brottslighet, beroende på vilken mätmetod som används. Hypotes två stipulerade vidare att det informerade rättsmedvetandet kommer påvisa en mindre samstämmig inställning hos allmänheten avseende deras straffbenägenhet, men att det kommer framträda en tendens till mildare syn på straff för ekonomisk brottslighet. Det sammantagna resultatet visade att drygt 60 procent angav att de önskar att straffen för ekonomisk brottslighet är för låga. Det innebär att en majoritet av allmänheten delar en samstämmig uppfattning om att straffen för ekonomisk brottslighet borde höjas, något som ger ett visst stöd åt en konsensussteoretisk förståelse av resultaten.

När respondenterna ställdes inför fyra konkreta fall av ekobrott så låg andel som faktiskt önskade ett strängare straff mycket lägre än vad deltagarna angivit i det generella rättsmedvetandet. Utifrån ett antagande om att allmänheten uppfattar ett fängelsestraff som den mest ingripande påföljden, är allmänheten inte lika straffbenägna som domarpanelen. Andelen som önskat ett frihetsberövande straff varierar kraftigt mellan 44-87 procent. Det innebär att i genomsnitt har en tredjedel av respondenterna angett att de önskar en påföljd som inte motsvarar ett fängelsestraff.

Drygt 80 procent av respondenterna har underskattat de rådande straffnivåerna när de besvarat frågan om vad de tror att straffet blir vid en domstol. Drygt hälften av de tillfrågade tror att straffet blir fängelse. Den enskilt vanligaste icke frihetsberövande påföljden som respondenterna tror utdöms är böter (i genomsnitt 12 procent) och dagsböter (i genomsnitt 14 procent). En stor del av allmänheten tror således att domstolarna kommer döma ut en icke frihetsberövande påföljd. I genomsnitt har 44 procent av respondenterna angett ett annat svarsalternativ än fängelse, något som ändå är lite förvånande med hänvisning till att samtliga

vinjetter behandlar grov ekonomisk brottslighet.²³ Sammantaget går det därför att konstatera att allmänheten genomgående tror att domstolarna dömer mycket mildare straff än de gör. Allmänheten föreslår dock högre straff i förhållande till vad man tror utdelas av domstolarna. Detta straff ligger dock under det typstraff som domarpanelen utdömt.

Det medför att såväl hypotes ett som två erhåller visst stöd. Det generella och det informerade rättsmedvetandet för ekonomisk brottslighet är inte relaterade till varandra. Utifrån det generella rättsmedvetandet framträder en majoritetsuppfattning som stödjer krav på hårdare straff för olika former av ekobrott. Samtidigt är det ofrånkomligt att fyra av tio respondenter angett att de anser att straffen är lagom, för stränga eller att de saknar en uppfattning. Hänvisningar till att allmänheten skulle önska hårdare straff saknar således stöd hos en stor del hos allmänheten.

En förklaring till diskrepansen mellan det generella och informerade rättsmedvetandet kan vara att allmänheten har en bristande kunskap om vilka straffsatser som återfinns för ekonomisk brottslighet (se även Hough & Roberts 1999; Wood 2009; Balvig 2010: 82ff). Genom att uttrycka att straffsatserna är för låga vill man visa sitt avståndstagande mot handlingen. Att svara att straffen inte är för milda skulle kunna tolkas som att man är okänslig för brottsproblemet eller brottsoffrens lidande (Balvig 2006:23ff). En sådan tolkning erhåller stöd av den tendens man kan se att allmänheten i förhållande till vad man tror utdöms för straff, önskar ett hårdare. För det andra skulle en möjlig förklaring till diskrepansen mellan det generella och det informerade rättsmedvetandet kunna vara att allmänheten i den generellt utformade frågan tänkte på lindrigare former av ekonomisk brottslighet, men ställdes inför vinjetter som beskrev fyra fall av grov ekonomisk brottslighet.

De resultat som dock påvisats för allmänhetens generella och informerade åsikt gentemot ekonomisk brottslighet är inte oväntade i förhållande till de resultat som tidigare har framträtt i studier av traditionell brottslighet. Dessa har visat att det generella rättsmedvetandet framställer allmänheten som mer straffbenägen än det informerade rättsmedvetandet (se t.ex. Balvig 2006;2010; Jerre & Tham 2010). Det kan därför konstateras att allmänheten inte vill ha hårdare straff för varken traditionell eller ekonomisk brottslighet.

5.2.1 Olika gruppers straffbenägenhet

Allmänheten tenderar att undervärdera de straff som utdöms för ekonomisk brottslighet, och i förhållande till vad man tror döms ut, önska sig ett hårdare straff. För varje vinjett finns det dock ett fåtal individer som uppgett att handlingarna inte bör straffas, samtidigt som en annan andel uppger att förövaren skall få ett fängelsestraff om minst fem år. Spridningen i vilka påföljder som allmänheten anser lämpligast är därför stor. Frågan är dock om de skillnader som ovan kunna iakttagits är ett utfall av att det finns systematiska skillnader mellan olika gruppers straffbenägenhet?

---

²³ Detta resultat har dock framkommit även i tidigare studier, där allmänheten har tenderat att önska ett fängelsestraff för våldsbrott men i hög grad anse att för ekonomiska brott fungerar det bra med alternativa sanktioner (Roberts & Stalan 1999:223).

Tabell 8 baseras på den andel individer som angett att straffen för ekonomisk brottslighet är för milda när det generella rättsmedvetandet studerades.²⁴ Resultatet påvisar signifikanta skillnader i straffbenägenhet mellan olika grupper. Kvinnor, yngre (18-25 år), de med högst grundskoleutbildning och individer som tillhör högerblocket (Centerpartiet, Folkpartiet, Kristdemokraterna och Moderaterna) anser i högre grad att straffen för olika former av ekonomisk brottslighet är för milda. Störst är diskrepansen mellan låg- och högutbildade individer, och minst beroende på respondenternas kön och ålder.

Tabell 8. Det generella rättsmedvetandet, mätt genom frågan: Anser du att straffen för ekonomisk brottslighet är för milda, lagom eller för stränga? Andel som uppgett att straffen är för milda, uppdelat på kön, ålder, utbildningsnivå samt politisk tillhörighet. Procent.

Andel som anser att straffen är för milda.				Procentuell skillnad mellan grupperna	Signifikansnivå
Kvinnor	87,0	Män	79,0	8,0	P<0,001
18-25 år	84,0	66-75 år	76,0	8,0	P<0,001
Lågutbildad	90,0	Högutbildad	77,0	13,0	P<0,001
Vänsterblocket*	75,0	Högerblocket	85,0	10,0	P<0,01

*Vänsterblocket (Vänsterpartiet, Socialdemokraterna, Miljöpartiet) och högerblocket (Centerpartiet, Folkpartiet, Kristdemokraterna, Moderata samlingspartiet).

Det finns således signifikanta skillnader mellan olika gruppers attityder till straffnivåerna för ekonomisk brottslighet när det generella rättsmedvetandet studerades. Frågan är om denna diskrepans kvarstår när respondenterna har tilldelats mer information om brottet och förövaren. Framställning nedan baseras därför på andelen inom respektive grupp som önskar ett frihetsberövande straff för de olika vinjetterna (tabell 9). Signifikanta skillnader i straffbenägenhet beroende på kön, ålder, utbildningsnivå samt politisk tillhörighet påvisades. De grupper som var mest straffbenägna när det informerade rättsmedvetandet undersöktes är dock inte samma som när det generella rättsmedvetandet studerades. Män föredrar i högre utsträckning än kvinnor ett fängelsestraff, äldre i högre utsträckning än yngre, lågutbildade i högre utsträckning än högutbildade och de som angivit att de skulle ha röstat på Vänsterpartiet, Socialdemokraterna eller Miljöpartiet tenderar att vara mer straffbenägna än ”högerblocket”.

Tabell 9. Det informerade rättsmedvetandet, mätt genom frågan: Vad anser du att straffet borde bli vid en domstol? Andel som önskat ett fängelsestraff, uppdelat på kön, ålder, utbildningsnivå samt politisk tillhörighet. Procent.

Grupp	Andel	Grupp	Andel	Procentuell skillnad mellan grupperna	Signifikansnivå
Kvinnor	48,0	Män	56,0	8,0	P<0,01
18-25 år	46,0	66-75 år	60,0	14,0	P<0,01
Lågutbildad	58,0	Högutbildad	48,0	10,0	P<0,05
Vänsterblocket*	40,0	Högerblocket	35,0	5,0	P>0,05

*Vänsterblocket (Vänsterpartiet, Socialdemokraterna, Miljöpartiet) och högerblocket (Centerpartiet, Folkpartiet, Kristdemokraterna, Moderata samlingspartiet).

²⁴ Som tidigare noterat innehåller materialet enbart nominala och ordinala variabler, varför flertalet analysmetoder utesluts. I tidigare studier har regressionsanalyser genomförts för att studera hur olika variabler samvarierar med grad av straffbenägenhet (se Hermansson 2009). Sådana analyser ger även information om vilken riktning ett eventuellt samband går. Regressionsanalyserna bygger dock på att avståndet mellan enheterna är lika stora, vilket inte är fallet. Jag har därför enbart utfört chi²-tester för att se om det finns statistiskt signifikanta skillnader mellan olika gruppers straffbenägenhet.

De grupper som i högst grad uttryckte att straffen för ekonomisk brottslighet är för milda (kvinnor, yngre, lågutbildade och högerblocket) var med undantag för individer med enbart grundskoleutbildning, samma individer som var minst straffbenägna när de själva skulle ange rimliga straffnivåer. Sådana här resultat, där straffbenägenheten varierar mellan olika grupper har påvisats tidigare, men med få förslag på varför denna skillnad förekommer.

Bristande kunskap om rådande straffnivåer kan vara en förklaring till varför denna diskrepans framträder. Attitydförskjutningen som uppstår beror då på att respondenterna för första gången tvingas att fundera över frågan, och därför när de erhåller mer information, ändrar uppfattning (Stalans & Roberts 2000:84). En sådan tolkning kan prövas genom att studera om det föreligger skillnader i gruppernas kunskap om straffnivåerna för ekonomisk brottslighet. Baserat på andel som angett precis rätt straff, respektive de som angett att de tror att straffet blir fängelse, kan dock inga signifikanta skillnader mellan grupperna påvisas (visas ej i tabell). Det innebär att okunskap inte ensam är den avgörande faktorn för att förklara skillnader i straffbenägenhet, men att den troligen i hög grad bidrar till differensen mellan det generella och det informerade rättsmedvetandet. En mer trolig tolkning är därför att de individer som påvisas vara mest straffbenägna när det generella rättsmedvetandet har ett större behov av att uttrycka att de anser att straffen är för låga för att markera att man tar avstånd mot denna typ av handlingar (Balvig 2006; Hermansson 2009).

De osamstämmiga resultat som påvisats skulle enligt konfliktteoretikerna bero på att det inte skapats en form av konsensus genom den (sociala) kontrollen och socialisationen som utövas över medborgarna genom institutioner som skola, religion och media. Den styrande makten som lagstiftat om vilka handlingar som skall anses förkastliga har således haft en svag normfyllande funktion, eller uttryck att den normfyllande funktionen haft olika inverkan på olika grupper (se Carlson & Williams 1993). Att de vänsterorienterade individerna var mer straffbenägna än högerorienterade är när de tillfrågades om konkreta fall av ekonomisk brottslighet är inte särskilt förvånande då ekobrottsfrågan traditionellt ägts av Vänsterpartiet och Socialdemokraterna (Lindgren 2000). I den kriminalpolitiska debatten är det dock allianspartierna som hårdast drivit frågan om strängare straff för (vålds)brottslighet, varför det kan antas att man även uttrycker att straffen för ekonomisk brottslighet är för milda.

Utifrån en feministiska teoribildning finns det en hierarki mellan könen, där mannen står över kvinnan. Männen har då makt och möjlighet att organisera samhället, inklusive att påverka lagarna och rättssystemet, så att de passar deras intressen (Messerschmidt 1997). Männen bör därför vara mer nöjda med rådande straffnivåer än kvinnorna. Något entydigt stöd kan för att männen skulle vara mer nöjda med straffsatserna kan dock inte ses. Kvinnorna uttryckte i högre grad än männen att de ansåg att straffen var för milda, men männen utdömde i högre grad fängelse då de fick döma i konkreta mål.

Diskrepansen mellan det generella och det informerade rättsmedvetandet kan naturligtvis även bero på att respondenterna inte nödvändigtvis anser att ett (långt) fängelsestraff är synonymt med hårdare straff. Sådana antaganden går dock enbart att kontrolleras för genom studier av det konkreta rättsmedvetandet.

5.3 Det konkreta rättsmedvetandet för ekonomisk brottslighet

Det konkreta rättsmedvetandet har hittills blivit litet utforskat. Det saknas därför kunskap om vilka faktorer som formar allmänhetens attityder till ekonomisk brottslighet. I detta avsnitt presenteras därför resultaten av fokusgruppsintervjun. Intervjudelen baseras på fyra olika teman som återkom i respondenternas diskussion, 1) syftet med att straffa någon som begått ekonomiska brott, 2) faktorer som påverkar bedömningen av brottet, 3) synen på förövare vid ekonomisk brottslighet, och 4) allmänhetens kunskap om ekonomisk brottslighet.

5.3.1 Syftet med att straffa ekobrottslingen

Att samhället och allmänheten reagerar på kriminaliserande beteenden, och att denna reaktion rikta mot den som förövat brottet, anses av de allra flesta människor som självklart. Mindre självklart är dock hur denna reaktion skall se ut och varför den skall se ut som den gör. Genom hela fokusgruppsintervjun löpte två parallella spår när syftet med att straffa någon som begått ekonomisk brottslighet diskuterades. De två inriktningarna kan bäst beskrivas som en allmänpreventiv del och en individualpreventiv del. Det förstnämnde syftet, allmänprevention, kom till uttryck genom att deltagarna betonade att det var viktigt att straffet skulle fylla en avskräckande funktion. Straffhotet förväntades avhålla potentiella gärningsmän från att begå brott, förutsatt att straffet uppfattades som tillräckligt hårt och ingripande.

A.A. Men om du kollar på första frågan, eller ja egentligen alla frågor, så hade ju den killen lurat till sig flera miljoner, om han inte skulle få ett hårt straff då skulle ju alla börja begå såna brott..

***

H.G. Det ska vara kännbart. Dom som håller på och fuskar med bidraget förstör ju för alla som faktiskt behöver hjälp, då måste man ju markera.

Utöver att ett straff ansågs kunna avskräcka individer från att begå ekonomiska brott menade således fokusgruppsdeltagarna att straffet behövde upplevas som kännbart. Hur hårt straffet skulle vara varierade beroende på vilket brott som berördes. Mindre allvarligare brott ska medföra mindre sanktionsåtgärder, medan grövre brott ska straffas hårdare. Deltagarna utgick således från proportionalitetsprincipen i sina resonemang och lade stor vikt vid att straffet skulle vara tillräckligt ingripande för att utgöra en markering. Denna markering riktade sig dels andra potentiella förövare dels mot förövaren.

I enkätundersökningen lade respondenterna liten vikt vid att straffet skulle fylla en rehabiliterande funktion, liksom enbart ett fåtal svarade att de olika förövarna i vinjetterna skulle dömas till behandling. Med det i beaktande framstår det andra framträdande syftet med att bestraffa någon som begått ekonomisk brottslighet som något förvånande. Det andra parallella spåret som löpte genom diskussionen kan bäst beskrivas som individualprevention. Straffet måste påverka förövaren så att denne inte återfaller i ny brottslighet.

C.S. Klart han ska ha ett fängelsestraff, samtidigt så vet man att fängelset också leder till mer brottslighet och därför tycker jag att det kanske inte bara är bra för den som döms, då kommer han ju bara ut och gör samma sak igen. Det kommer ingen bli hjälpt av.

A.A. Ja det håller jag också med om, men det beror ju också på varför man har begått brottet, har man ett spelmissbruk och har spelat bort firmans pengar så måste man ju få hjälp, och man kan ju tycka att lurar man staten på massa pengar så måste man få hjälp att förstå vad man har gjort för fel, då räcker det nog inte bara med att låsa in någon.

Om förövaren fick erfara konsekvenserna av det brott denne dömts för, förväntades individen i fortsättningen avhålla sig från fortsatt brottslighet. Straffet behövde därför inte nödvändigtvis bara vara hårt, utan stor vikt lades vid att förövaren skulle komma till insikt med vad denne gjort, och få hjälp att leva ett laglydigt liv. Beroende på vad fokusgruppsdeltagarna uppfattade var orsaken till brottet lämnades olika diffusa förslag på åtgärder. Det var tydligt att deltagarna önskade att förövaren skulle erhålla olika former av behandlingar, men att de var osäker på vad dessa åtgärder rent konkret innebar och hur olika behandlingsprogram generellt är utformade.

Utöver de individualpreventiva tankegångar som framkom i citaten ovan antyds även att samma påföljd kunde tolkas på olika sätt. Vad som gör en viss påföljd attraktiv kan alltså variera från brott till brott (Mc Fatter 1982). Ett fängelsestraff har till exempel visat sig upplevas som en sanktion som straffar förövaren, samtidigt kunde fängelsestraffet ge upprättelse till brottsoffret och stärka samhällets värderingar (Gromet & Darley 2009). Ett liknande resonemang fördes av fokusgruppsdeltagarna som i vissa fall uppfattade ett fängelsestraff som en bra och nödvändig påföljd för att markera allvarlighetsgraden av ett brott, samtidigt som straffet omtalades i negativa termer vid andra tillfällen, eftersom deltagarna upplevde att i vissa fall kunde straffet medföra alltför negativa konsekvenser för förövaren.

X.X. Ja men samtidigt så vet man ju att det är i fängelset som de träffar alla andra brottslingar och kan ju lära sig ännu mer.

***

M.B. Jag svarade där att han skulle få fängelse, men om man tänker efter lite så i fängelse så tappar du ju allt, familj, jobb, vänner, barn, jamen allt. Lycka till och komma tillbaka från ett sånt straff säger jag.

Dessa tankegångar har också framförts i internationell forskning där studier visar att allmänheten även har en förhållandevis negativ syn på fängelset och upplever institutionen som en skola för brottslighet (Roberts & Hough 2005b). För att minska de negativa effekterna av ett fängelsestraff förespråkades därför flertalet individualpreventiva lösningar. Detta kunde ske genom att till exempel en person dömdes till fängelse samtidigt kunde få behandling, eller att förövaren efter avtjänat straff skulle erhålla någon form av skyddstillsyn för att få hjälp och stöd. Sådana tolkningar har även tidigare förts fram, där tendensen att respondenterna vill kombinera olika påföljder har tolkats som ett uttryck för att respondenterna avser flera saker med sitt straff. Fängelsestraffet har då setts som ett uttryck för rättvisa och proportion medan tilläggsåtgärderna syftar till att gärningspersonen inte ska begå brott igen (Jerre & Tham 2010).

Tendensen att kombinera två olika påföljder var dock inte enbart ett sätt att uppfylla olika syften med ett straff på. Fokusgruppsdeltagarna kombinerade emellanåt två påföljder för att markera allvarlighetsgraden av ett brott. Om syftet med straffet är att markera brottets allvar kan till

exempel böter, ekonomisk kompensation eller samhällstjänst tolkas som tilläggsstraff till fängelse (Jerre & Tham 2010). I fokusgruppsintervjun, liksom i enkätundersökningen, kombinerades ofta fängelse med böter. Detta skedde dels för att markera brottets allvarlighetsgrad, dels för att man ansåg att det var ett sätt för förövaren att betala tillbaka det belopp denne olovligen tillägnat sig.

C.S. Jag satt två påföljder på den, både fängelse och böter bara för att jag tycker att det blir bättre om man väljer två. Då får han både ett straff och han får betala.

L.B. Man måste ställa det till rätta. Om man slår någon så är det ju svårare att betala tillbaka, men här kan man ju verkligen ställa saker till rätta genom att göra rätt för sig.

Att böter var en påföljd som i sådan hög grad förespråkades berodde på att man ansåg att förövaren inte hade rätt att behålla det ekonomiska beloppet. Men det ansågs även vara ett sätt att få förövaren att betala tillbaka de pengar som personen lurat till sig från staten vid till exempel skatte- eller bidragsbrott. Under intervjun kom ingen av deltagarna att ta upp frågan om skattetillägg som en sanktion mot de individer som dömts för skattebrott. Respondenternas efterfrågan på böter som ett tilläggsstraff till fängelse, kan dock antas syfta till att fylla samma funktion som skattetillägget, åtminstone tidigare, har haft. Som tidigare noterat hade respondenterna i enkätundersökningen inte givits möjlighet att svara att de ansåg att förövaren skulle betala tillbaka det felaktiga beloppet till staten, då frågan om huruvida skattetillägget utgör en förbjuden dubbelsanktionering eller ej inte hade fastslagits (se avsnitt 4.1).

5.3.2 Brottets allvarlighetsgrad

När allmänheten skall bedöma varför en förövare skall straffas tar de hänsyn till en rad olika faktorer (Rossi, Simpson, Miller 1985). En av dessa faktorer är hur allvarligt den brottsliga handlingen uppfattas. När respondenterna diskuterade olika ekonomiska brottsstraffvärde tog de hänsyn till en rad olika aspekter. Mot vem eller vad brottsangreppet riktade sig mot, vilka summor som berördes, vad det rörde sig om för typ av brott och motivet bakom handlingen. Då de faktorerna som påverkade straffbenägenhet var så många, går det inte att på ett entydigt sätt säga att allmänheten skulle tycka på ett visst sätt för en viss brottstyp. Bedömningen skedde snarare i varje enskilt fall.

Avgörande för hur allvarligt ett brott bedöms är om brottet begås mot ett privat subjekt eller om brottet begås mot det allmänna (Axberger 1996). Fokusgruppsdeltagarna gjorde en tydlig skillnad på de brott som drabbar enskilda individer och staten. Denna skillnad framkom även i Lindén och Similä (1982:59) studie som fann att brott mot privatpersoner tenderade att bedömas som allvarligare än brott mot såväl företag som staten. Offerlösa brott brukar i allmänhet klassas som mindre allvarliga än brott som riktar sig mot en person (Cullen, Link, Polanzi 1982:91; Herzog 2003b). Dessa resultat erhåller stöd i fokusgruppsintervjuerna där brott mot enskilda uppfattades som allvarligare än offerlösa brott.

M.L. Jamen det är ju skillnad på om det är en person som blir av med en miljon kronor eller om det är typ skattepengar.

C.S. Som tanten som blev av med pengarna, jag skulle säga att det är värre.

X.X. Det behöver inte vara så mycket pengar det handlar om heller, om jag skulle bli av med femton tusen kronor så är det otroligt mycket pengar för mig, men är det bara skattepengar så är ju det en spott i havet.

Denna skillnad i hur allvarlighetsgraden bedömdes kan förstås utifrån att brottet bedöms orsaka olika allvarliga skador mot enskilda individer och gentemot staten. Det är ett välkänt faktum att skadans art är av stor betydelse för allmänheten när man skall bedöma allvarlighetsgraden av en händelse (Stylianou 2003). Ju mer kunskap allmänheten får, speciellt om de skador som brotten orsakar, desto mer tycks man förakta dem (Meier & Short 1995:88). Allvarlighetsgraden tycks vidare öka när antalet direkt berörda individer stiger (Sinéad & O'Connell 1999:268), och det har framförts att allmänheten tenderar att se allvarligare på händelser desto högre belopp som berörs (Walker 1978:353). I studiens fyra vinjetter är det belopp som berörs detsamma i tre av fallen, men den fjärde vinjetten särskiljer sig genom att handla om ett avsevärt lägre belopp. Trots detta bedömdes denna vinjett hårdast, mätt i antal som önskade ett fängelsestraff, i såväl enkätundersökningen som av fokusgruppsdeltagarna. En förklaring till detta var att skadan bedömdes bli större när den riktade sig mot en privatperson.

H.G. Ja fast beloppen i det brottet är ju mycket mindre så egentligen så tror jag att de andra brotten ska straffas hårdare. Det är ju skillnad mellan en halv miljon och flera miljoner.

M.B. Det är klart att vilket belopp det handlar om är av betydelse. Men det är ju fler faktorer som spelar roll, hur skulle du exempel rangordna ett rån där en person blev av med typ femhundra kronor och att någon blev lurad på [namn på internetsida] på femtusen kronor när man skulle köpa en dator?

Här visar således fokusgruppsdeltagarna ett större medvetande om vilka summor som berörs än vad som tycks framkomma i de studier där det förekommit mindre manipulationer av beloppen som berörs i vinjetterna (se t.ex. Axberger 1996). Samtidigt resonerade de kring liknande typer av händelser som riktade sig mot samma offerkategori och berörde samma belopp, men uttryckte att de olika händelserna ändå skulle bedömas olika. Här tog man istället hänsyn till motivet bakom en handling.

H.G. Om man jämför han som sålde tavlorna svart så satt ju han i en jäkligt knepig situation som han var tvungen att lösa på något sätt, han som lurade Försäkringskassan på massa pengar hade ju inte direkt något motiv till det utan var ju bara girig och inte orkade jobba typ.

M.L. Ja dessutom kan man ju faktiskt säga att konstnären jobbade i alla fall för sina pengar det gjorde ju inte han den andra.

Konstnären som begick skattebrott ansågs mindre klandervärd än mannen som dömdes för bidragsfusk eftersom respondenterna hade lättare att relatera till och förstå varför konstnären agerade på det sätt han gjorde. Motivet till varför förövaren begick brottet hade således betydelse för respondenterna. Detta kom till exempel i uttryck när man gjorde en tydlig skillnad på om förövaren hade arbetat (svart) för att få sina pengar, i jämförelse med om man enbart hade lurat till sig dem. Att arbeta svart ansågs därför mer accepterat än bidragsfusk. Då motivet vägdes in i respondenternas straffbedömning tog man även hänsyn till om den kriminella

handlingen hade begåtts av uppsåt eller oaktsamhet (Mitchell (1998:467). Liksom lagstiftningen uttrycker betraktades de brott som skett av oaktsamhet som mindre straffvärda.

5.3.3 Två typer av förövare

De flesta människor har någon gång under sin livstid begått ett brott och kan därför sägas vara en "brottsling". Trots det utgår de flesta individer från stereotypa bilder när de tänker på förövare (Roberts & Stalans 1999). Gruppen kom under hela intervjun att förhålla sig till två motpoler av förövare, där den ena förövaren innehade en betydelsefull- och statusfylld position i arbetslivet, medan den andra förövargruppen sågs som en person som lurade till sig mindre summor av pengar genom bedrägerier på internetsidor eller dylikt.

A.A. Men när man tänker sådär så tänker man ju inte på kompiserna som jobbade svart en helg utan det är ju mer företagstopparna som lurar till sig flera miljoner kronor.

M.L. Ja dom finns ju också, men jag tänker mer på dom som du sa, alltså han som svartjobbar eller dom som man läst om som lurar folk på Internet att dom ska betala en massa saker och sedan får dom ingenting tillbaka. Småskurkarna typ.

A.A. Ja det finns väl två olika sorter av dom.

En dikotomisering skedde där indelningen blev: framgångsrik affärsman – arbetslös, familjefader – ensamstående samt välbärgad livsstil – fattig livsstil. Förhållningssättet kom nästan att likna "the good guy" och "the bad guy". Den förstnämnda typen av förövare uppfattas således inte som en förövare utan som en person som var väl etablerad och integrerad i samhället. Synen på förövaren som en framgångsrik affärsman med ett bra boende och fungerande familjeliv kan även vara en orsak till att allmänheten i enkätundersökningen i sådan liten utsträckning efterfrågade rehabiliterande åtgärder, en välanpassad individ bedöms inte behöva anpassas.

I diskussionerna tog respondenterna genomgående hänsyn till straffets hårdhet beroende på vilken förövare typ av förövare skulle drabbas av sanktionerna. Den förövare som man upplevde var väletablerad i samhället riskerade enligt fokusgruppsdeltagarna att drabbas hårdare av vissa påföljder än småskurken. Att två olika personer kunde drabbas olika hårt av samma straff var något som man inte upplevde som varken rättvist eller önskvärt.

A.A. Krasst räknat så blir ju straffet olika strängt för olika personer. Jag menar storfräsaren på banken som blir av med jobbet och säkert huset också om han hamnar i fängelse drabbas ju mycket hårdare än killen som är arbetslös och kanske bor i någon hyresrätt eller hos nån kompis.

***

M.B. Ju mer du har desto mer har du ju att förlora också.

Syftet med straffet varierar med vem som är förövaren för brottet (Stalans och Roberts 2000:202). Detta framkom tydligt i intervjustudien, där deltagarna lade stor vikt vid att rätt straff skulle utdelas till rätt förövare. Oavsett vilken typ av förövare som fokuserades i intervjun benämndes denna som en man, även i de fall diskussionen kretsade kring de kvinnliga förövarna

i vinjetterna. Ingen av respondenterna ifrågasatte denna indelning, utan det var till denna man förhöll sig till under hela diskussionen.

5.3.4 Allmänhetens kunskap om ekonomisk brottslighet

Enkätundersökningen och fokusgruppsintervjun visade att allmänheten hade en bristande kunskap om vilka straffnivåer som råder för ekonomisk brottslighet. Trots detta var det bara en femtedel som uttryckte att de saknade en uppfattning när de ombads att svara om de ansåg att straffen är för milda, lagom eller är för stränga. Majoriteten (60 procent) av respondenterna ansåg istället att straffsätserna för ekobrottslingar var för låga. När de fick ange lämpliga påföljder lade de sig dock under praxis. Denna diskrepans är troligen ett uttryck för okunskap. Allmänhetens attityder till olika rättsliga fenomen måste därför alltid förstås utifrån deras kunskap om det som studeras (Roberts & Stalans 1999:203). Inte minst är allmänhetens kunskap om ett ämnesområde av betydelse då hänvisningar till det allmänna rättsmedvetandet görs för att legitimera lagförändringar.

Flera forskare har påpekat att media idag har kommit att spela en allt viktigare roll för vad som uppfattas som de största kriminalpolitiska problemen (Lindgren 2000:56, 87; Andersson & Nilsson 2009:7,226; Boda & Szabó 2011:330) och att allmänheten till stor del får sin kunskap via media (Balvig 2006; Gelb 2006; Green 2006; Rosenberger & Callanan 2011). I fokusgruppsdiskussionen framkom att den kunskap man hade om ekonomisk brottslighet hade man läst eller hört om. Media och nyhetsrapporteringen användes som en form av legitimering av den egna åsikten genom att utgöra en kunskapskälla.

A.A. /.../ Det har man ju läst om.

***

M.L. Det var ju på nyheterna för några veckor sen... /.../

Media kan därför sägas ha en normfyllande effekt på allmänhetens attityder, som styr vilka former av brott som allmänheten får kännedom om och hur dessa brott framställs. Medias rapportering bidrar därför till att forma individernas åsikter (Carlsson & William 1993). Under intervjun kom deltagarna att framförallt diskutera de fyra vinjetter som berörde skattebrott, bidragsbrott, och trolöshet mot huvudman samt förskingring. Diskussionen flöt emellertid ut på andra typer av brott också. De brott som framförallt diskuterades då har samtliga varit mycket uppmärksammade i media. Bland de uppmärksammade skandalerna som omnämndes framkom Enron i USA, Skandiaaffären, och större bidragsbrottsfall i Sverige.

Liksom deltagarna framförallt förhöll sig till två grupper av förövare (mångmiljonbrottslingen och bedragaren som begår mindre brott) så fanns det också en viss slags dikotomisering när man talade om olika typer av brott, dels de stora och uppmärksammade skandalerna, dels de små brotten som kännetecknades av att någon arbetade svart eller att någon genom svekligt förfarande hade lurat till sig mindre ekonomiska summor. Denna nästan svartvita bild beror troligen på okunskap och att man saknade andra referensramar än media och nyhetsrapporteringen att förhålla sig till. Om media är den främsta kunskapskällan till allmänhetens kunskap om straff för ekonomisk brottslighet är det inte heller konstigt att man framförallt har

kunskap om de större skandalerna, då det framförallt är sådana typer av ekonomiska brott som tenderar att uppmärksammas medialt.

De mindre brotten som kännetecknades av att någon arbetat svart, fuskat i deklARATIONEN eller lurat till sig mindre summor av pengar hänvisades dock inte i lika hög grad till media. Kunskapen om de lindrigare brotten kom istället från ett flertal olika källor. Vid vissa tillfällen menade respondenterna att det var sådant man visste utan att närmare ange en källa. Vid andra tillfällen hänvisades istället kunskapen till egna erfarenheter i den bemärkelse att man hade hört om en bekant som arbetat svart eller fuskat med exempelvis studiebidraget.

Även om intervjudeltagarna i hög grad legitimerade sina åsikter med hänvisningar till media eller enbart konstaterade att ”det är sånt man vet”, så framträdde emellanåt en ambivalent hållning till den egna kunskapsnivån. Vid tillfällen då intervjudeltagarnadeltagarna kom att ställa de generella frågorna gentemot vinjetterna blev det extra tydligt att deltagarna egentligen inte hade kunskap om straffsatserna.

A.A. Ja alltså jag svarade att de var för milda, men nu vet jag nog kanske inte riktigt.

M.L. Nej inte jag heller, eller alltså jag skulle nog också svara att jag inte heller vet för det beror så mycket på omständigheterna liksom.

X.X. (skrattar) Nä alltså vi är väl inte några jurister heller.

Förutom att det avslutande citaten belyser den process och förskjutning som ägt rum mellan det generella och det konkreta rättsmedvetandet så framkommer även antydningar om att det generella rättsmedvetandet är deltagarnas spontana svar som de angett utan att närmare reflektera kring vad det finns för straffsatter och om man har kunskap nog att besvara frågan. De resultat som framkommer i diverse opinionsundersökningar bör därför tolkas med stor försiktighet.

6. Sammanfattning

Ekonomisk brottslighet, åtminstone begreppet, är relativt nytt i Sverige och hamnade inte på den kriminalpolitiska dagordningen förrän i början av 1970-talet (Lindgren 2000). Det har därför argumenteras för att de ekonomiska brotten, till skillnad från traditionella, inte är en brottslighet som alltid funnits som en normal del av allmänhetens rättsuppfattning (Axberger 1996). Sådana antaganden har medfört att man utgått ifrån att allmänheten saknat intresse för denna brottstyp. Eftersom det i stort sett saknats forskning om allmänhetens attityder till ekonomisk brottslighet, är sådana hypoteser dock av spekulativ natur. Även om det inte genomförts många undersökningar, så påvisar såväl nationella som internationella studier, att allmänhetens attityder till ekonomisk brottslighet har kommit att hårdna. Tvärtemot antagandet om att allmänheten inte skulle tycka att de ekonomiska brotten är allvarliga indikerar forskningsresultaten att de bedöms som lika allvarliga som många av de traditionella brotten.

I litteraturen framträder två diametralt olika synsätt för hur allmänhetens åsikter till olika rättsliga fenomen skall förstås. Å ena sidan ett konsensusperspektiv som hävdar att lagstiftningen är ett uttryck för de sociala normer och värderingar som finns hos allmänheten, och å andra sidan ett konfliktperspektiv som hävdar att lagstiftningen är ett uttryck för den styrande maktens värderingar. Sannolikheten för konflikter mellan auktoriteter och medborgare är större då myndigheternas tryck för att genomdriva sociala och kulturella normer är kraftigt, medan medborgarnas acceptans av dessa värderingar är liten. De två olika teoretiska utgångspunkterna medför att två skilda resultat förväntades.

Eftersom valet av analysmetod har visat sig avgörande i tidigare studier av det allmänna rättsmedvetandet var det av vikt att studera rättsmedvetandet ur olika infallsvinklar. Även om inga förväntningar ställdes på *hur* allmänheten skulle tycka om straffnivåer för ekonomisk brottslighet, gjordes ändock antagandet att de mekanismer som tidigare påvisats i studier av allmänhetens attityder till brott, även skulle göra sig gällande i denna undersökning. Tre hypoteser stipulerades därför i undersökningen.

Den första hypotesen föreskrev att det generella rättsmedvetandet för ekonomisk brottslighet inte är relaterat till det informerade. En jämförelse mellan det generella och det informerade rättsmedvetandet påvisade en tydlig diskrepans mellan allmänhetens spontana och informerade åsikt. Drygt 60 procent ansåg att straffen borde höjas när rättsmedvetandes mättes genom en generell fråga. När samma allmänhet sedan skulle ange rimliga straffsatser för konkreta brottsbeskrivningar uppger dock bara en liten del av respondenterna ett strängare straff. Hypotesen erhåller således ett visst stöd, det generella rättsmedvetandet framstår som mycket mer straffbenäget än det informerade.

Det leder vidare till hypotes två som föreskrev att det informerade rättsmedvetandet, där allmänheten erhållit mer information om brottet och omständigheterna, kommer påvisa mindre enhälliga attityder samtidigt som en förskjutning mot ett mildare förhållningssätt kan iakttagas. När allmänheten tillfrågades om att straffbedöma konkreta fall av brott så blev spridningen mellan svaren mycket stor. Den spridning i svarsalternativen som påvisades innebär att en

konsensustolkning inte erhåller stöd. Dels råder en diskrepans mellan allmänhetens åsikter och det som uttrycks i lagstiftningen, dels råder en diskrepans mellan olika individer. Även om spridningen i resultatet är stor, finns en genomgående tendens i respondenternas svar mot ett mildare håll. Det medför således ett visst stöd till hypotes två. En trolig förklaring till den spridning som framkom är att respondenterna sökte efter ett svarsalternativ som var tillräckligt ingripande för att vara en kännbar markering gentemot förövaren, samtidigt som straffet inte skulle utgöra onödigt mycket skada.

Med tanke på den spridning av respondenternas attityder som framkom i det informerade rättsmedvetandet, och att en rad tidigare forskningspublikationer påvisat att det föreligger skillnader i straffbenägenhet mellan olika grupper av individer blev det av intresse att studera om de det förelåg systematiska skillnader i hur olika grupper skulle döma i olika fal av ekonomisk brottslighet. Den sista hypotesen föreskrev därför att allmänhetens straffbenägenhet vid ekonomisk brottslighet kommer att variera med olika demografiska faktorer som kön, politisk tillhörighet, ålder samt utbildningsnivå.

Den sista hypotesen erhåller ett visst stöd. Även om skillnaderna i straffbenägenhet emellanåt inte är stora mellan grupperna framkommer variationer i hur olika grupper bedömt straffvärdet. De grupper som i högst grad uttryckte att straffsätserna är för milda inte är samma grupper som till största del utdelar ett fängelsestraff. Naturligtvis kan ett sådant resultat bero på att respondenterna inte jämför hårdare straff med ett fängelsestraff, men en mer trolig förklaring är snarare att det handlar om att visa sitt avståndstagande mot den kriminaliserade handlingen, och att det finns en okunskap om rådande straffsätser. Det framstår dock som en central fråga att utforska närmare i kommande studier.

Avståndstagande mot en handling framstår som ett syfte med straffet som allmänheten värdesätter högt. Även om de straffnivåer som lagstiftats för vissa brottsformer avviker från allmänhetens uppfattning, så kan dock det framstå som angenämt för straffrättens grunder att stå i överensstämmelse med det allmänheten uttrycker vara ett viktigt syfte med att straffa något som begått ett ekonomiskt brott. Resultatet visade dock att det inte rädde någon konsensus när allmänheten skulle ange det viktigaste syftet med straffet. Även om det råder en klarare stabilitet kring vissa svarsalternativ (att uttrycka vad samhället inte tolererar och att avskräcka från brottslighet) så föreligger det ingen absolut majoritet kring något av svarsalternativen.

När frågorna är av sådan generell natur finns dock utrymme för att anta att allmänheten avsett olika former av ekonomisk brottslighet när de besvarat frågan, en rimlig tanke är att respondenterna utgått ifrån olika typer av ekonomiska brott, varför man även angett olika typer av svarsalternativ (Roberts & Doob 1989). Det har framförts att allmänheten vill att straffet skall uppfylla flera olika syften samtidigt (Jerre & Tham 2010), men genom det metodförfarande som används i såväl denna studie som flertalet tidigare (se t.ex. Lindén & Similäs 1982; Roberts & Doob 1989:507) studie så tvingas respondenterna att svara utifrån färdigbestämda svarsalternativ, och att rangordna dessa. Det är därför rimligt att allmänhetens attityder framstår som påverkade av subjektiva bedömningar, och att fler nyanser och skillnader skulle framträda genom studier av det konkreta rättsmedvetandet.

För att få en djupare förståelse för vad som formar allmänhetens attityder och varför de resultat som ovan kunnat påvisas gäller så har därför studien kompletterats med en fokusgruppsintervju. Fokusgruppsintervjun visade att allmänhetens attityder till straff för ekonomisk brottslighet är därför så pass individuellt påverkade att det varken är möjligt eller önskvärt att uttrycka att ”det allmänna rättsmedvetandet” skulle tycka på ett visst sätt. Några gemensamma drag har dock lyckats utkristalliseras ur diskussionerna.

Syftet med straffet varierar med vem som är förövaren för brottet (Stalans & Roberts 2000:202). Detta framkom tydligt i intervjustudien, där deltagarna lade stor vikt vid att rätt straff skulle utdelas till rätt förövare. För att straffet inte skulle drabba enskilda individer onödigt hårt togs hänsyn till individuella faktorer som tillskrevs de olika typerna av förövare. Fokusgruppsdeltagarna ville att syftet med straffet skulle fylla åtminstone två olika syften samtidigt. Straffet måste vara tillräckligt hårt för att avskräcka andra från att begå liknande brott, en stränghet som uppnås genom dels ett (långt) fängelsestraff dels genom att kombinera olika påföljder. Genom att kombinera olika påföljder kunde också allmänheten uppfylla det andra dominerande syftet med att straffa en förövare, minska risken för att förövaren återfaller och begår nya brott genom rehabiliterande insatser.

Om man jämför det övergripande syftena som angavs i undersökningen av det generella rättsmedvetandet för att straffa någon som begått ekonomisk brottslighet, med de skäl som framkommer i fokusgruppsintervjun, framstår allmänheten som mer straffbenägen när de besvarar generella frågor jämfört med när de får reflektera och argumentera för sina åsikter. I de generellt utformade frågorna betonades straffets hårdhet och markering. I det konkreta rättsmedvetandet togs utöver markeringen även stor hänsyn till individualpreventiva tankegångar. Resultatet tycks därför indikera att generellt utformade frågor om allmänhetens attityder till olika rättsliga fenomen framställer allmänheten som mer straffbenägen än vad som egentligen är fallet, oavsett om frågorna handlar om straffnivåer eller syftet med att straffa någon som begått ett brott.

Fokusgruppsdeltagarna förhöll sig under hela intervjun till två olika typer av förövare. Att respondenterna utgick ifrån olika kategorier av förövare kan vara en förklaring till diskrepansen mellan det resultat som uppmättes för det generella, informerade och konkreta rättsmedvetandet. En möjlig tolkning är att detta kan förklara den icke samstämmiga bild som framträdde då respondenterna skulle ange det viktigaste syftet med att straffa någon som begått ekonomiska brott. Respondenterna svarade utifrån olika föreställningar om vilken förövare som begått brottet och hur man utifrån det bäst minskar återfallsrisken.

När allvarlighetsgraden av ett brott skulle bestämmas utgick respondenterna ifrån flera olika faktorer. Avgörande var vilka summor som berördes, hur man upplevde skadorna av det inträffade, vem brottet riktade sig mot och motivet bakom handlingen. Dessa resultat överensstämmer med tidigare undersökningar som visat att beroende på om vinjetterna framförallt beskriver brottet eller gärningsmannen och hur brottsoffret framställs kan allmänhetens straffbenägenhet variera (Roberts & Hough 2005b:151).

Det samlade resultatet från såväl fokusgruppsintervjun som enkätundersökningen ger inte stöd åt en konsensussteoretisk tolkning. Allmänhetens åsikter är allt för nyanserade och spridda för att hänvisningar till att medborgarna skulle tycka på ett visst sätt, går att göra. En kritiker skulle dock kunna argumentera för att det finns olika uppfattningar om vad som avses med en konsensusuppfattning (se Miethé 1982; 1984). Avses till exempel en knapp majoritet eller handlar det om stabila majoritetsuppfattningar? (Axberger 1996:58). Oavsett om snävare eller vidare definition åsyftas av konsensus ger resultatet sammantaget inget stöd för att det finns en konsensusuppfattning avseende allmänhetens åsikter och attityder gentemot ekonomisk brottslighet. Allmänhetens inställning till frågor rörande brott och straff är så pass påverkat av individuella eller sociokulturella skillnader, att en tolkning av det som en enhet varken är möjlig eller lämplig (se även McKillop & Helmes 2003).

Hänvisningar till att allmänheten skulle önska strängare straff, för exempelvis bidragsbrott, saknar således stöd i forskningen. Konsensusuppfattningar avseende allmänhetens attityder till exempelvis straffnivåer går dock att skapa. Det finns en stor spridning kring hur de olika brotten konkret ska bestraffas, även om det råder konsensus kring frågan om att förövaren skall straffas. Det är dock den första frågan, hur förövaren skall bestraffas, som är viktig att i framtiden undersöka när det kommer till påverkan på politik och lagstiftning (Miethé 1984). Liksom flertalet andra studier påvisades att samstämmigheten i allmänhetens åsikter varierar beroende på vilken mätmetod som använts, hur frågorna är formulerade och hur många svarsalternativ som erbjuds respondenterna. Genom att skapa generella frågor om människors generella inställning till straffnivåer för ekonomisk brottslighet och varför ekobrottslingen skall straffas framstår alltså allmänheten som mer straffbenägen än vad andra mätmetoder påvisar.

Hur många svarsalternativ och konstruktionen av dessa kan både skapa och dölja konsensus (Jerre 2013). Råder det exempelvis en samstämmighet mellan en individ som anser att en person skall dömas till 2 månaders fängelse och en annan individ som anser att fängelsestraffet bör uppgå till minst två år? I denna rapport har enbart en mindre åtskillnad gjorts mellan ett kortare och längre när resultaten presenterats, något som kan ge intrycket av att det råder en större konsensusuppfattning än vad som är fallet. Denna rapport kan därför kritiseras för att framställa allmänhetens åsikter gentemot straffnivåer för ekonomisk brottslighet som mer enhälliga än vad som är fallet. I rapporten har dock i möjligaste mån centralmått och andra hopslagningar av svarskategorier undvikits för att inte skapa uppfattningen om att en större samstämmighet än vad som är fallet.

6.1 Framtida forskningsfrågor

De brott som representerade ekonomisk brottslighet i denna studie utgör enbart en mindre del av ekobrotten, dessutom är de brott som inkluderats i studien att rubricera som grova. Det kan därför antas att andra former av ekonomisk brottslighet, som otillåten marknadspåverkan eller arbetsmiljöbrott, skulle gett ett annat utfall. De flesta rättsmedvetandeundersökningar har fokuserat på relativt allvarliga former av brottslighet, varpå vår kunskap om allmänhetens attityder till lindrigare former av brott är begränsad. Därför behövs fler studier på området, för

att öka vår kunskap om människors attityder till samt kunskap om straff för ekonomisk brottslighet.

Det teoretiska fältet kring allmänhetens attityder har kritiserats för att vara bristande. Flera av de tidigare studierna har vidare varit deskriptiva där forskarna har nöjt sig med att konstatera att det föreligger vissa skillnader mellan olika gruppers attityder till brott och straff, men inte närmare förklarat varför dessa skillnader finns (Maruna, Matravers, King 2004:278). Denna studie får sållas till dem som noterat att finns det finns skillnader, men lämnat få förslag på varför. Därför behövs, utöver en ökad kunskap om *hur* allmänheten upplever straffen för ekonomisk brottslighet, även en ökad kunskap om *varför* allmänhetens attityder ser ut som de gör.

Frågan om vad som formar allmänhetens attityder är nära förknippad med allmänhetens kunskaper om brott och straff. Undersökningar av det allmänna rättsmedvetandet bör ägna större fokus åt att även tillfråga respondenterna om hur de upplever sin egen kunskapsnivå om brottsligheten samt om de reflekterat tidigare kring de frågor de nu ombeds besvara. Undersökningar som i allt för låg grad fokuserar på allmänhetens kunskap om ämnesområdet riskerar annars att framställa allmänheten som mer pålästa än vad som är fallet.

Avslutningsvis vill jag beröra räckvidden av den forskning som har genomförts. En rad olika studier, nationella och internationella, har påvisat att medborgarna i olika länder inte vill ha hårdare straff. Det gäller för såväl traditionell brottslighet som ekonomisk. Trots det är hänvisningar till ”det allmänna rättsmedvetandet” mer utbrett än någonsin och används idag i allt större utsträckning för att legitimera straffskärpningar. Det råder således en diskrepans mellan vad politiker argumenterar för i den kriminalpolitiska debatten, och vad forskningen visar (Brown 2011). Hindelang (1974) har visat att fyra av fem amerikaner säger att det är mer troligt att de skulle rösta på en politiker som förespråkar straffskärpningar. Politikerna fortsätter därför att hänvisa till det allmänna rättsmedvetandet för att de ”vill tillfredsställa sina väljares (fördomsfulla) önskningar, eller på att de själva tror på det ’sunda förnuftet’ mer än på samhällsvetenskaplig forskning” (Jareborg & Zila 2007:79). Det är därför möjligt att politikernas hänvisningar till det allmänna rättsmedvetandet för att legitimera straffskärpningar inte är någonting annat än ett enkelt sätt att visa handlingskraft på och att man tar brottsligheten på allvar (Matningsdal 2010). Oavsett orsaken till den diskrepans som framkommer väcks åtminstone två frågor: varför legitimerar politikerna straffskärpningar med det allmänna rättsmedvetandet och hur kan forskare bättre nå ut med sina forskningsresultat så att politiker och allmänheten kan ta del av dem?

Litteratur

- Alexander, C.S. & Becker, H.J. (1978) The use of vignettes in survey research. *Public Opinion Quarterly*. 42(1):93-104.
- Almond, P. (2009) Understanding the seriousness of corporate crime: Some lessons for the new 'corporate manslaughter' offence. *Criminology and Criminal Justice* 9(2):145-164.
- Almond, P. & Colover, S. (2010) Mediating punitiveness: Understanding public attitudes towards work-related fatality cases. *European Journal of Criminology*. 7(5):323-338.
- Almgren, K. & Leidhammar, B. (2006) *Skattetillägg och skattebrott*. Stockholm: Nordstedts juridik.
- Alter, A.L., Kernochan, J. & Darley, J.M. (2007) Transgression wrongfulness outweighs its harmfulness as a determinant of sentence severity. *Law and Human Behavior*. 31(4):319-335.
- Andersen, J.G. (1998) *Borgerne og lovene*. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Andersson, L. (2011) *Mått på brott. Självdeklaration som metod att mäta brottslighet*. Avhandling. Stockholm: Kriminologiska institutionen, Stockholms universitet.
- Andersson, R. (2002) *Kriminalpolitikens väsen*. Avhandling. Stockholm: Kriminologiska institutionen, Stockholms universitet.
- Andersson, R. & Nilsson R. (2009) *Svensk kriminalpolitik*. Malmö: Liber.
- Anttila, I. & Törnudd, P. (1973) *Kriminologi i kriminalpolitiskt perspektiv*, en lärobok. Stockholm: Norstedts.
- Aubert, V. (1977). White-collar crime and social structure. In: Geis, G. & Maier, R.F. (Eds.). *White-collar crime: Offences in business, politics and the professions – Classic and contemporary views*. New York: Free Press, Collier and Macmillan.
- Axberger, H-G. (1988) *Eko-brott, eko-lagar och eko-domstolar. En rättspolitisk utvärdering av lagstiftningen mot ekonomisk brottslighet*. Brå-rapport 1988:3. Stockholm: Brotsförebyggande rådet.
- Axberger, H-G. (1996) *"Det allmänna rättsmedvetandet"*. Brå-rapport 1996:1. Stockholm: Brotsförebyggande rådet.
- Ball, J.C. (1955) The deterrence concept in criminology and law. *Journal of Criminal Law and Police Science*. 46:347-354.
- Balvig, F. (1999) Folket, attityderna och straffrätten. Hur attityder skapas genom avstånd – närhet. In: Hillborg, I. *Antologin, 8 reflektioner om kriminalpolitik*. Pp. 11-35. Brå-rapport 1999:9. Stockholm: Fritzes.
- Balvig, F. (2006) *Danskernes syn på straf*. http://www.nsfk.org/Portals/0/Archive/Hovedrapport_final_fra_advokatsamfundet.pdf
- Balvig, F. (2010) *Danskernes retsfølelse og retsfornuft – et forspil*. Köpenhamn: Det juridiske Fakultet, Københavns Universitet.
- Balvig, F., Gunnlaugsson, H., Jerre, K., Olaussen, L. P. & Tham, H. (2010) Den nordiske retsbevidsthedsundersøgelse. *Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab*. 97(3): 232-250.
- Bergman, L. R. & Wärneryd B. (1982) *Om datainsamlingar i surveyundersökningar: vilken metod är bäst och vad får vi egentligen veta?* Stockholm: Statistiska centralbyrån.
- Bergqvist, M. (2007) *Räkna med den ekonomiska brottsligheten: om det kvantitativa studiet av ekonomisk brottslighet*. Avhandling. Stockholm. Kriminologiska institutionen, Stockholm: Stockholms universitet.
- Björkman, N-M. (1979) *Social önskvärdhet som felkälla i frågeundersökningar: en jämförelse mellan två datainsamlingsmetoder*. Avhandling. Stockholm: Sociologiska institutionen, Stockholms universitet.

- Boda, Z. & Szabó, G. (2011) The media and attitudes towards crime and the justice system: A qualitative approach. *European Journal of Criminology*. 8(4):329–342.
- Boots, D.P., Cochran, J.K. & Heide, K. (2003) Capital punishment preferences for special offender population. *Journal of Criminal Justice*. 31(6):553-565.
- Bondeson, U. (1974) *Fångnen i fångsamhället: socialisationsprocesser vid ungdomsvårdsskola, ungdomsfängelse, fängelse och internering*. Stockholm: Nordstedt.
- Bondeson, U. (1979) Det allmänna rättsmedvetandet – en legal fiction. In: Bondeson U. (Eds.) *Rationalitet i rättsväsendet*. Pp. 123-143. Stockholm: Liber Förlag.
- Bondeson, U. (2003) *Nordic moral climates: Value continuities and discontinuities in Denmark, Finland, Norway and Sweden*. New Brunswick, New Jersey: Transaction Publishers.
- Brottsförebyggande rådet (1977) *Nytt straffsystem: Idéer och förslag*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet (2000) Vanor och trygghet – intervjuundersökning av socialt utsatta personer och normalbefolkning. Undersökningsstrategi, bortfall och bortfallens betydelse för resultaten i BRÅ:s undersökning Vanor och trygghet (VoT).
http://www.bra.se/download/18.cba82f7130f475a2f1800020182/2000_vanor_och_trygghet.pdf
- Brottsförebyggande rådet (2008) *Brottsutvecklingen i Sverige fram till år 2007*. Brå-rapport 2008:23. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brown, E.K. (2011) Constructing the public will: How political actors in New York State construct, assess, and use public opinion in penal policy making. *Punishment and Society*. 13(4):424-450.
- Bryman, A. (2011) *Samhällsvetenskapliga metoder*. Malmö: Liber.
- Canow, I. & Korsell, L. (2004) Ekonomisk brottslighet. In: Brottsförebyggande rådet. *Brottsutvecklingen i Sverige 2001-2003*. Pp. 227-243. Brå-rapport 2004:03. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Casey, S. & Cohn, P. (2005) Law-and-order politics, public-opinion polls and the media. *Psychology and Law*. 12(1):141-151.
- Cevender, G. (2010) Review article, punishment, politics and levels of analysis. *Theoretical Criminology*. 14():515-521.
- Cohn, S.F., Barkan, S.E. & Haltzman, W.A. (1991) Punitive attitudes toward criminals: Racial consensus or racial conflict? *Social Problems*. 38(2): 287-296.
- Costello, M.T., Chiricos, T., Burianek, J., Gertz, M. & Maier-Katkin, D. (2002) The social correlates of punitiveness toward criminals: A comparison of the Czech Republic and Florida. *Justice System Journal*. 23(2):191-220.
- Croall, H. (1989) Who is the white-collar criminal? *British Journal of Criminology*. 29(2):157-174.
- Croall, H. (2001) *Understanding white collar crime*. Buckingham: Open University Press.
- Croall, H. (2004) *Lurad och förgiftad: att avslöja utsatthet för ekobrott*. Brå 2004:1. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Cullen, F.T., Link, B. & Polanzi, C. (1982) The seriousness of crime revisited: Have attitudes toward white-collar crime changed? *Criminology*. 20(1):83-102.
- Cullen, F.T., Fisher, B.S. & Applegate, B.K. (2000) Public opinion about punishment and correction. In: Tonry, M. (Eds.) *Crime and justice*. A Review of the Research Volume 27. Chicago: University of Chicago Press.
- Cullen, F.T., Hartman, J.L. & Lero Jonson, C. (2009) Bad guys: Why the public support punishing white-collar offenders. *Crime, Law, Soc Change*. 51:31-39.
- Dahmström, K. (2011) *Från datainsamling till rapport: att göra en statistisk undersökning*. Lund: Studentlitteratur.

- Davies, P. & Jupp, V. (1999) Crime and work connections. In: Davies, P., Francis, P. & Jupp, V. (Eds.) *Invisible crimes. their victims and their regulation*. Basingstoke: Macmillan.
- Diesen, C. (2005) *Likhet inför lagen*. Stockholm: Natur och kultur.
- Doble, J. (2002) Attitudes to punishment in the US – punitive and liberal opinions. In: Roberts, J. & Hough, M. (Eds.), *Changing attitudes to punishment. Public opinion, crime and justice*. Pp. 148-162. Cullompton, Devon, UK: Willan Publishing.
- Djurfeldt, G., Larsson, R. & Stjärnhagen, O. (2009) *Statistisk verktygslåda – samhällsvetenskaplig orsaksanalys med kvantitativa metoder*. Lund: Studentlitteratur.
- Ekobrottsmyndigheten (1998) *Ett nytt samlat informations- och uppföljningsystem inom ekobrottsområdet*. Rapport 1998:3. Stockholm: Ekobrottsmyndigheten.
- Engdahl, O. (2010) *Bortom girigheten: ekonomisk brottslighet i bank- och finansbranschen*. Umeå: Boréa förlag.
- Eriksson, A. & Åkerström, M. (1994) *Det allmänna rättsmedvetandet: en teoretisk och empirisk granskning. Research report 1994:3*. Network for Research in Criminology and Deviant Behaviour at Lund University.
- Ermann, M.D. & Lundman, R.J. (1996) *Corporate governmental deviance*. New York: Oxford University Press.
- Ezzy, D. (2002) *Qualitative analysis: practice and innovation*. London: Routledge.
- Falck, C. (2010) *Attityundersökning om bidragsfusk*. Stockholm: TNS Sifo.
<http://www.esv.se/PageFiles/1511/attityundersokning-om-bidragsfusk.pdf>
- Feld, B. (2003). The politics of race and juvenile justice: The “due process revolution” and the conservative reaction. *Justice Quarterly*. 20(4):765-800.
- Figlio, R.M. (1975) The seriousness of offenses: An evaluations by offenders and nonoffenders. *Journal of Criminal Law, Criminolog and Police Science*. 66:189-200.
- Forslund, A-L. (1978) *Vad är rättssociologi?* Stockholm: Liber.
- Friedrichs, D.O. (2002) Occupational crime, occupational deviance and workplace crime: Sorting out the difference. *Criminology and Criminal Justice*. 2(3):243-256.
- Friedrichs, D.O. (2009) *Trusted criminals: white collar crime in contemporary society*. Belmont: Wadworth Cengage Learning.
- Garland, D. (2001) *The culture of control: Crime and social order in contemporary society*. Oxford: Oxford University Press.
- Gerber, J. & Engelhardt-Greer, S. (1996) Just as painful: Attitudes toward sentencing criminals. In: Flanagan, T.J. & Longmire, D.R. (Eds.). *Americans view crime and justice: A national public opinion survey*. Pp. 62-74. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Green, D. (2006) Public opinion versus public judgment about crime: Correcting the ‘comedy of errors’. *British Journal of Criminology* 46(1):131-154.
- Gromet, D.M. & Darley, M.J. (2009) Punishment and beyond: Achieving justice through the satisfaction of multiple goals. *Law and Society Review*. 43(1):1-38.
- Groves, R.M., Presser, S. & Dipko, S. (2004) The role of topic interest in survey participation decisions. *Public Opinion Quarterly*. 68(1):2-31.
- Groves, R.M., Singer, E. & Corning, A. (2000) Leverage-saliency theory of survey participation. *Public Opinion Quarterly*. 64(3):299-308.
- Hagan, J. & Albonetti, C. (1982) Race, class and the perception of criminal injustice in America. *American Journal of Sociology*. 88(2):329-355.
- Hagberg, M. (2006) *Släpp fångarna loss: ett reportage om brott, straff och trygghet*. Stockholm: Bokförlaget Atlas.
- Hagströmer, J. (1901-1905) *Svensk straffrätt, första bandet*. Uppsala: A&W.
- Hauge, R. (1968) Tid eller pengar. *Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab*. 56(1-2):137-140.
- Heidensohn, F. (1968) The deviance of women: A critique and an enquiry. *British Journal of Sociology*. 19(2):160-175.

- Hermansson, K. (2009) *Synen på straff. En metodstudie baserad på vinjetter*. Examensarbete – avancerad nivå. Stockholm: Kriminologiska institutionen, Stockholms universitet.
- Herzog, S. (2003a) Does the ethnicity of offenders in crime scenarios affect public perception of crime seriousness? A randomized survey experiment in Israel. *Social Forces*. 82(2):757-781.
- Herzog, S. (2003b) The relationship between public perception of crime seriousness and support for plea-bargaining practices in Israel: A factorial-survey approach. *The Journal of Criminal Law and Criminology*. 94(1): 103-132.
- Hindelang, M.J. (1974) Public opinion regarding crime, criminal justice, and related topics. *Journal Of Research in Crime and delinquency*. 11(2):101-116.
- Holtfreter, K., Van Slyke, S., Bratton, J., Gertz, M. (2008) Public perceptions of white-collar crime and punishment. *Journal of Criminal Justice*. 36:50–60.
- Hough, M. & Roberts, J.V. (1999) *Sentencing trends in Britain. Public knowledge and public opinion*. London: Thousands oak.
- Huff, R., Desilets, C. & Kane, J. (2010) *The 2010 national public survey on white collar crime*. Fairmont: National White Collar Crime Center.
- Inspektionen för socialförsäkringen (2011) *Bidragsbrott och skattebrott. Välfärdens dubbla kriminalitet*. Rapport 2011:12. Stockholm: Inspektionen för socialförsäkringen.
- Jan, I-F, Ball, J.D. & Walsh, A. (2008) Predicting public opinion about juvenile waivers. *Criminal Justice Policy Review*. 19(3):285-300.
- Jareborg, N. & Zila, J. (2007) *Straffrättens påföljdslära*. Stockholm: Nordstedts Juridik.
- Jasso, G. (1988) Whom shall we welcome? Elite judgments of the criteria for the selection of immigrants. *American Sociological Review*. 53(6):919–932.
- Jergeby, U. (1999) *Att bedöma en social situation: tillämpning av vinjettmetoden*. Skrift 1999:3. Stockholm: Socialstyrelsen, Centrum för utvärdering av socialt arbete.
- Jerre, K. (2013) Public opinion on appropriate sentences – which public, which opinion? *European Journal on Criminal Policy and Research*. 19(1):31-45.
- Jerre, K. (kommande) *En melodi eller en oharmonisk orkester? En studie av det allmänna rättsmedvetandet*. Avhandling. Stockholm: Kriminologiska institutionen, Stockholms universitet.
- Jerre, K. & Tham, H. (2010) *Svenskarnas syn på straff*. Stockholm: Stockholms universitet, Kriminologiska institutionen.
- Jones, R. P. (1994) It's not what you ask, it's the way that you ask it: Question form and public opinion on the death penalty. *The Prison Journal*. 74(1):32-50.
- JuU 1980/81:21. Justitiekottets betänkande om ekonomisk brottslighet. http://www.riksdagen.se/sv/Dokument-Lagar/Utskottens-dokument/Betankanden/om-den-ekonomiska-brottslighet_G401JuU40/ Hämtad 130501.
- Kane, J. & Wall, A.D. (2006) *The 2005 national public survey on white collar crime*. Fairmont: White Collar Crime Center.
- Kardell, J. & Bergqvist, M. (2009) Equal treatment in Swedish economic crime investigations: Do professional specialization and the suspect's social background matter? *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention*. 10(2):76-101.
- Kardell, J. & Bergqvist, M. (2012) Likabehandling av personer misstänkta för ekonomiska brott. In: *Kontrollens variationer*. Pettersson, L. & Pettersson, T. (Eds.). Lund: Studentlitteratur.
- de Keijser, J.W., van Koppen, P.J., & Elfferst, H. (2007) Bridging the gap between judges and the public? A multi-method study. *Journal of Experimental Criminology*. 3(2):131-161.
- Keil, T.J. & Vito, G.F. (1991) Fear of crime and attitudes toward capital punishment: a structural equation model. *Justice Quarterly*. 8(4):447-464.

- Kesteren, J.V. (2009) Public attitudes and sentencing policies across the world. *European Journal of Criminal Policy and Research*. 15(1-2):25-46.
- Korsell, L. (2002) *Ekobrott – utvecklingen av några centrala brottstyper*. Brå-rapport 2002:1. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Korsell, L. (2005) Fiffel och fusk i slott och koja. In: Sjöstrand, G. (Eds.) *Fiffel-Sverige. Sociologiska perspektiv på skandaler och fusk*. Lund: Liber förlag.
- Korsell, L. (2006). Ekonomisk och organiserad brottslighet – ett kriminalpolitiskt drama i sju akter. *Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab*. 93(3):249-273.
- Kronqvist, C. Runesson, H. & Sörgård, I. (1997) *Vad är ekobrott?* Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Kvale, S. & Brinkmann, S. (2009) *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.
- Kubrin, C.E., Stucky, T.D., Krohn, M.D. (2009) *Researching theories of crime and deviance*. New York: Oxford University Press.
- Körner, S. & Wahlgren, L. (2005) *Statistiska metoder*. Lund: Studentlitteratur.
- Leijonhufvud, M. & Wennberg, S. (2007) *Brott och straff i affärslivet: en lärobok för ekonomer*. Uppsala: Iustus förlag.
- Lewis, R.V. (2002) *White collar crime and offenders. A 20-year longitudinal cohort study*. USA: Writers Club Press.
- Lillegaard, L. (1995) *Kvinder og kriminalitet*. Avhandling. Köpenhamn: Det juridiske Fakultet, Københavns Universitet.
- Lindén, P-A. & Similä, M. (1982) *Rättsmedvetandet i Sverige*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Lindgren, S-Å. (1997) *Politikerna och ekobrotten: en diskursanalys*. Forskningsrapport 120. Göteborg: Sociologiska institutionen. Göteborgs universitet.
- Lindgren, S-Å. (2000) *Ekonomisk brottslighet: ett samhällsproblem med förhinder*. Lund: Studentlitteratur.
- Lindgren, S-Å. & Theandersson, C. (2001) *Från storsvindl till småfiffel: teman i internationell ekobrottsforskning*. Brå-rapport 2000:23. Stockholm: Elanders gotab.
- Marklund, F. (2003) Kvinnors och mäns kriminella karriärer. In: Lander, I. Pettersson, T. & Tiby, E. (Eds.) *Feminiteter, maskuliniteter och kriminalitet: genusperspektivet inom svensk kriminologi*. Pp. 267-290. Lund: Studentlitteratur.
- Maruna, S., Matravers, A. & King, A. (2004) Disowning our shadow: A psychoanalytic approach to understanding punitive public attitudes. *Deviant Behavior*. 25(3): 277-299.
- Matningsdal, M. (2010) Politikernes innflytelse på straffutmålingen. *Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab*. 97(3):251-267.
- Mayhew, P. & van Kesteren, J. (2002) Cross-national attitudes to punishment. In: Roberts, J.V. & Hough, M. (Eds.) *Changing attitudes to punishment: public opinion, crime and justice*. Pp. 63-92. Cullompton: Willan Publishing.
- Mc Fatter, R.M. (1982) Purposes of punishment: Effects of utilities of criminal sanctions on perceived appropriateness. *Journal of Applied Psychology*. 67(3):255-267.
- McKillop, D. & Helmes, E. (2003) Public opinion and criminal justice: *Emotion, morality and consensus*. *Psychiatry, Psychology and Law*. 10(1):210-220
- Meier, R.F. & Short, J.F.Jr. (1995) The consequences of white-collar crime. In: Geis, G., Meier, R.F. & Salinger, L.M. *White-collar crimes: Classic and contemporary views*. Pp. 80-104. New York: Free Press.
- Messerschmidt, J.W. (1997) *Crime as structured action: Gender, race, class and crime in the making*. London: Sage Publications.
- Miethe, T.D. (1982) Public consensus on crime seriousness: Normative structure or methodological artifact? *Criminology*. 20(3-4):515-526.

- Miethe, T. D. (1984) Types of consensus in public evaluations of crime: An illustration of strategies for measuring "consensus". *The Journal of Criminal Law & Criminology*. 75(2):459-473.
- Miller, J.L., Rossi, P.H. & Simpson, J.E. (1991) Felony punishments: A factorial survey of perceived justice in criminal sentencing. *Journal of Criminal Law and Criminology*. 82(2):396-422.
- Millward, L. (1995) Focus Groups. In: Breakwell, G.M., Hammond, S. & Fife-Schaw, C. (Eds.). *Research methods in psychology*. Pp. 274-292. London: Sage.
- Mitchell, B. (1998) Public Perceptions of Homicide and Criminal Justice. *British Journal of Criminology*. 38(3):453-372.
- O'Connell, M. & Whelan, A. (1996) Taking wrongs seriously: Public perception of crime seriousness. *British Journal of Criminology*. 36(2):299-318.
- Olaussen, L.P. (2010) *Straffenivået og folks holdninger til straff i Norge*. Oslo: Institutt for kriminologi og retts sosiologi, Universitet i Oslo.
http://www.jus.uio.no/ikrs/forskning/prosjekter/holdningertilstraff/Rapporten_LPO.pdf
- Olaussen, L.P. (2011a) De nordiske rettsbevissthetsundersökelsene – noen metodekritiske betraktninger. *Nordisk tidsskrift for Kriminalvidenskab*. 98(3):2009-227.
- Olaussen, L.P. (2011b) Tilsvar till replikk om rettsbevissthetsundersökelsena. *Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab*. 98(3):239-244.
- Persson, G.W.L. (1972) *Den dolda brottsligheten. Några synpunkter på den problematiska kriminalstatistiken*. Stockholm: Kriminalvetenskapliga Institutet vid Stockholms universitet.
- Piquero, N.L., Carmicheal, S. & Piquero, A.R. (2008) Research note: Assessing the perceived seriousness of white-collar and street-crime. *Crime & Delinquency*. 54(2):1-22.
- Rebovich, D.J. & Kane, J.L. (2002) An eye for an eye in the electronic age: Gauging public attitudes toward white collar and punishment. *Journal of Economic Crime Management*. 1(2):1-19.
- du Reés, H. (2006) Åklagare och advokaters syn på likabehandling i domstolen. In: SOU 2006:30. *Är rättvisan rättvis? Tio perspektiv på diskriminering av etniska och religiösa minoriteter i rättsväsendet*. Statens offentliga utredningar. Pp. 257-282. Stockholm: Fritzes.
- Roberts, J.V. (2003) Public opinion and mandatory sentencing: A review of international findings. *Criminal Justice and Behavior*. 30(4):483-508.
- Roberts, J.V. (2008) *Punishing persistent offenders: exploring community and offender perspectives*. Oxford: University press.
- Roberts, J.V. & Doob, A.N. (1989) Sentencing and public opinion. Taking false shadow for true substances. *Osgoode Hall Law Journal*. 27(3):491-515.
- Roberts, J.V. & Hough, M. (1999) Sentencing trends in Britain: Public knowledge and public opinion. *Punishment and Society*. 1(1):11-26.
- Roberts, J.V. & Hough, M. (2005a) Sentencing young offender: Public opinion in England and Wales. *Criminal Justice*. 5(3):211-232.
- Roberts, J V. & Hough, M. (2005b) *Understanding public attitudes to criminal justice*. Maidenhead: Open University Press.
- Roberts, J.V., Hough, M., Jacobson, J., & Moon, N. (2009) Public attitudes to sentencing purposes and sentencing factors: An empirical analysis. *Criminal Law Review*. 11:771-782.
- Roberts, J V. & Stalans, L.J. (1999) *Public opinion, crime and criminal justice*. Oxford: Westview Press.
- Roberts, J.V., Stalans, L.J., Indemauro, D. & Hough, M. (2003) *Penal populism and public opinion. Lessons from five countries*. New York: Oxford University Press.
- Rosenberger, J.S. & Callanan, V.J. (2011) The influence of media on penal attitudes. *Criminal Justice Review*. 36(4):435-455.

- Rosenmerkel, S.P. (2001) Wrongfulness and harmfulness as components of seriousness of white-collar offences. *Journal of Contemporary Criminal Justice*. 17(4):308-327.
- Rossi, P.H., Simpson, J. & Miller, J. (1985) Beyond crime seriousness: Fitting the punishment to the crime. *Journal of Quantitative Criminology*. 1:59-90.
- Sandberg, B. (2000) Likhet inför lagen? - Om fri- och rättigheter vid ekonomisk brottslighet och narkotika. In: Flyghed, J. (Eds.). *Brottsbekämpning – mellan effektivitet och integritet : kriminologiska perspektiv på polismetoder och personlig integritet*. Pp. 191-219. Lund: Studentlitteratur.
- Sarnecki, J. (2009) *Introduktion till kriminologi*. Lund: Studentlitteratur.
- Sinéad, S. & O'Connell, M. (1999) The influence of consequentiality on perceptions of crime seriousness. *Legal and Criminal Psychology*. 4(2): 265–272.
- Simon, D.R. (1999) *Elite deviance*. Boston, MA: Allyn and Bacon.
- Socialdepartementet (070326) Ny lag mot bidragsbrott.
<http://www.regeringen.se/sb/d/8832/a/79446> Hämtad 130516
- Sohlberg P. & Sohlberg B-M. (2009) *Kunskapens former: vetenskapsteori och forskningsmetod*. Malmö: Liber.
- SOU 1984:15 *Ekonomisk brottslighet i Sverige. Slutbetänkande av Kommissionen mot ekonomisk brottslighet*. Statens offentliga utredningar. Stockholm: Liber.
- SOU 1986:14 *Påföljd för brott*. Huvudbetänkande av fängelsestraffkommittén. Statens offentliga utredningar. Stockholm: Fritzes.
- SOU 1999:58 *Löser juridiken demokratins problem. Demokratiutredningen*. Statens offentliga utredningar. Stockholm: Fritzes.
- SOU 2006:30 *Är rättvisan rättvis? Tio perspektiv på diskriminering av etniska och religiösa minoriteter inom rättsväsendet*. Statens offentliga utredningar Stockholm: Fritzes.
- SOU 2008:85. *Straff i proportion till brottets allvar*. Statens offentliga utredningar Stockholm: Fritzes.
- SOU 2010:38 *Mutbrott. Utredning om mutor*. Statens offentliga utredningar Stockholm: Fritzes.
- Stack, S. (2004) Public opinion on the death penalty: Analysis of individual-level data from 17 nations. *International Criminal Justice Review*. 14(1):69-98.
- Stack, S., Adamczyk, A. & Liqun, C. (2010) Survivalism and public opinion on criminality: A cross-national analysis of prostitution. *Social Forces*. 88(4):1703-1726.
- Stalans, L.J. (2002) Measuring attitudes to sentencing. In: Roberts J.V. & Hough M. (Eds.) *Changing attitudes to punishment. Public opinion, crime and justice*. Pp. 15-32. Cullompton: Willan Publishing.
- Statistiska centralbyrån (2013) Befolkning efter ålder, utbildningsnivå, kön och tid.
http://www.scb.se/Pages/SSD/SSD_TablePresentation_340486.aspx?layout=tableViewLayout1&rxid=c5d6553a-d3d5-4867-a601-97d09e10f720 Hämtad 2013-07-24.
- Steinberg, L. & Piquero, A.R. (2010) Manipulating public opinion about trying juveniles as adults. An experimental study. *Crime and Delinquency*. 56(4):487-506.
- Stever, M. & Roth, M.P. (2012) Public perceptions of white-collar crime in Turkey and some comparisons with the United States. *Asian Criminology*. 7(4):327-349.
- Sutherland, E. H. (1949) *White-collar crime: The uncut version*. New Haven: Yale University Press.
- Stylianou, S. (2003) Measuring crime seriousness perceptions. What have we learned and what else do we want to know? *Journal of Criminology*. 31(1):37-56.
- Tham, H. (2011) *Brottsoffret och kriminalpolitiken*. Stockholm: Nordstedts juridik.
- Tombs, S. (1999). Health and safety crimes: (In)visibility and the problems of “knowing”. In: Davies, P, Francis, P. & Jupp, V. (Eds.). *Invisible crimes: Their victims and their regulation*. Pp. 77-104. London: Macmillan.

- Tonry, M.H. & Fraser, R.S (2001) *Sentencing and sanctions in Western Countries*. USA: Oxford University Press.
- Unnever, J.D., Benson, M.L. & Cullen F.T. (2008) Public support for getting tough on corporate crime: Racial and political divides. *Journal of Research in Crime and Delinquency*. 45(2):163-190.
- Victor, D. (1981) *Rättsmedvetande och straffvärde. Det 29:e nordiska juristmötet. Stockholm den 19-21 augusti 1981*. Bilaga 12.
- Walker, M. (1978) Measuring the seriousness of crimes. *British Journal of Criminology*. 18(4): 348-364.
- Wallander, L. (2008) *Measuring professional judgments. An application of the factorial survey approach to the field of social work*. Avhandling. Stockholm: Sociologiska institutionen, Stockholms universitet.
- Warr, M. (1989) What is the perceived seriousness of crimes? *Criminology*. 27(4):795–822.
- Warr, M. (1995) Poll trends: Public opinion on crime and punishment. *Public Opinion Quarterly*. 59(2):296-310.
- Welsh, K. (2009) Parental status and punitiveness: Moderating effects of gender and concern about crime. *Crime and Delinquency*. 57(6):878–906.
- Wennberg, S. (2005) *Introduktion till straffrätten*. Stockholm. Nordstedts Juridik.
- Wibe, S. (1988) *Samhällsekonomiska aspekter på ekonomisk brottslighet*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Wibe, S. (2003) *Attityder till ekonomisk brottslighet 1988 och 2001. Resultat av en enkätundersökning*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Wikman, S. (2012). *Våld i arbetslivet. Utveckling, uppmärksamhet och åtgärder*. Avhandling. Stockholm: Kriminologiska institutionens, Stockholms universitet.
- Wood, J. L. (2009) *Why public opinion of the criminal justice system is important*. In: Wood, J.L. & Gannon T.A. (Eds.) *Public Opinion and Criminal Justice*. Cullompton, Devon UK: Willan Publishing.
- Yankelovich, D. (1991) *Coming to public judgment: Making democracy work in a complex world*. Syracuse NY: University Press.
- Østerberg, D. (1995) *Èmile Durkheims samhällsteori. Översättning Sten Andersson*. Göteborg: Daidalas.

Bilagor

Bilaga 1. Definition av ekonomisk brottslighet

För att kunna studera fenomenet ekonomisk brottslighet är det nödvändigt att förhålla sig till begreppet (Friedrichs 2002:244; Bergqvist 2007:35). En orsak till att det finns förhållandevis litet skrivet om ekonomisk brottslighet, även om det ökat på senare år, är att fenomenet är svårdefinierat, och att det saknas en enhällig definition av vad fenomenet skall innefatta (Lindgren & Theandersson 2001:12; Friedrichs 2002:244; Canow & Korsell 2004:227; Sarnecki 2009:353). Av central betydelse för all vetenskaplig forskning är dock att definitionsmässigt avgränsa och tydliggöra det som skall studeras.

På 1940-talet skapade Sutherland begreppet white-collar crime. "White collar crime may be defined approximately as crime committed by a person of respectability and high social status in the course of his occupation" (Sutherland 1949:9). Med denna begreppsdefinition ämnade Sutherland visa att brott inte enbart begås av individer ur de lägre socioekonomiska klasserna, utan även av individer med hög status och inom ramen för professionella aktiviteter (Lindgren & Theandersson 2001:17; Lewis 2002:13; Croall 1989:157). Definitionen inkluderade därför brott som priskarteller, missledande marknadsföring, arbetsmiljöbrott, skattebrott och en lång rad andra handlingar som drabbade konkurrenter, konsumenter och anställda. Det centrala i definitionen var gärningspersonens ställning och position i näringslivet (Friedrichs 2002:244; Bergqvist 2007:35; Brå 2007:307).

Begreppet white-collar crime har blivit kritiserat då ett brott begånget av en individ i dennes yrkesroll både kan främja men även skada ett företag (Bergqvist 2007:36). Forskare har därför argumenterat för att man bör skilja på om brottet gagnar den enskilda individen (occupational crime/yrkesbrottslighet) och brott som är till fördel för företaget (corporate crime/företagsbrottslighet) (Friedrichs 2002:245).²⁵ Att översätta begreppet white-collar crime till svenska är inte helt enkelt. Begreppet kommer ursprungligen från uttrycket "white-collar job", vilket indikerar att det är brott som begås inom ramen för vissa högre yrkesgrupper. Termen manschettbrottslighet används ibland som översättning, även om det inte är helt adekvat (Sarnecki 2009:351).

En definition som kommit att få stort inflytande i den svenska forskningen om ekonomisk brottslighet stiftades av riksdagens justitieutskott i början på 1980-talet (Kronqvist, Runeson, Sörgård 1997:8; Leijonhufvud & Wennberg 2007:12) och tog sikte på "kvalificerad, kontinuerlig och systematisk brottslighet som har vinning som direkt motiv och som förövas inom ramen för en näringsverksamhet som i sig inte är kriminaliserad" (Ju 1980/81:21, s. 6). En samtida definition som kom att få stor betydelse skapades av Ekobrottskommissionens (SOU 1984:15). Arbetet i kommissionen fokuserade på "ekonomisk vinningskriminalitet inom ramen för näringsverksamhet (eller sådan verksamhet som förutsättning eller grund) och detta

---

²⁵ Även begreppet "occupational deviance" används ibland felaktigt för att beskriva yrkesbrottslighet. Begreppet "deviance" förknippas dock många gånger med något "avvikande" och används när man talar eller studerar områden som prostitution och drogmissbruk. Bilden stämmer sällan in på yrkesbrottslighet då förövarna ofta är högst integrerade i samhället och arbetar i respekterbara yrken (Ermann & Lundman 1996; Simon 1999).

bortsett om brotten begicks av enskilda eller grupper av enskilda inom verksamheten” (SOU 1984:15 s. 27; Bergqvist 2007:38). Fokus i Sverige har således legat på den företagsrelaterade brottsligheten eller brott som riktas mot det allmänna och mot marknadens funktionssätt, snarare än på brott som drabbar företag eller konsumenter (Korsell 2006). Lindgren (2000:111) påpekar dock att kravkombination - på företagsverksamhet och ekonomisk vinning - osynliggör brottsangrepp som sker inom ramen för myndighetsarbete, politiska partier eller intresseorganisationer som i övrigt bedriver en laglig verksamhet. Definitionerna har vidare kritiserats för att inte ge utrymme för enskilda individer eller aktörers brott, även fast dessa brott många gånger omfattar stora ekonomiska summor och genomförs på ett sätt som kan definieras som om systematiskt (Lindgren 1997:69).

Korsell (2002:10) menar att begreppet ekonomisk brottslighet under 1990-talet har kommit att utvidgats till att även omfatta enskilda personers brott, eller de brott som riktar sig mot företaget av en arbetstagare. Denna tendens är tydlig i Ekobrottsmyndighetens arbetsdefinition som säger att ”ekonomisk brottslighet är brott som sker inom ramen för en näringsverksamhet, eller brott som begås av privatpersoner och som riktar sig mot regelverk som är av strategisk betydelse för samhällsekonomin” (Ekobrottsmyndigheten 1998:17). Definitionsvidgandet har kommit att innebära att även enskilda individers bidrags- eller skattebrott benämns ekonomisk brottslighet (Korsell 2005:36).

Den svenska definitionen har klara likheter med den som stiftats av EU. Ekobrott ses där som lagöverträdelser begångna av individer eller offentliga eller privata företag i deras industriella, kommersiella, finansiella eller andra affärsrelaterade aktiviteter (Bergqvist 2007:37). Definitionen har vidare klara likheter med den som kommit att bli vanligare förekommande i internationell forskning och exemplifieras här med den som används av Huff, Desilets och Kane (2010:331). While-collar crime definieras av dem som: “illegal or unethical acts that violate fiduciary responsibility or public trust for personal or organizational gain”.

Utifrån ovanstående resonemang om en vidgad definition av ekonomisk brottslighet kommer denna studie att utgå ifrån att ekonomisk brottslighet är ”lagbrott som begås av en person eller en grupp av personer i utövandet av ett annars respekterat och legitimt yrke eller annan finansiell aktivitet” (Lindgren 2000:107). Definitionen innefattar således enskilda och gruppers brott begångna inom eller utanför en företagsverksamhet, men uppställer inget krav på att brottsligheten måste ha skett systematiskt.

Bilaga 2. Enkät till allmänheten

Översikt straff

Böter, fast belopp

Penningböter bestäms till lägst 200 kronor och högst 4 000 kronor beroende på brottets allvarlighetsgrad.

Dagsböter

Dagsbotens storlek varierar beroende på brottets allvarlighetsgrad och förövarens inkomst. Man får fram det belopp som gärningsmannen skall betala i böter genom att multiplicera dagsbotens storlek, vilken varierar från person till person beroende på vederbörandes ekonomiska förhållanden, med dagsböternas antal, vilket bestäms efter brottets allvarlighetsgrad. Varje dagsbot fastställs till ett visst belopp från och med 50 kronor till och med 1 000 kronor. Minsta bötesbelopp är 750 kronor. Som minst utdöms 30 dagsböter och som mest 150 för ett brott (som gemensamt straff för flera brott utdöms max 200 dagsböter). Dagsböter skall ej förväxlas med skadestånd då böter tillfaller staten.

Företagsbot

En företagsbot innebär böter för ett företag. Boten har en straffande effekt, men räknas inte som ett straff. Påföljden kan dock kombineras med andra straff. Bötesbeloppet bestäms utifrån om brottsligheten varit grov och om näringsidkaren inte gjort det som krävs för att förebygga brottsligheten. Företagsboten varierar mellan 5000 kronor - 10 miljoner kronor.

Näringsförbud

Den som begått brott i näringsverksamhet kan, förutom straff, ges näringsförbud. Detta innebär att man inte får driva något företag, varken som enskild näringsidkare eller som företrädare för en juridisk person. Näringsförbudet är tidsbegränsat och gäller 3-10 år. Den som döms för ett brott begånget i företaget, där straffskalan är sex månaders fängelse eller mer, ska meddelas näringsförbud om inte särskilda skäl talar emot det.

Villkorlig dom

Den dömda slipper annat straff under förutsättning att den dömda inte begår nya brott inom en prövoperiod på två år. Straffet kan kombineras med dagsböter eller samhällstjänst.

Skyddstillsyn

Skyddstillsyn är som villkorlig dom, men prövotiden sträcker sig över en tidsperiod av tre år, och under första året står den dömda under övervakning. Restriktioner kring den dömdes livsföring kan förekomma. Om domen innefattar någon form av behandlingsplan, exempelvis mot alkohol- eller narkotikamissbruk, ska den dömda fullfölja behandlingen. Skyddstillsyn kan kombineras med samhällstjänst.

Samhällstjänst

Som ett särskilt skäl för villkorlig dom istället för fängelse kan det beaktas om gärningsmannen samtycker till att domen förenas med föreskrifter om samhällstjänst. Det innebär en skyldighet att utföra oavlönat arbete i lägst 40 och högst 240 timmar.

Intensivövervakning med elektronisk fotboja

Vid utdömandet av korta fängelsestraff kan detta verkställas utanför anstalt. Detta görs genom intensivövervakning med elektronisk fotboja kombinerat med förbud att vistas utanför bostaden annat än på angivna tider, exempelvis för arbete.

Fängelse

Den dömda får vistas på en kriminalvårdsanstalt, som endera är öppen eller sluten. Tiden kan variera från fjorton dagar till flera år.

Behandling

Beroende på vilket typ av brott som den åtalade har begått kan man dömas till att genomgå olika behandlingsprogram såsom t ex mot alkohol- eller narkotikamissbruk, mot aggressions- och våldspromatik eller mot spelmissbruk.

Svenskarnas syn på straff

I denna enkätundersökning kommer du att bli ombedd att besvara ett antal frågor som handlar om straff och påföljder för ekonomisk brottslighet. Enkäten inleds med fyra korta frågor som handlar om dig själv. Därefter presenteras ett antal kryssfrågor där du tillfrågas om dina åsikter kring brott och straff. Avslutningsvis presenteras fyra olika fall av ekonomisk brottslighet, där du skall ta ställning till vilket straff du tycker att förövaren skall få vid en domstol, samt vad du tror att en domstol skulle utdöma för straff.

Läs frågorna noggrant innan du svarar. Det är viktigt att Du svarar precis såsom du tycker på frågorna, det finns inga felaktiga svar, utan det handlar om din åsikt!

Studien är helt anonym.

Om du är intresserad av att ta del av resultatet från denna studie så kommer dessa finnas tillgängliga på Stockholms universitet, Kriminologiska institutionens hemsida,

www.criminology.su.se i mitten av juli 2012.

Kön:

- Man
- Kvinna

Ålder:

- 18-25
- 26-35
- 36-45
- 46-55
- 56-65
- 66-75

Vilken är din högsta utbildning:

- Grundskola eller motsvarande
- Gymnasiet eller motsvarade
- Högskola eller universitet

Vad skulle du rösta på om det var riksdagsval imorgon?

- Vänsterpartiet
- Socialdemokratiska partiet
- Kristdemokraterna
- Folkpartiet
- Centerpartiet
- Moderata samlingspartiet
- Sverigedemokraterna
- Annat parti

Upplever du att antalet våldsbrott (ekonomiska brott) i Sverige har ökat, minskat eller varit oförändrat under de senaste 10 åren?

- = Minskat mycket
- = Minskat något
- = Oförändrat
- = Ökat något
- = Ökat mycket
- = Vet ej

Anser du att straffen i Sverige generellt i stort sett är lagom, för stränga eller för milda? (Anser du att straffen i Sverige för ekonomiska brott i stort sett är lagom, för stränga eller för milda?)

- = För milda
- = Lagom
- = För stränga
- = Vet ej

Vad anser du bör vara de två viktigaste syftena med att straffa den som begått ett våldsbrott (*ekonomiskt brott*)? Ge en etta till det viktigaste och en tvåa till det näst viktigaste syftet, som du ser det. *Syftet med straffet bör vara...*

- att avskräcka från brottslighet
- att skydda samhället från brottslingen
- att återanpassa brottslingen till samhället
- att brottslingen sonar sitt brott
- att offret får upprättelse
- att uttrycka vad samhället inte tolererar

Vinjett 1

Henrik Svensson är en duktig konstnär och äger en enskild firma med huvudsakligt syfte att sälja sin egen konst. Under några år i slutet av 1990-talet fick Henrik problem med ett stort antal kunder, som klagade över att färgen efter en tid började rinna på tavlorna. Han blev därför avkrävd stora ersättningsbelopp vilket ledde till att Henrik började att måla tavlor som han sålde i smyg för att få ihop pengar. Under flera års tid har han därför avsiktligt försökt dölja intäkter från sin konstförsäljning genom att inte ta upp försäljningen i deklarationen. Det sammanlagda värdet för de målade akvarellerna uppgår till 8 miljoner svenska kronor under perioden 2004 till 2008. (Max två kryss per fråga)

	Vad tror du att straffet skulle bli i en domstol?	Vad anser du personligen att straffet borde vara?
Inget straff	☐	☐
Böter, fast belopp	☐	☐
Dagsböter		
1-2 månadslöner	☐	☐
Mellan 2-4 månadslöner	☐	☐
Över 4 månadslöner	☐	☐
Villkorlig dom	☐	☐
Skyddstillsyn	☐	☐
Elektronisk fotboja		
Under 2 månader	☐	☐
Mellan 2-3 månader	☐	☐
Över 3 månader	☐	☐
Samhällstjänst	☐	☐
Näringsförbud	☐	☐
Företagsbot	☐	☐
Fängelse		
Under 2 månader	☐	☐
2 månader till 5 månader	☐	☐
6 månader till 11 månader	☐	☐
1 år till 1 år 11 månader	☐	☐
2 år till 2 år 11 månader	☐	☐
3 år till 4 år 11 månader	☐	☐
5 år eller mer	☐	☐
Behandling av gärningspersonen		
Behandling 0-2 månader	☐	☐
Mellan 2 månader och 1 år	☐	☐
Över 1 år	☐	☐

Vinjett 2:

Mattias Larsson var år 2007 med om en olycka, vilken förolyckade han vissa skador, dock av övergående art. Mattias valde dock att året därpå ansöka om att få hjälp av personliga assistenter hos Försäkringskassan. I ansökan överdrev han kraftigt sina behov av hjälp för att vara säker på att bli beviljad hjälp. Han hävdade att han behövde hjälp med att äta, vända sig i sängen och över huvud taget förflytta sig, något som inte var sant. Han beviljades dock assistans på de grunder han uppgett, vilket utfördes av hans fru samt två släktingar. En granne som dock sett Mattias hjälpa till att kratta och klippa buskar i trädgården anmälde Mattias till Försäkringskassan som gjorde en polisanmälan. Vid det laget hade Försäkringskassan betalat ut 8 miljoner kronor i bidrag till Mattias. Mattias riskerar nu åtal för bidragsbrott. (Max två kryss per fråga).

Vinjett 3:

Elsa har varit anställd på en storbank i 15 år. De senaste 10 åren har hon varit privatrådgivare specialiserad på den äldre kundgruppen med privata förmögenheter. Många av de kunder som hon har varit rådgivare åt har genom åren fått stort förtroende för hennes råd. Under en tvåårsperiod från maj 2006 till juni 2008 har hon begått trolöshet mot huvudman genom att ha upprättat tretton falska kundkonton genom vilka hon själv löpande inkasserat knappt 28 miljoner kronor. Pengarna har genast investerats i aktier. Dessa transaktioner har hon genomfört via en annan bank. Banken har lidit förluster på ca 5 miljoner kr. Vidare har hon i egenskap av privatrådgivare åt fru Elna Nielsen (82 år) begått grov förskingring genom att vid 7 tillfällen mellan januari 2001 och maj 2003 inkasserat och använt knappt en halv miljon kr från hennes konto. Dessutom har hon som privat kundrådgivare begått grov förskingring mot socialtjänstemannen Kristin Peterson vid 12 tillfällen mellan augusti 2003 och oktober 2005 genom att ha använt ca 350 000 kronor från hennes konto. Slutligen har hon under en tvåårsperiod vid fem tillfällen orättmätigt tagit ut och använt avgifter på totalt knappt 40 000 kronor från olika kundkonton. Dessa avgifter skulle ha satts in på bankens för ändamålet avsedda konton. (Max två kryss per fråga)

Vinjett 4:

Lena är arbetslös sedan många år tillbaka, men har under flera år spelat poker dels på internet och dels med vänner och därigenom fått ihop pengar till sitt uppehälle. Eftersom Lena tycker att dagarna går långsamt och att hon saknar en betydelsefull fritid så börjar hon att i liten omfattning bedriva en marknadsföringsverksamhet där hon värvat kunder till pokerspel på Internet. Något, som allteftersom månaderna går ger henne en allt mer god förtjänst. En dagsinkomst på cirka 15 000 kronor var inte ovanlig, även om hon hade stora omkostnader och därför inte fick behålla mer än ungefär hälften av dagsinkomsten. Under fyra år drog hon in sammanlagt 8 miljoner kronor - pengar som han inte deklarerade för. (Max två kryss per fråga)

Bilaga 3. Urvalet fördelat på kön, ålder och grad av utbildning

För att kontrollera hur urvalet fördelar sig i förhållande till den svenska befolkningen har en jämförelse gjorts mellan respondenternas kön, ålder och högsta utbildningsnivå, i förhållande till Sveriges befolkning. Data avseende befolkningen kommer från Statistiska centralbyråns officiella befolkningsstatistik och avser förhållandena 31 december 2010. Jämförelserna visar att urvalet är relativt representativt för den svenska befolkningen. Kvinnorna i denna studies urval är något överrepresenterade i förhållande till andel i befolkningen, men skillnaden är dock så pass marginell att det inte bedöms påverka tillförlitligheten i studien negativt. I urvalet är dock andelen individer med högst grundskoleutbildning underrepresenterade samtidigt som gruppen med universitetsutbildning är något överrepresenterade, vilket innebär att vissa generaliseringsproblem kan uppstå. Resultatet har dock viktats för att motsvara allmänhetens fördelning och enbart mindre avvikelser kunde då noteras varför resultatet ändå bedöms representativt för allmänheten.

Tabell 10. Andel individer av Sveriges befolkning (31 december 2010) som har grundskoleutbildning, gymnasial utbildning samt högskoleutbildning, uppdelat på kön ålder. Procent. Källa: Statistiska centralbyrån.²⁶

Ålder	Grundskola		Gymnasiestudier		Högskolestudier		Totalt
	Man	Kvinna	Man	Kvinna	Man	Kvinna	
18-25	2,0	1,5	4,5	4,0	1,5	2,0	15,5
26-35	1,0	1,0	4,0	3,0	3,5	4,5	17,0
36-45	1,0	1,0	5,0	4,5	3,5	4,5	19,5
46-55	1,5	1,0	4,5	4,5	3,0	3,5	18,0
56-65	2,5	2,0	4,0	4,0	2,5	3,0	18,0
66-74	2,5	2,0	2,5	2,5	1,5	1,0	12,0
Utbildningsnivå per kön	10,5	8,5	24,5	22,5	15,5	18,5	
Utbildningsnivå båda könen	19,0		47,0		34,0		100

Tabell 11. Sammanfattning av urvalet i enkätundersökningen, uppdelat på grad av utbildning, kön och ålder. Procent. N = 1064.

Ålder	Grundskola		Gymnasiestudier		Högskolestudier		Totalt
	Man	Kvinna	Man	Kvinna	Man	Kvinna	
18-25	0,5	0,5	3,0	5,0	1,5	4,0	14,5
26-35	0,5	0,5	3,5	3,5	3,5	5,0	16,5
36-45	0,5	0,5	5,0	3,5	5,0	5,0	19,5
46-55	1,0	1,0	5,0	3,5	3,0	5,0	18,5
56-65	1,0	1,5	3,5	3,5	3,5	5,0	18,0
66-75	1,5	1,0	3,0	1,0	3,5	3,0	13,0
Utbildningsnivå per kön	5,0	5,0	23,0	20,0	20,0	27,0	
Utbildningsnivå båda könen	10,0		43,0		47,0		100

²⁶ Statistiska centralbyrån (2013-07-24) Befolkning efter ålder, utbildningsnivå, kön och tid.

http://www.scb.se/Pages/SSD/SSD_TablePresentation_340486.aspx?layout=tableViewLayout1&rxid=c5d6553a-d3d5-4867-a601-97d09e10f720 Hämtad 2013-07-24.

Department of Criminology

Enkätundersökning om allmänhetens attityder till straff för ekonomisk brottslighet

Kriminologiska institutionen vid Stockholms universitet publicerade år 2010 en rapport, ”Svenskarnas syn på straff” som påvisade att allmänheten hade en bristande kunskap om de påföljder som utdöms vid svenska domstolar för bland annat narkotika samt vålds- och sexualbrott. Allmänheten tror genomgående att domstolarna dömer ut mycket mildare påföljder än vad som är fallet. I förhållande till detta önskar man hårdare straff, detta straff ligger dock i fem av de sex fallen under vad de tillfrågade domarna föreslagit. Särskilt anmärkningsvärt är skillnaden i bedömningen av narkotikabrottet där allmänheten önskar långt mildare påföljder än vad som faktiskt utdöms. En av flera grundläggande förutsättningar för en fungerande rättsstat är att medborgarna faktiskt har en kännedom om vilka straff som utdelas för vissa brott, varpå ytterligare kunskap om allmänhetens attityder till samt kunskap om straff vore önskvärt.

Därför har jag beslutat att genomföra en undersökning som syftar till att mäta allmänhetens attityder till samt kunskap om straff för ekonomisk brottslighet, då denna brottskategori inte är lika fullt ut utforskad som ovan nämnda brottskategorier. Ett riksrepresentativt urval kommer att få besvara två frågor utifrån fyra olika fallbeskrivningar, vilka samtliga anknyter till olika former av ekonomisk brottslighet.

För att ha en referenspunkt i förhållande till vilka straff allmänheten tror döms ut vid en domstol och vad de själva anser är lämpliga straff ber jag därför nu Er att besvara en kortfattat enkät. Enkäten består av fyra fallhistorier där Ni ombeds att dels bestämma typ av brott och dels påföljd. Vid en verklig rättegång skulle naturligtvis mer information om omständigheterna kring brottet, förövaren och målsägande presenterats, något som inte är möjligt att presentera i denna enkätundersökning. Vidare bör noteras att straffen i formuläret inte alltid är juridiskt korrekt uttryckta, vilket beror på att svarsalternativen är hämtad från tidigare nämnda studie av Kriminologiska institutionen, för att möjliggöra en jämförelse mellan denna studie och tidigare forskning. Personerna i fallbeskrivningarna är samtliga över 21 år, tidigare ostraffade samt utan kända missbruksproblem. Färdigbesvarad enkät läggs i medföljande kuvert och sänds tillbaka till kuvertets angivna adress.

Ert deltagande är mycket viktigt för att studiens kvalité skall bli så bra som möjligt!

Deltagandet är helt anonymt och domstolens geografiska placering, storlek eller domare kommer inte att presenteras i studien.

Tack för din hjälp!

Karin Bäckman

Henrik Svensson är en duktig konstnär och har sedan efter gymnasiet försörjt sig på att måla vackra akvareller som han sålt dyrt. Under några år i slutet av 1990-talet fick Henrik problem med ett stort antal kunder, som klagade över att färgen efter en tid började rinna på tavlorna. Han blev därför avkrävd stora ersättningsbelopp vilket ledde till att Henrik började att måla tavlor som han sålde i smyg för att få ihop pengar. Under flera års tid har han därför avsiktligt försökt dölja intäkter från sin konstförsäljning genom att inte ta upp försäljningen i deklARATIONEN. Det sammanlagda värdet för de målade akvarellerna uppgår till 8 miljoner svenska kronor under perioden 2004 till 2008. (Max två kryss per fråga)

Typ av brott: _____

Vad bedömer du att
straffet skulle bli
i en domstol?

Inget straff

Böter, fast belopp

Dagsböter

1-2 månadslöner

Mellan 2-4 månadslöner

Över 4 månadslöner

Villkorlig dom

Skyddstillsyn

Samhällstjänst

Näringsförbud

Företagsbot

Fängelse

Upp till 2 månader

Mellan 2-5 månader

Mellan 6-12 månader

1 – 2 år

2 – 3 år

3 – 4 år

4 – 5 år

Över 5 år

Behandling av gärningspersonen

Under 2 månader

Mellan 2 månader och 1 år

Över 1 år

Bilaga 5. Fokusgruppsdeltagarna

Då deltagarna till fokusgruppsintervjun har valts genom ett så kallat bekvämlighetsurval och ingen hänsyn har tagits till att de skall spegla och motsvara allmänheten utifrån faktorer som exempelvis kön, ålder eller utbildningsnivå, är inte resultaten från intervjun generaliseringsbara. Resultatet från delstudie två kan därför enbart användas som exempel på hur representanter från allmänheten resonerar kring straff för ekonomisk brottslighet. Jag finner det därför inte heller angeläget att närmare beskriva eller problematisera urvalet. En översiktlig presentation av deltagarna summeras dock i tabell 12 nedan, där de beskrivs utifrån kön, ålder, utbildningsnivå och vad de angivit att de skulle rösta på om det var riksdagsval imorgon. Då dessa faktorer inte möjliggör att enskilda individer kan identifieras menar jag att inga etiska problem kan uppstå för respondenterna som valt att delta i studien.

Tabell 12. Förteckning över fokusgruppsdeltagarna: kön, ålder, utbildningsnivå samt vad de skulle rösta på om det var riksdagsval imorgon. $N = 6$.

Initialer	Kön	Ålder	Utbildningsnivå	Politisk tillhörighet
L.B.	Man	26	Universitet/högskola	Moderata samlingspartiet
H.G.	Man	25	Universitet/högskola	Vet ej
A.A.	Kvinna	26	Universitet/högskola	Socialdemokraterna
C.S.	Kvinna	24	Universitet/högskola	Vet ej
M.L.	Kvinna	24	Universitet/högskola	Moderata samlingspartiet
M.B.	Kvinna	22	Universitet/högskola	Socialdemokraterna

Under vissa delar av transkriberingen har det varit mycket svårt att höra vad deltagarna har sagt, eller vem som sade vad. För ett fåtal ställen har stödanteckningarna kunnat användas för att identifiera vem som har sagt vad, men vid de flesta ställen har det inte kunnat ske. I de citat som används för att belysa de olika teman som uppkom i intervjun så anges därför X.X. som uppgiftslämnare. Jag bedömer inte att detta är ett problematiskt förfarande då resultaten i denna delstudie inte påverkas nämnvärt om det är en man eller kvinna som sagt det.

Bilaga 6. Domarnas utdömda straff

För att få en uppfattning om vad straffet troligen blivit vid en domstol har samma enkät som besvarats av allmänheten även skickats till två domstolar. Lagmannen vid respektive tingsrätt fick själv dela ut enkäten till tre domare vardera, fem besvarade enkäter kom tillbaka. Domarnas svar redovisas nedan i tabell x. Även om det förekommer en viss spridning av svaren för respektive vinjett, vilket troligen beror på att vinjetterna är av hypotetisk karaktär och svåra att bedöma, så finns det för samtliga vinjetter ett svarsalternativ som en majoritet av de tillfrågade valt (typvärdet). När hänvisningar görs till vad domarpanelen har angett för straff kommer dels typvärdet användas, dels värdet av den interpolerade medianen.

Enligt lag (1986:436) om näringsförbud skall en näringsidkare som döms till fängelse för brott inom näringsverksamheten åläggas näringsförbud. Orsakerna till varför man ådöms näringsförbud kan vara:

- Om näringsidkaren misskött sig systematiskt
- Om konsekvenserna av de misskötta åtagandena lett till en större vinst
- Om misskötseln inneburit någon skada eller varit menad att åstadkomma en skada
- Om näringsidkaren varit dömd för brott i näringsverksamhet tidigare

Då samtliga brott i vinjetterna är att bedöma såsom grova och där lagöverträdelsen i samtliga fall har pågått under en längre period och därför är att definiera såsom systematiskt, har domarna i flera fall utdömt näringsförbud i kombination med fängelsestraffet.

Tabell 13. Domarnas utdömda påföljder för fyra olika fall av ekonomisk brottslighet (vinjett 1-4).

	Vinjett 1	Vinjett 2	Vinjett 3	Vinjett 4
Domare 1	Fängelse 2-3 år*	Fängelse 3-5 år	Fängelse 3-5 år	Fängelse 3-5 år*
Domare 2	Fängelse 1-2 år*	Fängelse 2-3 år	Fängelse 3-5 år	Fängelse 2-3 år
Domare 3	Fängelse 2-3 år*	Fängelse 3-5 år	Fängelse 3-5 år	Fängelse 2-3 år*
Domare 4	Fängelse 1-2 år	Fängelse 1-2 år	Fängelse 2-3 år	Fängelse 1-2 år
Domare 5	Fängelse 2-3 år*	Fängelse 3-5 år	Fängelse 3-5 år	Fängelse 2-3 år*
Domare 6	-	-	-	-

* Fall där domaren även angett att gärningspersonen skall förläggas med näringsförbud.

Bilaga 7. Viktat resultat för det informerade rättsmedvetandet

Eftersom urvalet har hämtats från en databas valde jag att genomföra ett stratifieringsurval för att garantera att andelen individer med olika karaktäristiska blev representerade i urvalet. Andelen individer med enbart grundskoleutbildning blev dock underrepresenterade i jämförelse med sin andel i befolkningen, liksom de med högskole- eller universitetsutbildning blev något överrepresenterade (se bilaga 3). Tidigare studier har påvisat att utbildningsnivå är en variabel som samvarierar med grad av straffbenägenhet. De χ^2 -testerna som genomfördes i denna undersökning visade att det fanns signifikanta skillnader i det generella och informerade rättsmedvetandet beroende på grad av utbildning (se avsnitt 5.2). Jag har därför valt att vikta resultatet. Viktningen bygger på ett antagande om att de individer som inte har svarat skulle dela de svarande respondenternas uppfattning, vilket naturligtvis inte behöver vara fallet. Nedan presenteras först det viktade resultatet för vad allmänheten tror att straffet kommer bli vid en domstol (tabell 14) och därefter vad allmänheten själva anser vara ett lämpligt straff för de olika vinjetterna (tabell 15).

Viktningen visar inga påtagliga skillnader mellan det viktade och det oviktade resultatet. Detta gäller såväl när man jämför allmänhetens svar gentemot det viktade resultatet för respektive vinjett liksom när man slår samman resultatet för samtliga vinjetter och jämför medelvärden. Den sammantagna bilden, som till exempel hur stor andel av befolkningen som tror att domarna skulle utdöma ett fängelsestraff gentemot en icke frihetsberövande påföljd, förändras inte.

Tabell 14. Det informerade rättsmedvetandet, mätt genom frågan: Vad tror du straffet blir vid en domstol? Resultatet viktat för att motsvara befolkningen utifrån kön, ålder och utbildningsnivå. Siffror inom parantes är det oviktade värdet. Procent.

Vad allmänheten tror att straffet blir	Vinjett 1	Vinjett 2	Vinjett 3	Vinjett 4
Inget	1,0 (0,8)	0,6 (0,6)	0,4 (0,4)	1,9 (1,7)
Penningböter	10,9 (10,6)	13,8 (14,2)	10,2 (10,2)	13,6 (13,1)
Dagsböter	13,1 (13,6)	15,3 (16,4)	8,4 (9,8)	16,3 (16,6)
Villkorlig dom & skyddstillsyn	10,1 (9,9)	11,3 (11,4)	6,8 (6,7)	13,2 (15,3)
Samhällstjänst	2,4 (2,4)	5,3 (5,3)	3,0 (2,9)	4,4 (4,0)
Företagsbot och näringsförbud	19,2 (19,6)	0,6 (0,2)	3,0 (3,0)	4,5 (4,8)
Behandling 1 mån – 1 år	0,3 (0,3)	0,9 (1,0)	0,8 (0,9)	2,2 (1,8)
Elektronisk fotboja	3,4 (3,6)	3,2 (3,2)	2,2 (2,0)	3,8 (3,0)
Fängelse max 5 månader	13,1 (13,3)	13,9 (13,7)	12,2 (12,0)	14,9 (14,7)
Fängelse 6-11 månader	10,6 (10,5)	11,4 (10,4)	10,3 (10,3)	8,9 (9,2)
Fängelse 1-2 år	7,8 (7,5)	11,0 (10,5)	11,5 (11,4)	7,9 (7,7)
Fängelse 2-3 år	3,6 (3,6)	7,3 (7,3)	14,3 (14,2)	5,1 (4,7)
Fängelse 3-5 år	2,7 (2,9)	3,6 (3,7)	10,8 (10,5)	2,4 (2,2)
Fängelse över 5 år	1,7 (1,4)	1,6 (1,9)	6,1 (5,7)	0,9 (1,0)
Totalt				
Viktade	99,9	99,8	100,0	100,0
Oviktade	100,0	99,8	100,0	99,8

Gråmarkerade rutor anger domarnas typvärde baserat på den interpolerade medianen.

Tabell 15 nedan visar det viktade resultatet för hur allmänheten själv skulle döma i fyra fall av ekonomisk brottslighet. Resultatet visar liksom ovan inte påtagliga skillnader mellan det viktade och oviktade resultatet. Detta gäller såväl när man jämför allmänhetens svar gentemot det viktade resultatet för respektive vinjett liksom när man slår samman resultatet för samtliga vinjetter och jämför medelvärdet mellan det viktade och oviktade resultatet. En jämförelse baserad på resultatet för samtliga fyra vinjetter påvisar att andelen i det oviktade materialet som föredrar en fängelsepåföljd är 41 procent och i det oviktade resultatet framkommer ett värde om 39 procent.

Tabell 15. Det informerade rättsmedvetandet, mätt genom frågan: Vad anser du att straffet borde bli vid en domstol? Resultatet viktat för att motsvara befolkningen utifrån kön, ålder och utbildningsnivå. Siffror inom parentes visar det oviktade resultatet. Procent.

Vad allmänheten önskar för straff	Vinjett 1	Vinjett 2	Vinjett 3	Vinjett 4
Inget	2,3 (2,1)	0,9 (0,9)	0,4 (0,4)	3,3 (3,2)
Penningböter	11,5 (11,8)	15,1 (15,0)	10,9 (11,3)	14,6 (15,4)
Dagsböter	12,7 (12,7)	10,5 (11,4)	6,5 (7,0)	12,3 (12,4)
Villkorlig dom & skyddstillsyn	8,3 (8,8)	3,3 (3,6)	1,8 (1,8)	7,5 (8,0)
Samhällstjänst	10,2 (9,9)	10,3 (11,0)	4,9 (4,4)	9,9 (6,3)
Påföljd riktad mot företaget	22,0 (22,7)	0,7 (0,6)	3,6 (4,3)	4,7 (5,9)
Behandling 1 mån – 1 år	1,3 (1,3)	1,4 (1,5)	3,5 (3,6)	3,0 (3,1)
Elektronisk fotboja	3,5 (3,3)	2,0 (1,6)	1,3 (1,2)	3,8 (4,8)
Fängelse max 5 månader	6,4 (6,1)	6,4 (6,7)	4,1 (4,0)	10,4 (9,4)
Fängelse 6-11 månader	5,3 (5,4)	8,1 (7,5)	4,9 (5,2)	8,3 (9,9)
Fängelse 1-2 år	5,5 (5,3)	9,7 (9,6)	8,4 (8,6)	7,2 (6,8)
Fängelse 2-3 år	5,3 (4,9)	12,0 (11,6)	11,7 (11,5)	7,0 (7,1)
Fängelse 3-5 år	3,7 (3,7)	10,1 (10,1)	17,0 (17,2)	4,6 (4,6)
Fängelse över 5 år	2,0 (2,0)	9,5 (8,8)	21,0 (19,4)	3,3 (3,1)
Totalt:				
Viktade	100,0	100,0	100,0	99,9
Oviktade	100,0	99,9	99,9	100,0

Gråmarkerade rutor anger domarnas typvärde baserat på den interpolerade medianen.

Bilaga 8. Kodningsschema för delstudie 2

Övergripande tema (explorativa fasen)	Underkategorier (selektiva fasen)	Nyckelbegrepp
Syftet med att straffa någon som begått ekonomiska brott	<ul style="list-style-type: none"> - Markering - Allmänpreventivt, avskräcka andra - Individualpreventivt, få hjälp att bli en god medborgare 	<ul style="list-style-type: none"> - Hårt, kännbart, markering, avskräcka, gjort fel - Hjälpa, missbruk, ställa till rätta, stöd, skydd - Återställa skadan
Synen på förövaren	<ul style="list-style-type: none"> - Stereotyper. - Företagsbrottslingen - Småskurken - Män 	<ul style="list-style-type: none"> - Småbrottslingen, bedragaren, mångmiljonbrottslingen, företagshöjdaren - familj, hem, arbete, laglydig - ensamstående, bostadslös, arbetslös
Allmänhetens kunskap om ekonomisk brottslighet	<ul style="list-style-type: none"> - Media (tv, nyhetsinslag, tidningar) - Underförstått 	<ul style="list-style-type: none"> - Media, tidningar, tv -oreflekterad kunskap - komplexitet
Brottets allvarlighetsgrad	<ul style="list-style-type: none"> - Brottsoffer/offerlöst - Skadans art - Motivet 	<ul style="list-style-type: none"> - Brottsoffer: privatperson, staten, företag - Skada: fysiska, ekonomiska, flera skador, en skada, förtroende försvinner - Motivet: svek, lura, girighet, brott för att överleva